



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

# Jul På Mors



LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 2000



Matrikalens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867. Ejendommenes placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

Forsidebilledet:  
Dueholm Kloster malet af A. Frandsen i slutningen af 1930'erne. Hovedbygningen er netop blevet restaureret – et arbejde som blev afsluttet i 1937. Maleren er ukendt for os. Kan nogen hjælpe os med oplysninger?

# JUL PÅ MORS 2000

## INDHOLD

Vester Flades Skole ..... 2 <i>Af Tove W. Krog</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv ..... 33
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv ..... 11	Barndom og ungdom i Nykøbing 1920-1941 ..... 34 <i>Af Karen Gomard</i>
Minder fra Kavalerfløjen ..... 14 <i>Af Solvejg Maigaard</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv ..... 42
Liv i Den gamle Sparekasse ..... 16 <i>Af Kai Bruslund</i>	Herremanden og hans urolige husmand ..... 44 <i>Af Niels Vestergaard Larsen</i>
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv ..... 24	Doktor Lieberkind – og hans kolleger ..... 52 <i>Af Martin Horsted</i>
Afholdsbevægelsen på Mors ..... 26 <i>Af Børge Jensen</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv ..... 60

Redaktion: *Per Noe*  
*Jakob Nyborg*  
*Susanne Overgaard*

38. ÅRGANG . ISBN 87-87566-60-5  
ISSN 0902-4700

Oplag: 2.200 stk.  
Pris: Kr. 67,00  
Morsø Bogtrykkeri, Poul og Jakob Nyborg

Kortene er gengivet med tilladelse fra  
Kort- og Matrikelstyrelsen.



---

# Vester Flades Skole

af Tove W. Krog

I Flade har der været skoleundervisning gennem flere hundrede år, og det er bestemt ikke kedeligt at kigge i de bevarede arkivalier fra skolens barndom. De giver et ganske godt billede af, hvor broget en skare undervisere af såvel uddannede som "enfoldige", d.v.s. uudannede, der har haft deres virke i sognet. Samtidig får man indblik i, hvor kummerlige forhold datidens lærere blev budt såvel undervisningsmæssigt som m.h.t. løn og boligforhold. Mange skæbner dukker frem fra arkivaliernes gulnede sider og fortæller deres historie. Den opgave, jeg har stillet mig selv, er dog ikke at berette om Flade sogns skolehistorie gennem tiderne. Jeg har valgt at koncentrere mig om Vester Flade Skoles historie gennem 100 år. Dog er det nødvendigt at gå noget tilbage i tid for at kunne forstå baggrunden for, at den blev bygget.

## Forhistorien

Allerede 1690 var der en degn i Flade by; han var næppe den første, men der findes kun sparsomme oplysninger om datidens skoleforhold. I det hele taget har det været svært at danne sig et ordentligt overblik over, hvor mange skole- og degneboliger, der har været gennem tiderne i Flade – og hvor de har ligget. I 1744 klagede Flade-deggen Morten Nybo til biskoppen i Aalborg over den daværende ejer af Nandrup, Søren Nielsen: "*Han har sat sig i Tanker at jage mig herfra (Flade by) op til en gammel for-*

*falden Degnebolig, som paa 16 Aar ej haver været beboet af nogen Degn, fordi det er saa langt fra Kirken, alleryderst i Byen beliggende*". Mon denne degnebolig lå i Vester Flade? Den lå i hvert fald langt fra kirken – og langt fra Flade by.

Den 10. marts 1868 mødtes skolekommissionen for Flade-Sdr. Dråby for at drøfte "*et Andragende fra Beboere i Vester Flade om en Biskole*". Skolekommissionen afviste denne anmodning med henvisning til, at der ikke var over 100 børn i Flade skole, og at lærer M.C. Søndergaard var "*i sin kraftigste Alder*". Lærer Søndergaard var lærer i Flade og 37 år på daværende tidspunkt, men en ung alder gør det ikke alene; at skulle undervise næsten 100 børn – ganske vist delt op i to klasser og med bistand af en hjælpelærer – kræver nu sin mand. Undervisningen blev derefter, og forældrene tog sagen i egen hånd. De oprettede for private midler Pugeskolen i Vester Flade Klit ledet af lærer Hans Stagstrup Terkildsen. Der blev indskrevet 6 drenge og 7 piger til skolegang. Skolekommissionsformand Vesterbøe var på embeds vegne på besøg i skolen i november måned 1868 og meddelte herefter i et brev til provst Boethe i Karby, at han havde fundet: "*Orden og Respect for Børnene og Alvor og Nidkærhed for Læreren, hvilket spaar Skolen en god Eftertid*". Den 13. april 1869 omtales i skolekommissionsprotokollen, at "*Vinterskolens Børn har gjort god Fremgang i den forløbne Vinter*".

Den her omtalte Vinterskole var Pugeskolen i Vester Flade Klit. Den var dog ikke den eneste skole i denne del af sognet, idet der i protokollen den 30. april samme år nævnes, at der var "*Eksamen for Fri-skolens Børn hos Stephan Dissing i Vest Flade*". I Sdr. Dråby var der også en skole, så der fandtes altså i Flade-Sdr. Dråby sogn 4 skoler på dette tidspunkt: Skolen i Sdr. Dråby, skolen i selve Flade by og en Fri-skole samt en Vinterskole i den vestre del af sognet.

Det var først i juli 1869, at beboerne i Vester Flade fik tilladelse af skolekommissionen til at holde deres vinterskoleundervisning; forældrene ville dog ikke lade sig spise af med undervisning i vinterhalvåret. De ønskede en helårsskole, en biskole betalt af kommunen, og klagede derfor deres nød til biskop Boethe. Han meddelte den 13. september Flade-Sdr. Dråby Skolekommission, at han havde modtaget en skrivelse "*om Andragende fra en del Beboere af Flade Skole-distrikt paa Mors om, at der nu, da Børnetallet i Flade Skole er henved 100 Børn, maa blive oprettet en Biskole i den vestre Del af distriktet*". Provsten gav sin samtykke hertil, da børnene havde en lang og besværlig skolegang og anbefalede, at der på kommunens regning ansattes en uexamineret lærer til at undervise i 9 måneder af året. Han skulle dertil have en skolestue og et værelse. Til gengæld pålagdes skolekommissionen i en efterfølgende



skrivelse dateret 6. oktober 1869 at gribe til mulkering over for de forældre og værger, der fortsat lod deres børn forsømme deres skolegang uden lovlig grund. Der havde nemlig været megen ulovlig forsømmelse gennem de sidste år. Imidlertid var problemerne omkring skolegangen i sognet ikke løst med bøder. Af skolekommissionens protokol ses, at mange børn blev meldt ud enten til privatundervisning eller for at komme ud at tjene. Således blev der i 1870 udskrevet 11 børn under 13 år.

Tingenes tilstand blev værre og værre i de følgende år. Den 22. april 1891 var forholdene efter skolekommissionens mening *"mindre gode – Læsningen for de største Børns Vedkommende nogenlunde, de andre Børn læste mindre godt og det Hele vidnede om, at Læreren ikke tilbørlig tager sig af de enkelte – navnlig var der 3 Drengene paa ca. 10 Aar, Sønner af A.C. Mariager, Jens Steffensen og Kristen Præst,*

*som ikke kunde stave ordentlig indenad, skjønt Børnene forsikres at have normale Evner – Skolekommissionen gir Formanden Fuldmagt til at foretage videre Skridt i den Schrøderske Sag paa Skolekommissionens Vegne. Saaledes vedtaget i et Møde i Flade Præstegaard d. 25. Maj 1891."* Underskrevet Riis. Hans Østergaard. *Laust Rolighed.*

*"Den Schrøderske Sag"* omhandler den daværende lærer Schrøder, der fik skylden for de noget kaotiske tilstande i skolen. Han var en dårlig underviser, konkluderede skolekommissions-medlemmerne. Den 30. oktober samme år holdt de igen møde om sagen. Den nys overståede eksamen var på dagsordenen. Her var man især utilfredse med eksamensresultaterne i Vester Flade Vinterskole, og lærer Schrøder fik atter skylden, idet han ikke havde undervist *"med Flid og Samvittighedsfuldhed"* – noget skolekommissionen undrede sig over, at provsten havde overset ved sin

Lærer Johannes Hansen med eleverne, ca. 1935. Bagerste række fra venstre: Thorvald Mikkelsen, Jens Larsen, Anna Frøslev, Mary Haaning, Hans Peter Hansen, Vera Søndergaard, Anna Kobæk Jensen, Anna Hansen  
Mellemste række fra venstre: Fru Birgitte Hansen, Aage ell. Johs. Mikkelsen, Henrik Svane Josefsen, Mary Klausen, Anna Josefsen, Laurids Mikkelsen, Jens Haaning, Lars Haaning, Jens Svane Josefsen  
Forrest fra venstre: Alfred Larsen, ?, Kristian Klausen, Eva Haaning, Helga Søndergaard, Kristian Brandt

nys afholdte visitats. Der var også indkommet klager fra en del forældre og værger, hvilket forårsagede, *"at Direktionen i Dag har tildelt Lærer Schrøder ved Flade vester Skole en alvorlig Tilrettevisning for hele hans usømmelige Forhold som Lærer med Tilføjende, forsaavidt der paany maatte fremkomme Klage over ham i hans Forhold i eller uden-*

for Skolen, vil hans Sag blive undergiven en indgaaende Undersøgelse og Loven i dens hele Strengthed vil blive anvendt mod ham, hvorom tillader man sig herved at underrette Skolekommissionen". Underskrevet, Morsø Herreds Skoledirektion, d. 25. Januar 1891. Aastrup.

I april måned 1892 meldte 12 forældre deres børn ud af skolen til privatundervisning. Såvel skolekommission som sogneråd var bekymrede. Samme år rejste lærer Schrøder fra sognet til et andet embede, og i de følgende år steg indskrivningen af børn i vest Flade. Det blev derfor nødvendigt at bygge en ny skole, nemlig Vester Flade Skole. Dette skete sommeren år 1900.

## De første lærere

Den første lærer ved den nye skole, Vester Flade Skole, var **Jens Nielsen**. Han var uddannet seminarist, og født 29. januar 1845 i Hørdum Sogn i Thy. Faderen var landmand og håndværker. Da lærer Nielsen søgte embedet i Vester Flade, fortalte han selv følgende om sit liv: "Efter Konfirmationsalderen var jeg 3 Aar ved Landvæsenet, derefter forberedtes jeg til Optagelse paa et Seminarium, under denne Forberedelse var jeg Biskolelærer ved Nostrup Skole, Sjøring Sogn, og efter et treaarigt Ophold ved Ranum Seminarium dimmiterede jeg derfra i Aaret 1868; samme Aar overtog jeg en Plads som Hus- og Privatlærer ved Vildsund, i hvilken Stilling jeg virkede indtil 1. April 1870, da jeg overtog Embedet som Lærer ved Stenbjerg Skole, Nørhaa Sogn, hvorfra jeg den 1. October 1887 – efter 17 ½ Aars Virksomhed – entledigedes med Pension paa Grund af Sygdom.

I 12 Aar var jeg pensioneret Lærer og største Delen af denne Tid Landmand. Ved streng Diæt og megen Bevægelse i fri Luft genvandt jeg mit Helbred, og da min Hu og min Længsel og mine bedste Tanker

stedse var knyttede til Skolen og dens Gerning, droges jeg ved uimodstaaelig Magt derhen, og blev der saa i Foraaret 1900 betroet mig en Plads som Lærer ved Thisted Borgerskole, i hvilken jeg virkede, indtil jeg den 6. April s.Aa. udvalgte som Lærer ved herværende Skole. Ministeriets Tilladelse til atter at modtage Beskikkelse som Lærer er af 12. Januar 1900. – Min Hustru, Marie Dissing Andersen, er Datter af Møllejejer A. Dissing ved Vildsund. Min Tjenestealders Begyndelsesdato er af Ministeriet fastsat til 1. Marts 1883. Fastsat 30. Marts 1901."

Den 21. januar 1901 kan man i Forhandlingsprotokol for Flade-Sdr. Dråby Sogneråd læse, at lærer Nielsen var med til skolekommissionsmøde, hvor man "forhandlede om Anskaffelse af forskellige til Skolen nødvendige Undervisningsapparater". Her er hvad, der blev bevilget:

Palæstinakort af Overlærer Nørgaard  
De øvrige Kort restaureres.  
6 Stk. 1ste Dels Regnebøger, 6 Stk. 2den Dels Chr. Hansen.  
4 Stk. St. Skriftslæsningsbøger.  
4 nye Testamenter.  
24 smaa Læsebøger.  
Sang & Salmebøger.  
12 historiske Læsebøger.  
2 Vandspande med Bægere.

Et godt skudsmål fik lærer Nielsen af den tilsynsførende, Henry Larsen, der kom på uanmeldt besøg i slutningen af 1903. Han har efterfølgende noteret i protokollen:

"Den 3. December 1903 visiterede jeg i Vester Flade Skole (Lærer Nielsen) og modtog et særdeles godt Indtryk af Lærerens alvorlige og dygtige Arbejde. Børnene viste sig vel oplyste i de forskellige Fag og svarede godt, særlig var Pigerne særdeles flinke. Retskrivning (Genfortælling) var god selv for de mindstes Vedkommende. – Der er lyst og hyggeligt i denne nye Skole.

Henry Larsen" Lærer Nielsen tog sin afsked den 1. november 1910 og døde 28. juli 1911 i en alder af 66 år.

Den næste lærer var **Ole Madsen**, født 6. september 1881 på Samsø. Han var en berejst mand, idet han havde opholdt sig i Norge en tid. Her boede han hos selveste Bjørnstjerne Bjørnson på Aulestad. Det var i 1904. Man kan nok med god grund antage, at tiden her sammen med forfatteren Bjørnson må have sat sit præg på Ole Madsen. 1909 tog han lærereksamen fra Gedved Seminarium, hvorpå han rejste til Mors til et lærerembede i Hvidbjerg. Sit næste blivested fik Ole Madsen i Vester Flade. Lige forinden var han blevet gift med Jensine Rasmussen Korsager, der var lærerinde. Hun var ligesom han uddannet på Gedved Seminarium, og det var her, de havde lært hinanden at kende.

Det var uden tvivl en samvittighedsfuld lærer, Vester Flade Skole havde fået. Ikke blot underviste lærer Madsen skolebørnene med stor dygtighed; han holdt også aften-skoleundervisning om vinteren gennem årene 1911-13. Her blev de 27 elever undervist i dansk, litteratur, historie, regning og fri foredrag over geografi og fysik. Eleverne var særdeles flinke til at møde op, og lærer Ole Madsen udtalte, at "det var en lyst at arbejde med dem". Hans hustru hjalp til. Desuden påtog hun sig at undervise skolens piger i håndarbejde sommeren 1912 og fik 50 kr. af sognerådet for sit arbejde. Aftenskoleundervisningen derimod blev kun honoreret med 20 kr. for en hel vinter! Penge til brændsel og lys følte sognerådet sig ikke forpligtiget til at betale!

Den 21. juli 1911 bevilligedes der gymnastikredskaber til Vester Flade Skole, og det følgende år blev lærer Madsen bevilliget et pengelån til at forskønne skolens omgivelser. I protokollen står: "Embedslån til Istand-sættelse og Anlæg af Have ved Flade v. Skole bevilges." Lånet forrentedes

med 4% årlig og skulle afdrages over 5 år med 1/5 årlig. Lærerlønnen blev 1. april 1912 ændret:

Grundløn: 1006 Kr.

Acidenser: 36 Kr.

Restpengeløn: 971 Kr.

Brændselspenge: 150 Kr.

Lærerløn i alt: 1121 Kr.

I 1913 søgte lærer Madsen om at måtte opføre et nyt udhus på kommunens regning. Sagen blev udsat, men den 12. oktober samme år blev det bevilget.

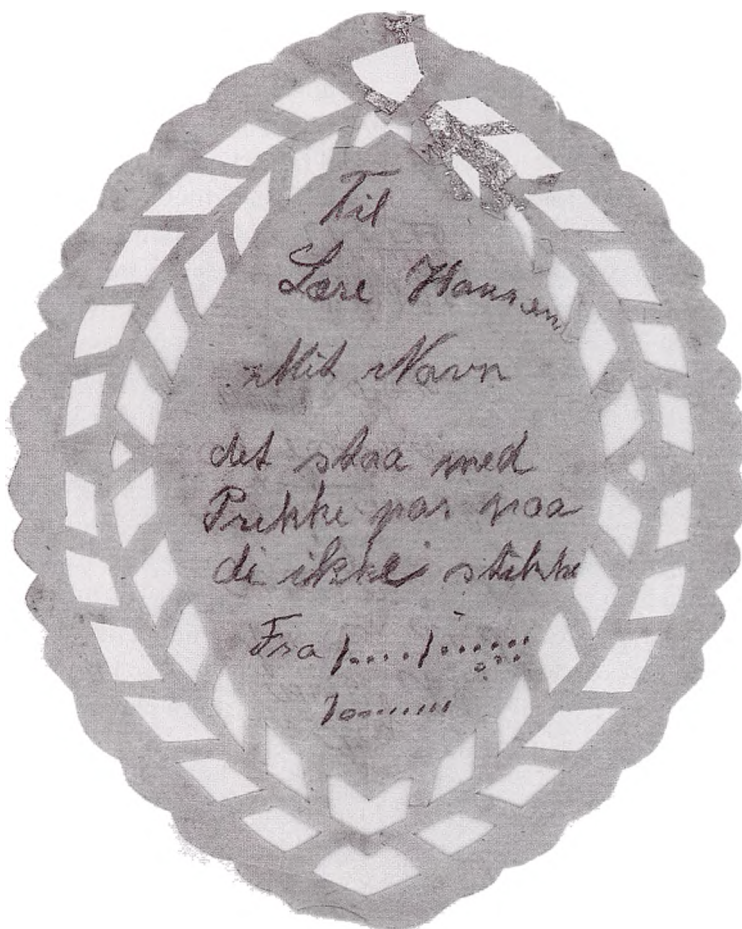
I 1914, nærmere bestemt den 14. maj, blev lærerstillingen i Vester Flade igen ledig, idet lærer Madsen og hustru var rejst. Der var indstillet 3 ansøgere til embedet, og valget faldt på den 26-årige **Carl Andersen**, der var lærersøn fra Vester Vandet. Han var født 30. juni 1888 og havde lærereksamen fra Ranum Seminarium 1910. Inden ansættelsen i Flade, havde han været andenlærer i Øland Skole. Han var ungkarl, men blev i 1916 gift med Maren Larsen fra Øland.

I 1915 fik alle lærere i Flades skoler en ekstra brændselsgodtgørelse på 35 kr. – lærerinderne fik 25 kr. I 1917 fik alle sognets lærere og lærerinder et løntillæg p.g.a. dyrtiden, der havde udløst ekstraskatter. Tillæggene var individuelle. Lærer Andersen fik 75 kr. udbetalt i februar og i december endnu 125 kr. Lærerens kone, Maren Larsen, underviste sognets piger i syning. For at lede denne "Syskole" fik hun for vinterhalvåret 1917/18 udbetalt 25 kr.

Den 30. juni 1919 vedtog sognerådet, at der skulle installeres elektrisk lys i samtlige skoler i sognet, altså også i Vester Flade Skole. I december samme år blev lærerens grundløn hævet til 2640 kr. årligt.

### Beretninger fra skoletiden

Jeg sidder i den gamle skolestue. Udenfor skinner solen, men det kæmpe kastanjetræ lader ikke mange solstråler slippe indenfor. Herinde er dejlig køligt. Jeg sidder ved



en af de bevarede skolepulte og lader tankerne gå tilbage til dengang for hundrede år siden, da de første elever kom for at tage deres nye skole i brug. Den gamle kakkelovn er her endnu, og det er vægkortene og et par godt slidte skolebøger også. Ude i gangen står resterne af den skohylde, som blev brugt til fodtøjet, når man skiftede til hjemmesko, inden man betrådte skolestuen. Et par slidte gymnastikredskaber er også i behold. Alt sammen giver det en nostalgisk stemning for den, der engang har siddet her og modtaget undervisning. Det har jeg ikke selv, så derfor har jeg opsøgt nogle af de tidligere elever for at bede dem fortælle om deres skolegang i Vester Flade Skole.

Den første, jeg besøgte, er **Jens Josefsen**, der bor i Flade by. Han er

*Gækkebrev til Lærer Hansen.*

født 27. december 1915 og boede dengang i Flade Klit sammen med sine forældre og tre søstre. Jens forlod skolen efter sin confirmation og tjente i nogle år derhjemme. Senere mødte han Else Andersen, og de to blev gift og bosatte sig i Flade, hvor Jens fik arbejde som lagerarbejder hos tømrer Viggo Tange. Der kom to drenge i ægteskabet. Jens er i dag enkemand. Han fortæller:

"Jeg begyndte at gå i skole, da jeg var 6 år og gik der, indtil jeg blev konfirmeret. Mine søstre gik også i Vester Flade Skole. Læreren hed **Hansen**, men en kort overgang havde vi haft en lærer **Andersen**. Skolen var delt på midten af huset, en del var lærerbolig, en del skolestue. I gavlen var der en indgang



med to døre, én til pigerne og én til drengene. Gangen var således delt op i to med en skilleveg. Vi havde hver vores dør ind til klasseværelset og sad i hver vores række. Jeg kan huske, da vi fik nye tomandskolepulte i stedet for de gamle sortmalede firmandsborde. I begyndelsen skrev vi på små tavler, men senere fik vi papir, blækhus og penne at skrive med.

Udhuset havde tre ”dasser”, én til drengene, én til pigerne og én til lærerfamilien. Så var der et vaskehus med en stor gruekedel – og et tørverum. Foran udhuset var gårdspladsen. Den var grusbelagt, og der stod det store kastanjetræ. Det var her vi legede, og her havde gymnastikredskaberne deres faste plads. Det var bomme og en ribbe. Om vinteren lavede vi gymnastik inde i skolestuen, så det blev ikke til så meget.

Jeg kan huske engang vi var på en sommerudflugt til Thisted. Vi sejlede med motorbåd fra Gullerup Strand. Der lå dengang en købmandshandel, og motorbåden sejlede to gange om ugen over til Thisted for at hente nye forsyninger. Hvad vi lavede i Thisted, kan jeg ikke huske noget om.

Om sommeren var vi børn næsten hver dag med lærer Hansen nede ved Hanklit for at bade. Om vinteren legede vi gerne på den tilfrosne dam på markerne bag ”Krogsgård”. Vi legede tit ”Himmelflyver”. Det foregik på den måde, at der var en pæl, der blev banket ned midt i dammen, og så blev en stang sat på og så forlænget med et reb, som blev bundet fast til en kælk. Nu kunne man så få sig en ordentlig ”karruseltur” ved at sidde på kælken, mens de andre gik rundt og rundt og skubbede på stangen helt inde ved pælen. Jeg kan huske engang, at lærer Hansen fik sig en rigtig ”flyvetur”. En af drengene havde nemlig kappet snoren over! Lærer Hansen landede langt ude på marken i en stor isklump, men hel-

digvis slap han med nogle knubs. Han fandt aldrig ud af, hvad der var sket, men troede, at rebet var sprunget af sig selv.

Vinteren var ellers en træl og kold tid at komme igennem. Vi gik jo alle med træsko, men skiftede ganske vist til ”kludesko”, inden vi gik ind i klasseværelset. Træskoene blev stillet pænt på hylden ude i gangen og var nogle slemme, kolde stabejdsere at stikke fødderne ned i, når vi skulle hjem. Jeg kan huske engang, jeg var blevet slemt våd på vej til skole, fordi jeg lige skulle ud og prøve min kælk på isen på dammen. Isen kunne ikke bære, og så røg jeg selvfølgelig i og blev drivvåd til op under armhulerne. Jeg gik nu i skole alligevel og kan da heller ikke huske, at jeg blev syg af det.”

### **Kathrines beretning**

Jens Josefsens søstre, Kathrine og Ella, har også fortalt om skoletiden. Først Kathrine - hun er født 7. juni 1913 og begyndte at gå i skole i Vester Flade 1920. Efter sin konfirmation kom hun som de fleste jævnaldrende ud at tjene. Det var hos lærerinde frk. Jensen i Østre Skole i Flade. Senere blev hun gift med Karsten Rolighed, og sammen havde de landbrug forskellige steder på Mors. De fik fire børn, hvoraf de tre også har gået i Vester Flade Skole! Kathrine er nu enke og 87 år. Hun bor i Sdr. Dråby.

”I begyndelsen af min skoletid havde jeg lærer Andersen, men så blev Johannes Hansen ansat som lærer. Hans kone hed Birgitte. Han spillede altid på violin, når der skulle synges – og så var han god til at fortælle bibelhistorie, noget jeg holdt meget af. Han fortalte som var det eventyr; vi længtes ligefrem efter, at vi skulle have bibelhistorie.

Lærer Hansen havde et yndlingsudtryk. Han sagde altid ”Nej se da!” Engang, da lærer Hansen og Fru Birgitte var på besøg i Flade Klit hos William Strand, stod de alle ude i

haven, som havde udsigt ud over fjorden. Pludselig siger lærer Hansen til sin kone: ”Nej se da Birgitte! En skude med mast og to sejl!” William Strand kigger i den retning, som gæsten peger, og svarer, hvad sandt var: ”Nej, det er såmænd kun Annas underbukser.” På tørresnoren lidt længere nede i haven hang nemlig hans hustrus mamelukker i en lidt rummelig størrelse.

Om morgenen, når børnene var mødt i skolestuen, og lærer Hansen steg op til katederet, stod vi alle ret ved vores pladser. Dagen begyndte altid med en kort andagt og en salme. Vi børn fik på skift lov til at vælge, hvilken salme, der skulle synges. Så blev der lavet morgen-gymnastik – og åndedrætsøvelser. Jeg bruger da stadig de åndedrætsøvelser nu og da. Lærer Hansen var god til gymnastik, og vi havde meget gymnastik. Om sommeren foregik det ude på den grusbelagte legeplads. Jeg kan huske, at jeg var god til at springe over buk. De gymnastikredskaber, der kunne flyttes med, blev sat ind i forgangen, når de ikke var i brug. Om vinteren foregik gymnastikken inde i skolestuen.

Det var også om vinteren, at lærer Hansen måtte døje med det ekstra arbejde, det var, at tænde op i kakkelovnen hver morgen og holde den i gang hele dagen. Det kunne godt drille somme tider. Så stod han foroverbøjet og pustede til flammerne inde i den åbne kakkelovn. Den strammede buksebag var da ofte en for stor fristelse for nogle af drengene. De tog et stykke tavlekridt og tegnede på hans buksebag – som regel en sol – og som regel uden at han mærkede til noget. Når han så senere kom ind i privaten til Fru Birgitte, kunne vi skolebørn høre hende sige: ”Jamen, hvad er det dog, du har der på din buksebag Johannes?” – ”Åh, det er nok bare en af de der drenge, der har trængt til lidt solskin!” Så kom lærer Hansen tilbage til skolestuen og prøvede at finde

synderen, men der var selvfølgelig aldrig nogen, der meldte sig – eller nogen, der sladrede.

Toiletterne var et kapitel for sig. De var ret så uhumske; hygiejnen var ikke så god dengang. De befandt sig i en lille træbygning for enden af vaskehuset. Der var tre spande derinde i hvert sit rum: ét til drengene, ét til pigerne og ét til lærerfamilien. Alle de knaster, der kunne pilles ud, var blevet pillet ud overalt i træværket – så var det nemlig muligt at smugkigge, når nogen sad derinde. Lærer Hansen sad altid og førte lange samtaler højt med sig selv, og sagde ofte ”Nej se da!” Det var selvfølgelig spændende underholdning at lytte – og kigge! Toiletspandene skulle børnene tømme, men heldigvis for pigerne var det for det meste drengenes arbejde. En gang i mellem blev det dog brugt som straf, og så ramte straffen ligeså vel piger som drenge. Spandene blev båret hen til en opmuret indhegning inde mellem træerne, og indholdet hældt ud. Puh, hvor det lugtede!

Lærer Hansen og Fru Birgittes egne børn gik også i Vester Flade Skole. Sønnen hed Hans Peter og var lidt af en ”skarnsknægt”, der ofte fandt på gale streger. En dag, da tre piger var blevet sat til at rengøre toiletterne som straf for en eller anden forseelse, stod Hans Peter og kiggede på. Lærerfamilien havde bil, og nu spurgte Hans Peter, om de kunne tænke sig en køretur i faderens bil – og det ville de selvfølgelig gerne. Så rullede bilen da af sted med den ca. 12-årige Hans Peter bag rattet og de tre piger som passagerer. Hvordan den udflugt endte, kan jeg ikke huske noget om.

En anden gang ville Hans Peter så forfærdelig gerne med sin far i kirke, men det blev ham nægtet, for det kneb med at kunne sidde stille under gudstjenesten, så lærer Hansen kørte af sted uden sin søn – troede han da. Hvad han ikke vidste

var, at Hans Peter havde set sit snit til at spænde sin trækvogn fast til bilens kofanger bagpå! Hans Peter kom da også med helt til kirke, men da var han så slemt forslået, at han måtte en tur på sygehuset.

I skolen havde vi piger også håndarbejde. Det stod Fru Birgitte Hansen for. Jeg kan huske, at jeg strikkede en vaskeklud – og hækede mellemværk til mit konfirmationsundertøj, der bestod af en særk og et par mamelukker.

Så var der skoleudflugterne. Jeg kan huske, at turene gik til Feggesund og Vildsund. Forældrene var altid med, og vi kørte i charabanc-vogn med to heste for – og så havde vi madkurv og kaffe med.

Udover sommer- og juleferie havde vi også ”kartoffelferie”. Jeg husker tydeligt, da jeg for første gang havde fået lov til at følges med de ældre børn hen til en gårdmand for at hjælpe til med at tage kartofler op. I pauserne vankede der varm kaffe, noget der lusede rart, for det var som oftest en ret kold fornøjelse at samle kartofler. Pengene, jeg tjente derved, blev brugt til at købe et par nye træsko.”

### Ellas beretning

Den dag, jeg var på besøg hos Kathrine Rolighed, havde hun inviteret sin søster Ella og dennes mand Arne, så snakken gik livligt – jeg havde alt, hvad jeg kunne gøre med at skrive ned!

Ella er født 10. september 1931 – er altså 18 år yngre end sin søster Kathrine. Derfor har de også oplevet helt forskellige epoker af Vester Flade Skoles historie. Ella gik der fra 1938 til 1952, hvor hun blev konfirmeret og kom i huset – såmænd hos Kathrine og Karsten Rolighed. Senere mødte hun Arne Poulsen; de to blev gift, og der kom tre børn. Arne har været cykelsmed i Flade by, haft smedeforretning i Dragstrup og kom senere til at arbejde på Skarrehage. I dag bor Ella og Arne i Sejerslev.

”Jeg gik i skole ved lærer **Svend Svindt**. Da jeg var 9 år gammel, blev Danmark besat af tyskerne. Vi kunne godt mærke, at der var krig; næsten alle daglige fornødenheder var rationerede, og det blev også svært at skaffe skolemateriale som f.eks. stof til håndarbejde. Jeg kan huske, at det var lykkedes lærerinden at få fat i nogle bleer, som så blev farvet og derefter brugt til at brodere på. En sypose fik vi piger da også syet – jeg har den da for resten endnu. Vi syede det hele i hånden, for vi havde ingen symaskine. Under krigen måtte der selvfølgelig også spares på brændsel, så der blev kun holdt skole to gange om ugen. Det foregik inde i lærerens stue, for så behøvede der ikke at blive fyret op i skolestuen. Det var noget knebent med pladsen, for alle børnene gik sammen, både ”de store” og ”de små”. Jeg husker også, at udflugterne blev indskrænkede, mens besættelsen stod på. Et år måtte vi nøjes med at gå op til Salgjerhøj i Flade!

I frikvartererne legede vi ude på gårdspladsen under kastanjetræet. Drenge og piger legede sammen. Vi spillede ”Antonius” over vaskehusets tag eller spillede ”Gem so i hul”. Det foregik på denne måde: En gik og drev en bold af sted med en kæp og skulle prøve at få denne so (bolden) ned i et af de huller, som de andre ejede. Alle havde en kæp og skulle selvfølgelig forsøge at undgå, at soen landede i deres hul ved at slå den væk. Vi legede også tit ”To mand frem for en enke”, og det skete ofte, at læreren var med til det.

Det var i lærer **William Borups** tid, at der blev indlagt vand i skolen. Indtil da havde både lærerfamilien og skolebørnene hentet vand ved pumpen, som stod bag en lille hæk lige ved vaskehuset. Her blev der hentet vand til madlavning og vask i privaten – og til at fylde i vandspanden, som stod i forgangen

til børnenes frie afbenyttelse. Nu kom der nye tider: En aflang vaskekumme med to haner og en "springvandshane" kom op i forgangen. De gamle "dasser" blev forkastet til fordel for et indendørs wc – fælles for drenge og piger. For at skaffe plads til dette, og til et badeværelse med bad og toilet til lærer Borups, blev klasseværelset gjort mindre. Jeg husker tydeligt den dag, da smeden kom og stillede børnenes wc op. Det tog sin tid, og da han endelig var færdig, var skoledagen forbi, og eleverne blev sendt hjem. Smeden blev bedt med ind til kaffe hos læreren, men lærer Borup kunne da ikke forstå, at de sidste børn ikke gik. Han måtte ud i skolestuen for at se hvorfor. Det opdagede han hurtigt, for da han kom derud, så han en af eleverne sidde på det nye toilet, mens to andre stod klar til at prøve – begge med bukserne nede om hælene!

Juletiden som barn var noget helt specielt – også i skolen. I lærer Borups tid var der altid et juletræ, som blev hentet ude i Flade Klit hos min søster Kathrine og hendes mand Karsten Rolighed. Lærer Borup og alle vi børn kom selv for at hente træet. Som regel var det den dag, hvor julegrisen skulle slagtes, så den oplevelse fik vi også med. Derefter var vi alle inde til et traktament. Så samledes forældre og børn en aften i skolen for at lave pynt til træet. Det var hyggeligt. Vi flettede julehjerter, lavede Jakobsstiger og roser. Noget af julepynten blev gemt fra år til år. Nogle af forældrene havde bagt julekage og pebernødder; lærer Borups gav kaffe og hjemmelavet saftvand – og æbler fra skolehaven."

### Kristians beretning

Nu til mit sidste interview. Midt i Flade by bor den pensionerede tømrermester Kristian Haaning sammen med sin kone Anna. Her har Kristian haft tømrervirk-

somhed i godt 30 år. Parret har 3 børn. Ligesom Kathrine, Jens og Ella er Kristian Haaning også født i Flade Klit. Det var 18. februar 1936. Faderen var landmand og ejede gården „Havdal“. Desuden var han mælkekusk. Der var mange munde at mætte, for familien havde syv børn. Kristians skolegang begyndte i Vester Flade Skole i 1943 og sluttede, da han blev konfirmeret. Kristian fortæller:

"Min første lærer var Svend Svindt. Lærerpåret var "lidt fine på den", man skulle huske at tiltale dem med "De".

I klasseværelset var der to rækker skolepulte med tre i hver række. Drengene sad i vinduessiden og pigerne i rækken langs væggen. Foran pultene stod katederet, og bagved var tavlen. Ovenover den hang vægkortene. Ved siden af katederet stod orgelet, som blev brugt til morgensang. Det var ofte "I østen stiger solen op" eller "Morgenstund har guld i mund", vi sang. Så skulle der bedes "Fader Vor", og imens stod lærer Svindt altid med det ene ben oppe på katederforhøjningen. I den anden ende af skolestuen var kakkelloven, og på modsatte side af døren ind til privaten stod et bogskab med to låger.

Jeg synes ikke, jeg var særlig dygtig i skolen, men jeg kunne godt lide geografi. Jeg kan også huske, at om sommeren forlangte læreren, at hvert barn to gange om ugen skulle medbringe blomster – og det måtte ikke være blomster hjemme fra haven! Blomsterne brugte vi til biologi. Det var også om sommeren, at vi i skolen tog på udflugt. I begyndelsen foregik det med hestevogn – tit til Vildsund. Engang var vi nu også i Nykøbing, hvor vi var i den lille zoologiske have på Refshammer.

I lærer Svindts tid havde vi gymnastik. Det foregik ude under det store kastanjetræ, hvor vi havde nogle gymnastikredskaber. Her legede vi også i frikvarterene. I haven

måtte vi ikke komme – den var be- regnet til lærerfamilien.

Da lærer Svindt og familie rejste fra Flade, kneb det med at få ansat en ny lærer. Det endte med, at vi måtte op og gå i Østre Skole. Så kom lærer William Borup til Vester Flade Skole. Han var omkring de 50, da han blev ansat. Han var københavner, og blev vel derfor "set lidt an", men han blev dog hurtigt vellidt, for han var nem at snakke med. Desuden kunne han spille kort og lide at drikke en øl. Jeg kan huske engang, da lærerens søn var hjemme på ferie, og der var inviteret gæster i hjemmet til kortspil. Lærer Borup sendte sin søn i kælderen efter øl – og senere nok engang, men da stillede "Madam Borup" i stuedøren iført natkjole – "og så stoppede den øltransport!", som lærer Borup selv udtrykte det.

De sidste år, jeg gik i Vester Flade Skole, var den i en periode igen uden fast lærer, og selv om der blev ansat en vikar, endte det med, at vi på ny måtte op og gå i Østre Skole."

### En ny fællesskole i sognet?

Som det fremgår af mit interview med Kristian Haaning var skoleforholdene i Vester Flade Skole noget ustabile. Imidlertid havde der allerede i 1944 været problemer omkring undervisningen i kommunens tre skoler. Nye krav fra Undervisningsministeriet om, at børnene også skulle undervises i sløjde og skolekøkken, krævede en ny skoleplan. Hvor skulle lokaler til denne undervisning placeres? Sognerådet indkaldte 7. februar 1944 til møde. Inviteret var skolekommissionen, kommunens lærere og amtskonsulenten. Man drøftede forskellige muligheder, og efter endnu et par møder, bl.a. med beboere i Vester Flade, mundede alle de stillede forslag ud i to mulige løsningsmodeller:

1. En ny centralskole med særlokaler til brug for hele kommunen

– samt forskole i Sdr. Dråby og forskole i Vester Flade.

2. Sdr. Dråby skole skulle udbygges og fortsætte som en 3-klaset skole. Flade Østre Skole skulle fortsætte som en 4-klaset skole og samtidig udbygges med særlokaler. **Vester Flade Skole skulle nedlægges.**

Beboerne i Vester Flade ønskede selvfølgelig, at deres skole skulle fortsætte som hidtil, men hvis dette ikke var muligt, tilsluttede de sig tanken om at få bygget en ny centralskole for hele kommunen. Samtidig ville de gerne have den rykket nærmere Vester Flade. Det endte med, at model 2 blev ført ud i livet, dog med den ændring, at Vester Flade Skole foreløbig fik lov til at bestå som en 1-klaset skole.

I 1953 skulle der igen laves ny skoleplan for Flade-Sdr. Dråby skoler. Sognerådet indsendte sit forslag til skoledirektionen i Thisted Amt gående ud på, at de to skoler i Flade skulle nedlægges, og en ny 4-klaset skole for hele distriktet bygges i stedet. Samtidig skulle Sdr. Dråby Skole nedlægges, og en ny 3-klaset skole bygges i stedet med en beliggenhed nærmere den tætteste bebyggelse i Sdr. Dråby. Disse ændringer skete dog ikke. I december 1954 fratrådte lærer Borup sin stilling ved Vester Flade Skole, og embedet blev opslået ledigt, men der meldte sig ingen ansøgere – heller ikke ved nyopslag af stillingen. Sognerådet fik da lov til at søge stillingen besat med en lærerinde, dog uden held. Til sidst måtte **pastor Jensen** træde til som vikar, en vikarstilling, der kom til at bestå i godt 2½ år. Endelig i april måned 1958 blev lærerinde **Sigrid Svenningsen** ansat. Nu kørte Vester Flade Skole som et forskoleembede; de tre ældste år-gange skulle modtage undervisning i Østre Skole.

Skoleforholdene i Flade-Sdr. Dråby var dog i længden uholdbare. Der var store problemer med at holde på

## 1923

18.1 Laurids Klausen bad fri til Tærskning.

18.1 var Henry om Formiddagen henne at prøve Klæder. Henry var i Skole med de smaa den 19. om Formiddagen.

19. (om eftermiddagen) var Henry ikke i Skole; han var hos Købmanden efter Kul.

21. var Henry hos Købmanden efter Mel.

26. April har Børnene fri grundet paa Kongeparrets Sølvbryllup. Alfred og Elmer Steffensen er udrejst til Amerika. De rejser fra Flade den 6. Mai 1923.

I Juni 1923 fik vi Dagligstuen eller den sydvestlige Stue gjort i Stand af Maler Dahlgaard i Erslev.

Lørdag 7. Juli havde ældste Klasse Roeferie.

Lørdag 14. Juli: Udflugt til Thisted med Baad fra Gullerup, vi drak Kaffe på Sømandshjemmet, vi besaa Kirken og Kirkegaarden og vi opholdt os en Tid i Skoven, Anlæget ved Sommerlyst.

Mandag Formiddag 23. Juli var det ret stadigt og stærkt Regnvej fra ca. Kl. 8 til Kl. 12. Alle var nær som Thorvald, Katrine og Jens i Skole. Thorvald sagde, han havde været i Gullerup Butik. Ved en Fejltagelse har jeg ført ham ind som værende her om Formiddagen nævnte Dag, og som fraværende om Eftermiddagen. Men han er i Skole i Eftermiddag.

Den 21. September har vi faaet nye Skoleborde, 12 nye Tomandsborde. Vi har hidtil haft nogle lange sortmalede Borde, hver af disse var til 4 Børn.

Thorvald Jacobsen fik først i Oktober ved et Uheld en Finger revet af i Tærskemaskinen og af den Grund har han været syg hele Oktober. Han ved endnu ikke sidst i Maaneden, hvornaar han kan begynde sin Skolegang igen.

31. Oktober har Kristian Korsgaard faaet Flyttebevis.

## 1924

Lørdag den 23.2 var Leonora i Nykøbing med sine Forældre.

Den 29. Februar var det (koldt) raakoldt med i Kraft ved Aften og hen paa Aftenen; det blev til en stærk Snestorm.

Den første Marts var det om Morgenen en stille og mild Frost, men store Snedriver laa rundt omkring. Hen paa Dagen gav det sig dog til at blæse lidt.

11. Marts begyndte det at tø ret godt. Indtil den Dag har der ligget tykt Lag Sne over Marken som i første Halvdel af Marts blev tyndere paa Grund af Solen som i den Tid hver Dag omtrent skinnede hele Dagen fra skyfri Himmel. Børnene brugte samme Tid Kælkning. Onsdag 19. Marts om Formiddagen blev det et forrygende Snevejr, som tiltog og blev ved til ud paa Natten. Børnene (store Klasse) havde Vanskelighed ved at finde hjem fra Skolen; et enkelt var saa fortunlet og maatte i Seng med det samme, det kom hjem. Om Formiddagen var det meget koldt Frostvejr.

*Uddrag af Skoledagbogen. Takket være lærer Hansen kan vi komme tæt på skolens dagligdag. I årene 1922-27 nøjedes han nemlig ikke med kedelig afkrydsning, men tog omhyggelige noter.*

lærerne, der forståeligt nok søgte embeder under mere stabile forhold. Sognerådet havde i foråret 1956 et skitseforslag klar til opførelse af den planlagte fællesskole i Flade, men denne plan blev aldrig realiseret. I november måned 1958 modtog sognerådet fra skoledirektionen i Thisted et forslag om at samle alle kommunens skoler i én 7-klassem skole. Der blev holdt møde i Flade Forsamlingshus med deltagelse af sognerådet, skolekommissionen, kommunens lærerstab samt skolekonsulenten. Man drøftede sagen og enedes om at nedlægge de to skoler i Flade og i stedet bygge en centralskole for hele kommunen med placering i Flade by. Skolen i Sdr. Dråby skulle foreløbig køre videre som forskole. I december måned samme år var den nye skoleplan godkendt af amtet, og man kunne gå i gang med at finde en arkitekt til at lave skitsetegning til den nye skole. Sognerådet drog af sted for at kigge på skolebyggeri i andre kommuner. I alt fire nybyggede skoler blev beset, inden man besluttede sig. En grund til den nye skole var allerede blevet fundet. Søstre Karen og Kristiane Søndergaard i Flade var villige til at sælge ca. 1,2 ha af deres jord til formålet.

Der var dog stor utilfredshed m.h.t. placeringen af centralskolen. I Morsø Folkeblad kunne man læse, hvordan forældre i Sdr. Dråby følte sig snydt og forbigået: Deres sag var ikke blevet ordentlig varetaget; deres børn ville få lang vej at cykle eller gå fremover; nogle af dem 10 km – i al slags vejr. Desuden var lærerne fra Sdr. Dråby ikke blevet tilbudt ansættelse i den nye skole, hvorimod en lærer ved Flade Østre Skole var blevet foretrukket, selv om han kun var uddannet friskolelærer. Sognerådsformanden og skolekommissionsformanden så sig nødsaget til at sætte en redegørelse for skolesagens forløb i avisen for at dæmpe utilfredsheden. Det end-

te med, at sognerådet indvilligede i at måle op, hvor midten af sognet var; her skulle centralskolen placeres. Opmålingen viste, at skolen skulle ligge ca. 100 m fra det oprindeligt berammede byggested! Det første spadestik blev taget 1. september 1960. Men hvad skulle den nye skole nu hedde? Skolen, der var "model" for Flade Centralskole, hed "Trekronerskolen", fordi tre sogne var fælles om byggeriet, så et vittigt hoved foreslog navnet "Dalerskolen"! Det kom den dog ikke til at hedde. Ved skoleårets begyndelse 1961 kunne **Flade-Sdr. Dråby Centralskole** tages i brug.

Da var Vester Flade Skole for længst nedlagt. De sidste skolebørn gik ud af døren 1. maj 1959.

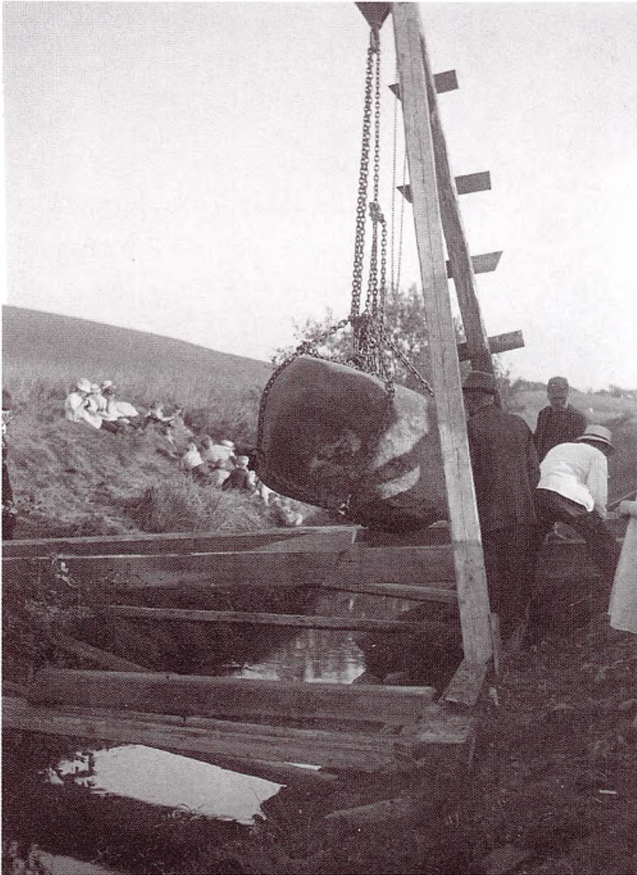
### Efter lukningen

Hvordan gik det så, nu da skolen i den vestre del af Flade sogn var blevet nedlagt? Hvad skete der med den gamle skolebygning? Jeg har været inde og kigge i Viborg Landsarkivs arkiver under "Servitutter", og fandt ud af, at Flade-Sdr. Dråby kommune den 17. nov. 1959 solgte skolen til lagerforvalter **Børge Larsen** fra Flade for 15.000 kr. Han boede her med sin familie til 26. juni 1961, hvor den blev købt af kunstmaler **Peer Kofoed Larsen** fra Hillerød. Han betalte 27.500 kr. Nu blev den gamle skolestue atelier, og det skulle vise sig, at det var værd at være ejer af et af de mange malerier, som blev til her, for Peer Kofoed Larsen blev nemlig en anerkendt kunstner. I otte år boede kunstnerfamilien i den gamle skole, inden de forlod Flade for at rejse til udlandet. Inden da havde de solgt huset til mine svigerforældre, **Ingeborg og Peter Sandal Krog**. De havde syv børn, hvoraf de fire yngste stadig boede hjemme, så der var god brug for al pladsen i det rummelige hus. Skolestuen blev værksted og "alt-mulig-um". Her blev der nu snedkereret, lappet

cykler – og gemt al verdens ting og sager, som man måske senere kunne få brug for.

Da min svigerfader døde i 1985, og huset derfor skulle sælges, besluttede min mand **Niels Ebbesen Krog** og jeg at købe det og bruge det til fritidsbolig. Vi gik ret hurtigt i gang med at lave huset om indvendigt, men kun lærerboligen, mens skoledelen er forblevet, som da vi overtog det. Dette har betydet, at selve skolestuen stort set er uberørt – bortset fra at min svigerfar har flyttet en dør.

Udvendigt har huset næppe ændret sig meget, siden det blev bygget i år 1900. Noget ret så karakteristisk for datidens byggeri var at lave "blandede vinduer" og male dem magen til husets øvrige vinduer. Dette træk har vi bevaret. På et tidspunkt er begge gavle blevet revet ned og genopbygget, og i 1953 kom der nyt tag på. Vinduerne er uden tvivl originale. Ved nærmere eftersyn kan man endda konstatere, at 3-4 af ruderne nok også stammer fra "skolens barndom". Det samme gør den gamle dobbeltdør i gavlen. For et par år siden satte vi ny for- og bagdør i. Det viste sig også nødvendigt at rive begge skorstenene ned og genopbygge dem, og denne sommer er vi gået i gang med at skifte vinduerne ud; 100 år har trods alt sat sine spor. Så er der haven omkranset af de mange lægivende træer. Desværre har elmesygen som så mange andre steder sat sine grimme spor – vi har måttet fælde mange, og snart må flere følge efter. Men det gamle, prægtige kastanjetræ står der og må kunne gøre enhver forbipasserende misundelig! Hvor gammelt det nøjagtigt er, ved vi ikke; måske lige så gammelt som Vester Flade skolebygning, der denne sommer har fejret sit 100 års jubilæum.



Blandt de mange mindsten på Mors - o. 50 i tal - findes kun en enkelt »dobbelt-sten«, d.v.s. en sten med to indskrifter: Stenen ved Galtrup Efterskole. Den minder både om Genforeningen 1920 og om Højskolens grundlæggelse i 1864. Den blev rejst på forstander Jacob Lykkes initiativ. Den 10. juni 1920 blev stenen hentet i en grøft i Poul Jensens kærskifte ved Præstbro. Blokvognen havde "menneskeforspand". Stenen blev afsløret 27. juni 1920.





*Ljørslev kirke minder om kirken i en bjerg-landsby, som den ligger hævet over huse og vejsving. Billedet stammer fra bog- og papirhandler Hans Petersen, Vestergade, der har brugt det som forlæg til postkort i 1950'erne.*



*Hanne og Kristian Søndergaard ved deres ejendom, nær Outrup kirke.*



*Jørsby skole, 1916. Læreren - med stråhat - er Albert Albrektsen, der underviste ved skolen fra 1909 til 1919. Kan nogen sætte navn på børnene?*



Over Fruevej i forgrunden - ved den gamle Næssundvej - er der udsigt til åbent land endnu o. 1950. I baggrunden ses Morsø Frøkontor, opført fra 1946, og bagerst anes Ørodde.



Hos boghandler Voetmann kunne man o. 1920 købe postkort med Nykøbings yderkvarterer. "Forstaden" ligger ikke længere så yderligt - og kaldes nu Fruevej.



# Minder fra Kavalerfløjen

Af Solvejg Maigaard

På en kold vinterdag i februar eller marts måned i 1940 vandrede jeg, der dengang lige var fyldt 4 år, sammen med min storebror Erling, der var 5 år, min søster Bitten, der var 3 år, og min indtil dengang, yngste bror Folmer, der var 4-5 måneder gammel og blev kørt i klapvogn af min mor, fra Nørrebro, hvor vi hidtil havde boet, til vores nye lejlighed i Kavalerfløjen ved Museet i Dueholmgade. Her boede jeg i 20 år, til jeg blev gift i 1960.

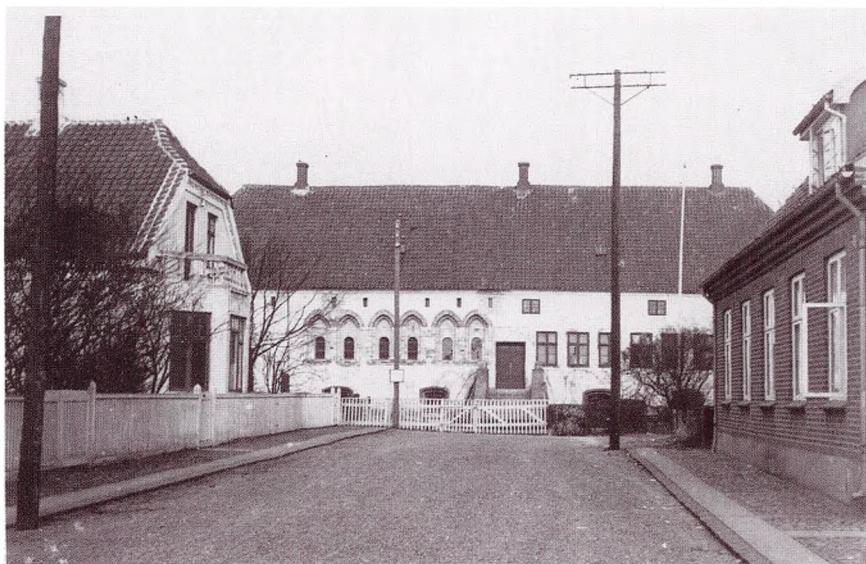
Til at begynde med boede vi i den ende af Kavalerfløjen, der vendte ud mod Grønnegade. Lejligheden bestod af en stue og et køkken. Køkkenet var meget stort, og jeg kan huske, at juletræet stod der hele julen indtil efter Hellig tre Konger. Stuen var både opholdsrum og soveværelse, og det var en større opredning

af senge, der skulle finde sted hver aften, når far og mor og fire børn skulle i seng. Mor havde meget at se til med fire små børn, men heldigvis kom mors søster, vores allesammens moster Olga, og hjalp hende ind imellem. Moster Olga, som hed Olga Søndergaard, var husbestyrerinde hos familien Jacobsen, der havde en bundtmagerforretning i Algade. Hver lørdag kom hun først på aftenen for at hjælpe mor med at få os børn i bad. Badet foregik i en stor zinkbalje, der stod midt på gulvet i køkkenet. Her gik det fornøjeligt til, men der skulle to til at hjælpe, for ellers ville der nok blive et for stort vandpjaskeri. Lørdagsbadet skulle være forbi senest klokken halv ti, for når kirkeklokken slog ti, skulle Jacobsens have bakken med aftenkaffen bragt ind.

Der boede også andre end os i Kavalerfløjen. I modsatte ende af huset boede hr. og fru Søndergaard, og jeg tror nok, at det var dem, der ejede huset. Da vi kom til at bo der, var de folkepensionister, førhen var han vist nok ejendomsmægler. De havde en voksen datter, som de var meget stolte af. Hun var også en meget flot pige, syntes jeg. Fru Søndergaard bar nogle meget stærke briller, og alligevel så hun meget dårligt. Skulle hun læse noget, måtte hun tage det helt op til øjnene, husker jeg. Søndergaards boede i en to-værelses lejlighed.

En anden beboer i huset var frk. Cecilie Blaaber, der boede i en stue ved siden af os. Jeg har aldrig været inde i hendes stue. Hvis vi skulle hende noget, blev døren kun åbnet på klem, så vi kunne sige vores ærinde. Da Cecilie Blaaber døde i 1945, fik vi hendes stue til soveværelse, og ca. 1950, da Søndergaards flyttede, fik vi deres lejlighed, så efterhånden fik vi meget plads. Det, der før havde været vores stue og køkken, indrettede Museet til en afdeling for deres forhistoriske samling.

*Følg Dueholmgade, højre om Præsteboligen - så er du ved Kavalerfløjen. Til venstre ses Rosenlund. Midt i billedet Museet, der her lige har fået frilagt de gamle spidsbuer fra middelalderens Dueholm, 194x.*



Vi var efterhånden blevet seks søskende, og vi var blevet så store, at vi flyttede op i de to værelser, der var på loftet. Det sidste rum i huset var vaskehus, brændselsrum, og i et hjørne var der lavet et lille rum med en dør med krog på. Det var vores fælles toilet med træk og slip. Jeg kan huske, at når vi skulle på WC, måtte vi gå ud af fordøren og ned ad en lille flisegang til vaskehuset, hvor toilettet var. Engang, da min søster og jeg var små, skulle vi hen på toilettet for at »tisse af«, inden vi skulle i seng. Da vi kom løbende der i tusmørket i vores lange hvide natkjoler, kom der et par mennesker gående ude på stien, og da damen så os, råbte hun forskrækket: »Det spørger!« Hvem der blev mest bange ved jeg ikke, men vi blev det i alt fald.

Vores nærmeste nabo var jo Museet, og kustoden der hed hr. Jørgensen. Da han var en ældre mand, blev mor ansat til at gøre rent på Museet. Mor var meget interesseret i gamle ting og sager, og fik efterhånden en hel del at vide af Jørgensen, og da han holdt op som kustode, blev mor på grund af sin interesse og for sit kendskab til Museet ansat som kustode, og det forsatte hun med til sidste i treserne. Mor havde et godt samarbejde med apoteker Olufsen og guldsmed Cortsen, og nok også med de andre i bestyrelsen, men dem husker jeg ikke. Lektor Sporing arbejdede også meget på Museet, men med hvad husker jeg ikke. Han må have frosset fælt, for der var ingen varme på Museet, og der var koldt både sommer og vinter.

Efterhånden som vi børn voksede op, hjalp vi til med at tørre støv af og lignende, og det var drengenes job at feje og luge brolægningen i Museets have, og det var ikke altid lige spændende og interessant. De to små drenge, som vi kaldte dem, Mogens og Kjeld, fik engang den geniale ide at vande brostenene med et middel



der hed »Bro-ren«, som kunne slå al ukrudt ihjel. Det virkede fantastisk godt. Ukrudtet forsvandt som dug for solen, men de tog sig ikke i agt for, at dette fantastiske middel ikke kunne se forskel på ukrudt og de flotte stokroser, der stod op langs Museets hvide mur. Siden har der ikke vokset roser i Klosterets have.

I 1954 købte Museet Kavalersfløjen, og efter nogle år blev indretningen af huset næsten totalt renoveret. Museet fik mere plads til deres samling, og vi fik lidt mindre. Men på trods af det var det dog en forbedring af vores boligforhold. Samtidig med renoveringen blev der bygget et lille hus i baghaven, hvor vore cykler kunne stå, og der var også plads til haveredskaberne og brændsel. Der var også en lille have, hvor der kunne dyrkes lidt grøntsager. Mor blev enke i 1965, og da hendes helbred ikke var så godt længere, måtte hun holde op med at være kustode og flyttede til en kvistlejlighed i Grønnegade. Efter et par års forløb flyttede hun op i et af »Hospitalets« boliger i Toftegade, hvor hun boede til hun døde i 1972.

*Familien Ladefoged, Kavalersfløjen og de nærmeste omgivelser med Dueholm gartneri før asfaltens og parkeringspladsernes tid, 1952-53.*

Vi søskende ser tilbage til en god barndom i og omkring Museet. Det var et rart sted for børn at vokse op, for der var næsten ingen gennemgående trafik. Der var mange børn at lege med, vi var selv 6 og trafikassistent Olesens i Rosenlund havde også 6 børn, og dertil kommer så børn fra andre hjem i nabolaget. Som naboer havde vi præsten. Vi piger var ikke altid så glade for præstens kone. Tit når vi legede, kom hun og ville have os til at køre med hendes barn i barnevognen. Det blev vi sure over, for vi havde selv mindre søskende nok at passe. Et andet naboskab var gartner Pederesen i »Dueholm Gartneri«. Her gik vi tit og så på hans blomster og gulrødder. Drengene var alle efter tur bydreng hos gartneren, og det var nok også her, at Erling fik sin lyst til at have med planteskolearbejde at gøre.

---

# *Liv i Den gamle Sparekasse*

*Af Kai Bruslund*

Vi boede helt oppe under taget i Den gamle Sparekasse, der lå på Kirketorvet i Nykøbing. Morsø Sparekasse var flyttet ind i nye lokaler på den anden side af torvet i 1941, så den gamle bygning var blevet opdelt i seks små lejligheder. Huset var nærmest et gennemfartssted med skiftende lejere. Vi hørte til de få, der blev boende år efter år. Min mor, Mama, som hun blev kaldt, ikke blot af os børn men af alle i hele sit liv, var blevet enke, da vores far døde efter en skibsuplykke ved krigens begyndelse. Kommunen havde sørget for, at vi kunne flytte ind i den lille loftlejlighed på 2. sal. Stuen var omkring 4x6 meter, og der foruden var der et lille køkken på ca. 3 m<sup>2</sup>. Ude på loftet var der toilet, et træk og slip, som vi delte med naboerne fra den anden ende af loftet.

Her boede vi, Mama, min storesøster Tut, mine to større brødre Hans og George og jeg. Under skråvæggen var der lige plads nok til to senge, der stod i forlængelse af hinanden. Langs ved gavlen havde vi en divan, der blev redt op hver aften, her sov Tut. Senere blev der lavet et ekstra lille rum på loftet, stort nok til et skuffemøbel samt en hjemmelavet køjeseng, til Hans og George. I stuen havde vi et bord, seks stole, en kommode, samt en lille lænestol, der stod i hjørnet ved siden af den sorte, blankpolerede kakkellovn. Der var én ting vi havde større end alle andres: Vi havde byens største ur, vi

skulle bare kigge ud af vinduet, ingen boede tættere ved kirkeuret end os. Vi vinkede gerne til de tyske soldater, der under krigen, stod på udkig i tårnet. Herfra kunne vi også følge med i, hvem der gik i kirke, blev gift eller konfirmeret. Enkelte gange også i bisættelser, men det var kun de fine, der kom i kirken, almindelige borgere kom i kapellet ved selve kirkegården.

Vores gavlvindue var ret stort, det var i tre dele, de to i siderne kunne lukkes op, mens det i midten bestod af et stykke glas. Øverst var der en række små faste ruder, så vi havde masser af god dagslys ind i stuen. Det var her foran på stuens bedste plads Mamas store trædesymaskine stod. Her sad hun dag efter dag og lappede tøj for byens borgere. Det kunne være en kæmpekurv med lagner og dynebetrækker fra Afholdshotellet, hvor hun brugte de dårligste til at lappede de bedste med. Eller bukser der fik en ny bagdel. Skjorternes slidte flipper kunne hun vende, eller hun kunne sy en ny af det stof, der normalt blev puttet ned i bukserne, og derefter sætte et andet stykke i, som jo ikke behøvede at ligne resten af skjorten. Det var på denne måde, hun tjente til maden, husleje og brændsel.

Jeg tror nok, at vi omtrent var lige så pæne i tøjet som alle andre. Vores var altid genbrugt, mit som regel for fjerde gang, da både Hans og George havde haft det brugte

tøj, inden det til sidst blev lavet om til mig. Jeg husker ikke, jeg nogensinde er gået sulten i seng. Vi vidste godt der fandtes rige folk, men har aldrig følt, at vi hørte til fattigfolket. I dag er jeg klar over, at dette kun var på grund af Mamas symaskine. Det var lyden af den, der vækkede os om morgenen, og den vi faldt i søvn til om aftenen. Kun på et tidspunkt på dagen, så jeg hende hvile sig. Det var lige over middag efter opvasken, når mine søskende var i skole, og der var ro i huset. Hun lagde sig på divanen med et hjemmelavet kludetæppe over sig, tog brillerne af og lukkede øjnene i en halv times tid. Jeg var vel 4-5 år, gad ikke sove middagssøvn. Det var så kedeligt, når hun var lå der, og jeg gav hende sjældent den smule ro, som hun havde brug for.

Sådan en eftermiddag var det, hun gav mig en femøre til at købe bolsjer for hos Sloth Møller, vores købmand, som havde sin forretning næsten lige ved siden af Sparekassen. Hun bad mig lege nede i gården, indtil kirkeklokken slog næste gang. Måske var hun særlig træt eller havde hovedpine den dag. Tænk, en stor kobberfemøre, som man kunne købe ti lakridskugler med sukker for, i hvert fald hvis det var Sloth Møller selv, der stod ved disken. Det var det ikke, måske sov købmanden også til middag, så jeg gik igen, jeg ville vente til han kom.

Vores gård var fuldstændig lukket med høje bygninger til tre sider.



*Kirketorvet på postkort omkr. 1950.  
Til højre ses Den gamle Sparekasse.*

I midterbygningen var der to døre, én til bagtrappen og de nederste lejligheder, og den anden til vores fælles vaskehus. Langs den ene side var der et langt træskur inddelt i små rum, hvori hver familie kunne have sit brændsel. Her var der også et lidt større rum, hvor alle skraldespandene stod i to rækker. Ud mod Algade var en høj mur med en kæmpe stor port, som kun blev åbnet, når man skulle ind med trækvogn eller større ting. I den ene side af porten var der en dør, som næsten altid stod åben. Det var der i hjørnet, skjult af den åbne dør, kloakristen var. Det var i dette sorte hul min femøre endte, da jeg gik og legede og trillede rundt med den på gårdens fliser. Først var der følelsen af hjælpeløshed, så en klump i halsen, derefter kom tårerne, så en hulker, og da kirkeklokken ikke havde slået endnu, blev det til en fortvivlet gråd.

»Hvad er du så ked af, min dreng?« En mand var standset op på fortovet.

»Min peng i huuul,« hulkede jeg, og pegede på klokken.

Han kikkede bag døren, var straks klar over tragedien, tog sin pung og fandt en tiøre frem. »Er det sådan én, du har tabt?«

»Nej, stor peng«, hylede jeg. Så puttede han sin tiøre tilbage i pungen, fandt en femogtyveøre frem og gav mig den, klappede mig på hovedet. »Så, nu skal du ikke græde mere«. Derpå gik han videre, rundede hjørnet, og forsvandt om på Kirketorvet.

Jeg var godt klar over, at min nye mønt var meget mere værd end den, som jeg havde mistet, jeg kendte godt en femogtyveøre. Mon Mama nogensinde fandt ud af, hvorfor Sloth Møller havde været så gavmild med sine lakridskugler den dag? Senere har jeg tit tænkt på denne flinke mand, havde jeg truffet ham, ville jeg have fortalt, at det ikke var meningen at snyde ham, men at jeg bare blev så glad, og at episoden ikke havde givet mig anledning til at gentage succesen.

Vores loftsrums må vistnok have en nærmere beskrivelse. Det er stedet, hvorfra alle mine erindringer udgår, hvor jeg voksede op. Det var her, ved leg og alvor, min fantasi blev udviklet, hvor jeg opbyggede den ballast, som jeg har kunnet støtte mig til hele livet igennem. Vi boede her fra jeg var fire år, indtil jeg som fjortenårig stak til søs i 1952. Jeg sejlede med små fragtskibe bl.a. Frem og Jens Juhl i hen ved fire år (men det er en helt anden historie), hvorefter jeg igen vendte tilbage til Den gamle Sparekasses loft, og kom i lære som blikkenslager og rør lægger.

Selve loftrummet var kæmpe stort, lige så stort som husets grundareal. Gulvet bestod af brede egetræsbrædder, der lå på tværs af huset. I siderne var en lodret væg på ca. 1 meter, hvorfra nogle enorme spær udgik. Fra gulvet og til tagryggen var vel godt fem meter. De små

stuer og køkkener i hver ende tog ikke meget af pladsen. Selv efter naboernes lille soveværelse og vores kammer var bygget, var der ikke mangel på legeplads. På loftspladsen gik to murede skorstene fra gulv til tag, de dannede små kroge, hvor man kunne stille småting fra sig og have en slags pulterkammer. I modsatte ende, der hvor naboerne boede, bag ved trappe nedgangen, var der et indhug. Her stod to store tønder, den ene var fyldt med sand, mens den anden var tom, men nok skulle have været fyldt med vand. Ved siden af hang en skovl, en stor økse og en gasmaske, alt sammen i tilfælde af brand. Vi tænkte aldrig på, hvor stor en brandfælde vi levede i.

På loftet kunne alting ske, her var masser af steder, vi kunne gemme os. Vi kunne lave huler, flyve med flyvemaskiner, køre med tanks, skyde tyskere med kanoner, lege far, mor og børn. Vi kunne hinke, hoppe med sjippetov, og på gulvet med kridt tegne veje, huse, ja hele byer, hvor vi kørte med vores små biler. I bjælkerne havde vi gynger og klatretov. Vi kunne skyde til måls med bue og pil, trille med marmorkugler, lege blindbuk, eller bare sidde på gulvet og tale sammen. Uanset vejret, om det stormede eller regnede, så havde vi et sted, hvor vi kunne være alle sammen.

Dagny og Gunnar Pedersen var de første naboer, vi havde på loftet. De havde tre børn: Jonna der var på alder med George, Vagn omtrent lige så gammel som jeg, og Freddy ca. et årstid yngre. Gunnar var skibstømrer og gammel bokser, nu var han træner, kampeleder og vist nok også formand for bokseklubben i Nykøbing. De havde altid boksehandsker hængende.

Pedersens var gode socialdemokrater og tilknyttet DUI. Det var ret naturligt, at også vi, efterhånden som vi blev gamle nok, blev ind-

meldt her. George kom til at spille med i orkesteret. Først i maj marcherede vi rundt i byen og uddelte nyudsprungne bøgegrene til gamle folk. Jeg husker de dejlige timer med løvsaven i Falkereden om vinteren, og sommerturene med lejrball og hekseafbrænding på Refshammer. Inden vi gik hjem, blev dagen altid afsluttet med, at vi alle løftede hånden og i kor sagde Venskab.

Midt på vores fælles loft tegnede vi på gulvet en firkant med kridt, nok lidt mindre end en almindelig boksering, og så blev der holdt boksestævne. Det blev også min tur, jeg skulle bokse mod Vagn, som nok havde fået et par gode tip ved ringsiden af sin far. Jeg havde lige fået handskerne på, da gongongen lød fra stegepanden, og i samme nu fik jeg sådan én i ansigtet, at jeg segnede om på gulvet mellem sol, måne og stjerner. Siden har jeg aldrig taget den slags handsker på. Jeg hævned mig et par dage senere ved at kaste Vagns skikasket op på brændselsskurets tag.

Vi skulle forbi Dagnys køkken, når vi kom op af trappen eller skulle ned på gaden. Her duftede det altid så dejligt, vi var aldrig i tvivl om, hvad de skulle have til middag. Hun bagte de største franskbrød, jeg nogensinde havde set, og så kunne hun lave rigtig is, dog kun om vinteren. Det var gerne om lørdagen, hun rørte noget sammen og puttede det i en flot blikform, der om aftenen blev gravet ned i gårdens største snebunke. Så var der isdessert søndag middag, det var det rene trylleri.

På loftet fandtes ingen form for brusebad, vi havde kun støbejernsvasken, der var nedfældet i køkkenbordet og inddækket med zink. Over vasken var der en hane med koldt vand, der som regel var frosset til hver morgen om vinteren. Etagevask var den eneste måde, vi kunne holde os rene på. Et par gange hver vinter tog vi ud til Eng-

holm Mejeri på Nørrebro. Her blev et kæmpe badekar fyldt med vand for halvtreds øre, så kunne alle vi unger pjaske i varmt vand en hel time. Vi kunne sagtens være fire-fem stykker i karret på én gang. Alle var lyserøde, når vi igen vendte tilbage på Den gamle Sparekasse. Om sommeren var der ingen problemer, så blev der badet i fjorden.

Mama havde en stor støtte i Pedersens i den første svære tid. De fik hende en gang imellem med i logen, som det blev kaldt. Det var en slags afholdsloge, hvor man skiftedes til at underholde hinanden, spille bankospil, drikke kaffe og danse gammeldags. Det var også dem, der sørgede for, at vi kom med til skibstømrernes juletræsfest, hvor vi fik juleposer og det hele. Da Hans blev konfirmeret var de selvfølgelig med til festen. Gunnar rejste sig og holdt en flot tale, og sluttede med at fortælle, at han havde sørget for, at Hans kunne starte som lærling på skibsværftet, når skolen gik på sommerferie. Det var gode naboer, vi mistede, da de flyttede på Højbro i en nybygget boligblok. Jeg besøgte dem et par gange, deres nye hjem var utrolig flot. Lejligheden var med altan og nedfaldsskakt til affaldet, der var legeplads og meget mere. Der gik ikke mange dage, før vi igen fik nye gode naboer på loftet.

Marie og Chr. Vestergaard boede i den ene halvdel af første sal, nok i husets bedste lejlighed. Det var vist her selveste Sparekassedirektøren havde boet i gamle dage. Han havde den gang godt nok haft mere end dobbelt så meget plads. De havde to store stuer med vinduer både mod Algade og Kirketorvet. Den ene stue blev også brugt som soveværelse.

Midt igennem huset gik en lang smal gang, for enden af denne var der tre trin ned til en mellemgang,



her lå toilettet, som de delte med etagens andre lejere. Det var også herfra, man kom til bagtrappen, der endte i gården. Når dørene var lukket i begge ender af gangen, var her totalt mørkt, det var ret uhyggeligt, men samtidig et pragtfuld sted at lege mørkeleg og fortælle hinanden spøgelseshistorier. For at komme til deres køkken måtte de ud på trappegangen og ind i denne mørke gang. Foruden det lille køkken havde de også et lille værelse, begge med vinduet mod gårdspladsen. Det var ikke nogen god indretning, især ikke med den lange afstand til toilettet. Men det tror jeg ikke, der var nogen, der til daglig gik og tænkte på.

Jeg kom tit her, for her boede min bedste legekammerat. Det første jeg husker om Jørgen er, at han ikke var der, han var simpelthen blevet væk, hele huset ledte over alt, hver et

hjørne var blevet endevendt. Da han endelig blev fundet, var det ikke på Algade, men i den anden ende af Mors. Han var kravlet op i en rutebil, og havde gemt sig under sæderne. Da Chr. Vestergaard var en ret kendt person i det landlige, og Jørgen kunne fortælle, hvad han hed, blev han sendt retur, også med rutebil. Han havde to søstre, Kirsten og Ulla, men de var så store, så dem havde vi ikke meget at gøre med, men det var der sikkert mange andre fyre, der gerne ville have, for det var flotte piger begge to.

Jeg husker bedst Vestergaard som en kraftig mand, der altid sad og sov i en enorm stor øreklaplænestol. Han var kreaturhandler, og så havde han i sine unge dage været cowboy i Amerika. Det var rigtig nok, for jeg har selv set et foto af ham med hele udstyret, vest, den store hat og revolver ved siden.

*Bag Den gamle Sparekasse gik Kirkeallé mellem torvet og Toftegade. Huset i baggrunden lå langs Majorens Cyde, her er nu P-plads. Foto fra 1946.*

Ovre der blev han spået, at han ville finde sin kone på en ø, og hun skulle være god til at lave mad. Så derfor rejste han til Mors, og ganske rigtig, her fandt han en kokekone, der hed Marie, som jeg kun husker i en hvid kittel, hun var meget brugt også af byens hoteller. Jeg tror, de havde det godt sammen, især når han var ædru, og det var han da det meste af tiden. Til andre tider holdt jeg mig væk. Ikke fordi jeg tror Vestergaard kunne finde på at gøre mig eller andre noget. Det var nok mere Jørgens nervøse adfærd, der sådanne dage smittede af på mig.

Vestergaard var streng men retfærdig. Hele hans liv havde drejet sig om køer, han vidste alt om kvæg og ønskede, at hele hans familie, især hans eneste søn, også havde samme forhold til disse dyr. En gang cowboy altid cowboy, nu dog uden hest. Og seksløberne havde politiet inddraget, da tyskerne kom til landet. Han nød at få et slag kort og en lille én sammen med øens farmere. Det var her på byens værtshuse, han fik den nødvendige kontakt til de bønder, der havde kreaturerne, som han opkøbte til videresalg og eksport. Vestergaard var en god handelsmand, og samarbejdede med slagter Christensen senior, som boede lige ovre på den anden side af gaden. Det var dennes gamle sorte bil, han brugte, når han kørte rundt til gårdene og handlede. Jørgen og jeg fik en sjælden gang lov til at køre med. Fremgangsmåden omtrent således: Vi stoppede ved en gård, i stalden gik gårdmanden og Vestergaard rundt og klappede køerne på bagdelen, senere klappede de hinanden flere gange i hænderne, så tog Jørgens far en stor tegnebog frem og gav manden en masse penge. Sommetider fik de en kaffepunch, inden turen gik til en anden gård, hvor det hele gentog sig. Jeg tror, al handel foregik i kontanter den gang. Jo, Jørgens far havde penge, jeg var sikker på, at han var meget rig med sådan en utømmelig pengepung. Dengang forstod jeg ikke, at det godt kunne have været dyre lånte penge, som var nødvendige, hvis man ville være handelsmand.

Det skete også, vi hjalp med at slagte høns ovre i slagterens garage. Det foregik på den måde, at Vestergaard fangede en høne fra en kasse, tog den i benene, svingede den i luften, og knaldede dens hoved mod en tværgående træbjælke med sådan en kraft, at hønsens hoved tit røg helt over i hjørnet. Det gik stærkt, tit var det

mange høns, der måtte lade livet. Vores arbejde bestod i at holde hønsene, mens blodet løb ud. Vi kunne fint holde to i hver hånd. Godt nok havde vi altid først fået noget gammelt tøj på, men sikke da et blodbad. Vi følte dog aldrig, det var blodpenge vi modtog, når Vestergaard eller Christensen gav os en lille skilling, efter alle hønsene var dræbt og de var blevet forvandlet til dejligt suppekød. Jørgen og jeg var uadskillelige kammerater i mange år.

William Olsen og Fru Olsen, jeg husker ikke nogensinde at have hørt hendes fornavn, boede lige under os i bagerste lejlighed på første sal, sammen med deres piger: Karen, der vel snart var giftfærdig, Else på vores alder og Inger, som var lidt yngre. Fru Olsen var en stille, venlig dame, som aldrig gjorde sig bemærket på nogen måder, medens William var en hel utrolig spændende personlighed. Han var husets fornemmeste person, han var nemlig Kongelig Dansk Vejer eller sådan noget. Hvad det gik ud på, vidste jeg ikke, men et af hans arbejder var at stå på kajen og tegne en streg i en stor sort bog, hver gang havnearbejderne hejsede en sæk op af lasten på et skib. Han havde udnævnt sig selv til at være Den Gamle Sparekasses vicevært, hvad han uden tvivl også var den bedste til. Vi unger havde stor respekt for ham uden ligefrem at være bange for ham.

Når vi samlede brændsel på banen, lånte vi altid Sloth Møllers trækvogn. Den placerede vi på et centralt sted og gik på jagt med hver sin lille sæk, som vi tømte på vognen, når den var ved at blive for tung. Det var små stykker brunkul, briketter eller tørv, der var faldet ved siden af banevognene, eller som en flink arbejder med vilje lod gå udenbords til os. Det skete også vi fandt noget, som én eller anden

havde tiltænkt sig selv. Så var det bare om at komme væk i en fart. Nogle gange måtte én stå vagt ved vognen, for hvis der var andre brændselsamlere i nærheden, kunne vi risikere, at alt var stjålet, når vi vendte tilbage, hvad der før var sket. Ved hjemkomsten spurgte Olsen gerne, om vi nu også var kommet helt ærligt til alt det brændsel, hvad vi selvfølgelig altid kunne bekræfte. Så var han flink til at hjælpe os med at trække den tunge vogn op over fortovs-kanten. Mama blev gerne hentet, så hun rigtig kunne se, hvor dygtige vi havde været.

Det må nok have været lige efter krigens slutning, at Olsen fik opstillet et skur på torvet, hvorfra han solgte is og slik. »Det går som varmt brød,« var hans valgsprog. Senere blev skuret flyttet om i porten i Algade, og senere igen blev hans forretning indbygget under trappen i selve bygningen med salgsluge ud til gaden. Her i denne chokoladehule har jeg tit siddet og snakket med Else, mens hun passede butikken. Hun ville gerne have lidt selskab. Kedede sig sikkert, når der var langt mellem kundernes besøg. Det hændte da også, at en flødebolle var blevet fladtrykt og ikke kunne sælges.

I modsætning til sin nærmeste nabo, der nok af og til måtte afslutte en handel på et af byens mange værtshuse, så man aldrig Olsen beruset, han tålte ikke spiritus. Dog skete det én eller to gange om året, han fik en lille tår, og vi så ham ikke i lang tid. Vi unger ville ikke have bemærket noget som helst, hvis ikke hele huset altid blev så stille på sådanne dage. »Ikke trampe i gulvet. Olsen er syg,« sagde Mama. Vi listede rundt på strømpe-sokker. Det var som om, selv symaskinen larmede mindre. Måske benyttede hun anledningen til at give den sin halvårige smøring. Alle åndede lettet op, når Olsen igen sad på sin rette plads midt imellem alle

*Den gamle Sparekasse i julebelysning. Krukkerne stammer fra byjubelåret i 1949. Bygningen blev nedrevet i 1960.*

de søde sager, og så gik det hele igen som varmt brød.

De to nederste lejligheder havde den største udskiftning, her boede der rigtig mange forskellige mennesker igennem årene. I dag er det ikke muligt at huske dem alle sammen og slet ikke rækkefølgen, eller hvem der boede til højre eller venstre. Nogle navne husker jeg - Serup og Øksnebøl. Så var der brødrene Bill og Leo, hvis forældre jeg ikke husker. Bill rendte altid rundt med en kæmpe pistol, vist nok en slags signalpistol, men ellers var han fredelig nok. Det var værre med Leo, han var en modbydelig fyr, noget ældre og større end vi. Hans største fornøjelse var at tæve løs på os, når han kunne fange os.

I bagerste ende boede Maren, som vi idag nok ville kalde for enlig mor, med tre drenge. Ole, det var den yngste, han var helt lyshåret, mens Helge og Bent var meget mørke. Ole var en hysterisk og forkælet dreng, som vi kun gad at lege med, fordi han altid havde så meget slik, meget mere end han selv gad at spise. Han manglede aldrig penge, besøgte bare en ældre mand i Aagade, som vi kaldte Gammel RaHS, hvor Maren engang havde været hushjælp. Det tog kun Ole ganske få minutter, så havde han flere kroner med sig ud derfra. Vi så aldrig hans brødre få noget der.

Ole var ikke større end vi sagtens kunne holde ham, men når han fik et af sine sygelige raserianfald skulle vi passe på, så blev han dobbelt så stærk og var i stand til hvad som helst. Kunne han se sit snit til at stikke os med sin kniv eller kradse vores øjne ud, ville han uden betænkelighed gøre det. Det var især, når vi kaldte ham for Lille



RaHS, han gik i bersærker gang. Når han startede på sine hvæsende skrig, holdt Jørgen og jeg os gerne på afstand. Hans brødre forstod bedre at takle dette. De overmandede ham, fik ham lagt ned og holdt ham nede. Det tog meget lang tid, men til sidst holdt hans hvæsen op, og han lå helt stille som om han sov, så var det overstået for denne gang. Men det lykkedes ikke lige godt hver gang, tit var de begge godt forslået og havde fået mange bidsår. En gang hvor de ikke kunne holde ham, fik han fat på en havegreb, som han svingede vildt med, men da han ikke kunne ramme, smed han den med en utrolig kraft. Bents hurtige fodparade reddede ham, så det kun gik ud over hans ene sko og fod, der begge af grebens spidse pigge blev gennemboret to steder.

Helge var et rolig gemyt, som kun en sjælden gang deltog i vores vilde leg. Han var dog med en dag, hvor vi havde arrangeret tvekamp i en af båsene nede ved rampen på bane-terrænet, som normalt blev brugt til opmarching af kreaturer, inden de blev dirigeret videre ind i vognene. Vi kæmpede på skift mod hinanden med tynde pilegrene som håndvåben. Ingen kunne komme til skade herved, men det sved forfærdelig, når man rigtig blev ramt. Det blev

Helges tur, han skulle kæmpe mod Jørgen, som nok var lidt mindre end ham selv, men til gengæld havde langt større erfaring. Der var bestemte regler, der skulle overholdes. Bent var overdommer, vi andre underdommere, alle sad på båsens øverste bræt, hvorfra vi bedømte kampen. Jørgen skulle nok klare sig, så det var Helge, der fik hele vores opbakning, hvad der til sidst blev for meget for Jørgen, som nu foldede sig rigtig ud. Slagene raslede ned over Helges ryg. Så var det at broderkærligheden, som man ellers ikke mærkede meget til, pludselig kom op i overdommeren. Han sprang ned i arenaen, hvor han fik smidt Jørgen omkuld og trykkede hans ansigt ned i sandet, der var godt blandet med kolort, alt imens Helge slog løs på Jørgens bare ben.

Alle vi underdommere var netop ved at gøre os klar til at gå i aktion for at genoprette retfærdigheden, da Jørgen igen kom op på benene. Nu havde han en sten i hånden, som han helt ureglementeret smed og ramte lige i øjet på Helge, der faldt sammen med et skrig. Nu var det Jørgen, der havde overtrådt reglerne, og det med en af de groveste forseelser, som kun kunne give den værste tænkelige straf. Jeg har selv prøvet denne afstraffelse,



hvor alle stillede sig i en rundkreds omkring mig, så hver enkelt kunne give mig et slag med deres pilepisk, alt efter hvor slemt man mente ugeringen havde været, eller hvor gode venner man var med synderen. Den dømtede havde ret til at forsvare sig, alt hvad han kunne. Når hver enkelt havde afleveret sit slag, trådte de tilbage. Kun hvis kujonen prøvede at stikke af, og på denne måde gjorde sig selv fredløs, måtte man genoptage forfølgelsen, indtil overdommeren sagde stop. Jeg husker ikke, om Jørgen overhovedet gjorde modstand, eller han bare modtog sin straf for derefter hylende at løbe hjem. Denne form for afstraffelse var egentlig retfærdig nok, for når vi næste dag mødtes, var gårsdagens hændelse altid glemt. Faktisk er det den eneste gang jeg husker, at Helge var i vores midtpunkt. Han var en enspænder, der gerne holdt sig for sig selv, var god til al mekanik, kunne bygge de fineste sæbekassebiler og den slags, men man så aldrig, han legede med det han havde lavet.

Bent, den ældste af brødrene, var gårdens konge. Det var han i hvert fald over for Jørgen og mig. Hans mindste ord var lov, vi gjorde alt hvad han befalede. Det var ham, der opfandt feltråbet »KaBeJø«-forbogstaverne i vores navne. Han bestemte, at jeg altid skulle gå ved hans højre side, og Jørgen på den venstre, så passede rækkefølgen, og vi skulle nok huske det. Var vi på cykel, kørte han altid forrest. Jeg kom som nummer to, og Jørgen til sidst. Sådan var rangordningen. Vi blev på vore pladser. Efterhånden var det slet ikke noget vi tænkte på, vi gjorde det bare.

Bent-Maren, som han altid hed i omtale, var den, der fandt på alle de spændende ting vi foretog os, og det var ikke så få. Han må have elsket den magt, han havde over os. Han kunne finde på at befale os at vente udenfor deres dør. Læste måske et

par kapitler i en bog. Når han igen kom ud, stod vi der stadig. Senere har jeg tænkt på, hvordan han kunne få sådan en magt over os, men det har jeg aldrig rigtig fundet ud af. Måske var det en form for psykisk pres han brugte. Kun en sjælden gang var han voldelig overfor Jørgen og mig. Det var kun, når han ville vise sin magt for de andre store drenge, og så var det som regel Jørgen, det gik ud over. Jeg var jo nummer to, og han havde den laveste rang.

En dag på Kirketorvet, hvor Bent skulle blære sig over for Laurids og Kristian Holbæk samt nogle flere af de store, sagde han til Jørgen, at han havde en overraskelse til ham, noget der smagte godt. Derpå befalede han ham til at lægge sig på ryggen med åben mund og lukkede øjne. Jørgen lagde sig glad og forventningsfuld, som han havde fået besked på. Kort efter mærkede han en ubestemmelig varm væske i munden og på kinderne. Da han åbnede øjnene, så han Bent stå og pisse ham i munden. Det hele gik så hurtigt, at jeg ikke kunne nå at gøre noget. Jeg stod bare der og så på, at min bedste ven blev overpisset. Jeg sagde heller ikke noget, ikke engang bagefter.

Andre der måtte læse dette må mene, at jeg var en stor lorterøv, en benævnelse som var meget brugt i disse tider. Det er der bare ikke noget at gøre ved, det kan jeg både leve og dø med, fordi jeg ved, at Jørgen ville have været lige så tilbageholdende som mig. Hvis jeg havde gjort noget som helst, var jeg straks blevet klapset ned af storbøllen Laurids, hvad der ikke på nogen måde kunne gavne Jørgen. Vi kendte begge to de uskrevne regler, som ingen talte om, men som konstant lå os i blodet. Størst og først, sørge for at overleve for enhver pris. Heldigvis opførte Bent-Maren sig kun sjældent på denne måde.

For det meste følte vi nærmest, at han beskyttede os, vi var stolte ved at være hans venner. Kun i korte perioder forsøgte vi at undgå ham, men efter nogle dage dukkede han altid op. Så stillede han sig foran os og stirrede os længe i øjnene, så vi til sidst måtte overgive os. Alle tre brast ud i en kæmpelatter, og alt det onde var glemt. Da han flyttede til Aalborg, opstod der en kæmpe følelse af tomhed. Bent havde fyldt utrolig meget i vores hverdag.

Siden boede der et ungt par med et spædbarn, Karen og Bubi. Han var matros på færgen, der sejlede mellem Nykøbing og Glyngøre. Senere var det Maxsen, et noget ældre ægtepar, der bestyrede de underjordiske toiletter, som netop var blevet nedgravet i Kirkebakken. Det viste sig at være noget af en katastrofe, for da det blev snevejr, opdagede vi, at vi havde mistet verdens bedste kælkebakke.

En overgang havde taxavognmændene oprettet en vagtstue, her kunne de sidde i en god varme, passe telefon og samtidig kikke ud på deres biler, som havde fast studeplads på Kirketorvet. Med indgang fra Algade havde også fotograf Nanna Pedersen sine lokaler her i mange år.

Sådan var alt i en stadig forandring. Store søskende flyttede hjemmefra, andre blev født. Naboer rejste, andre flyttede ind. Og så var der alle de, som havde deres daglige gang. Her kom familien, skolekammerater, kærester, venner og bekendte. Her var stedet, her skete der altid noget, det var huset, der altid var fuld af liv, det var Den gamle Sparekasse.

Vores nye naboer på loftet var Petra og Jens med en flok dejlige rødhårede piger. Egentlig hed de vist nok Kikkenborg Jensen, men de blev aldrig kaldt andet end Petra og Jens Kik. Jens husker jeg som en let



foroverbøjet, forslidt mand i en evig kamp om at få lidt arbejde som havnearbejder eller daglejer. Han havde altid en sæk med på sin damecykel, som han brugte, når han fandt lidt brænde hist og her. Petra var den stærkeste af de to, det var hende, der havde styr på tingene. Hun stammede fra en meget fornem familie, men var som barn blevet puttet af vejen, da hun var født uden for ægteskab.

Petra og Mama slog sig gerne sammen, når der skulle vaskes storvask. Så blev der fyret op under den store gruekedel i vaskehuset. Vi unger hjalp Jens med at holde ilden ved lige med træstumper og gamle papkasser, som vi kunne hente ved købmanden. Så blev der kogt tøj med blånelse, sæbespåner og alt det der. Med hver sit vaskebræt stod de

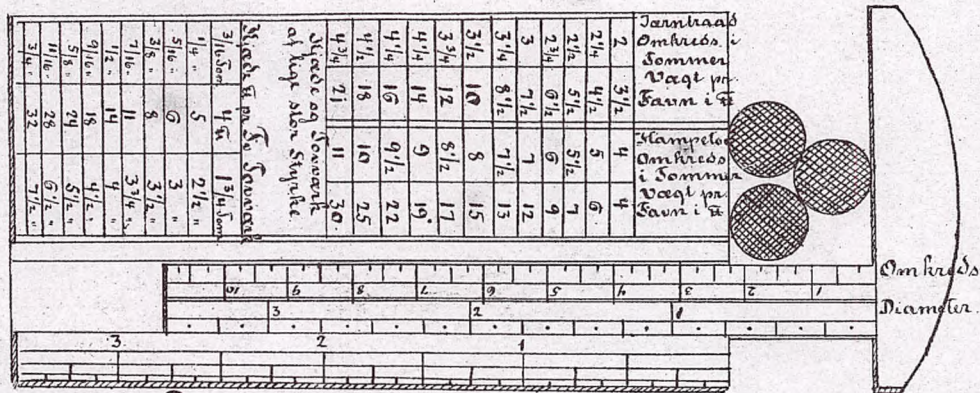
og skurede i timevis, mens de drak litervis af kaffe. Til sidst var gården næsten fuld af vasketøj, der hang til tørring i lige rækker fra mur til mur. Hvordan de bar sig ad ved jeg ikke, men de kunne altid finde ud af hvis tøj, der hørte til hvem.

Vi kom godt ud af det med vores nye naboer, men der var alligevel sket en ubestemmelig forandring. Det var som om luften og duftene var forandret. Ja, det var næsten som om, man kunne se en grænse opstå på vores fælles loft - en grænse som aldrig havde været der før. Loftets gulvbrædder blev skuret som de plejede, dog ikke i fællesskab som tidligere, men hver havde nu sin halvdel. Derved opstod grænsen. Ikke fordi den ene halvdel var renere end den anden, men de to midterste brædder var næsten helt hvidskuret. Nok

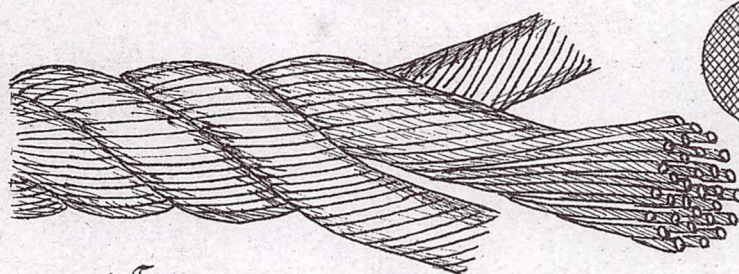
*Algade - og Den Gamle Sparekasse - set fra Rådhusstorvet.*

fordi hver især skurede et ekstra bræt, man skulle da ikke snyde sig fra sit arbejde.

Sammen med de rødhårede piger havde vi fået sang på loftet, de sang så det gjaldede, det lød så flot, og de kunne alle sangene udenad. De nyeste tekster klippede de ud af et ugeblad, som jeg tror hed Tempo. I vores ende var der ikke megen sang, vi var ikke særlig gode til det. Det var mest juleaften, vi gik til den, så sang vi også dem alle sammen, men en gang imellem var vi ude for at lytte til salmerne, som fyldte loftrummet så smukt fra den anden ende.



Trossemaal og Triferimal Fig. 1



Trosseslaet Tov.

Fig. 2

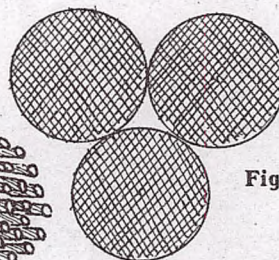


Fig. 4

3 slaet Tovværk.

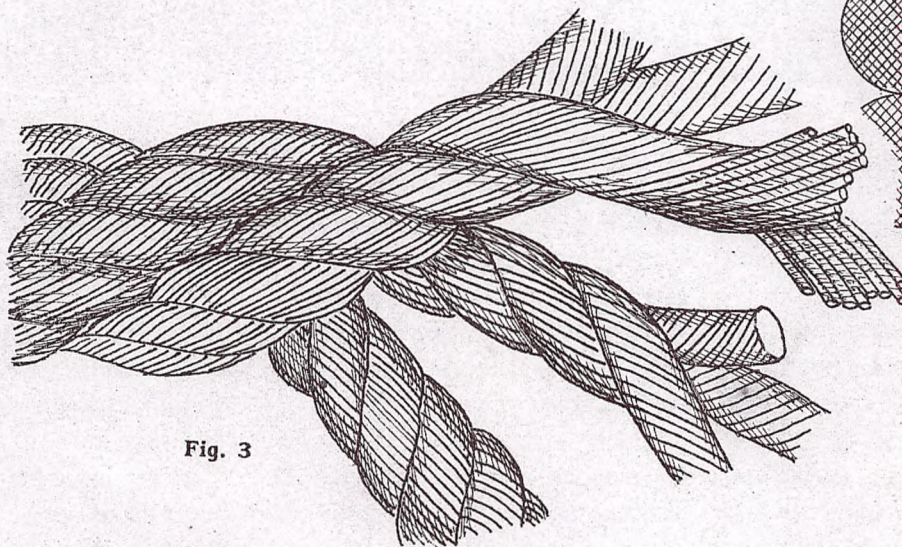


Fig. 3

Habelslaet Tov.

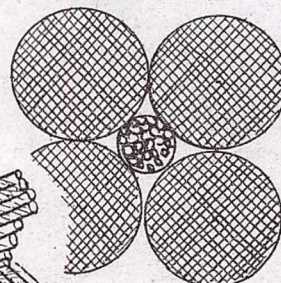


Fig. 5.

4 slaet Tov.

Oliep

Den berømte »Haandbog i praktisk Sømandsskab« fylder 100 år til sommer. Denne illustration er fra forfatteren, kaptajn Jens Kusk Jensens, eget første eksemplar. I første udgave af bogen er billedtavlerne samlet i et bind for sig. Og de var vigtige: »Det er jo en bekendt Sag, at de fleste hellere spekulere lidt over en Tegning, end de give sig i Lag med en tør Beskrivelse ...«, skrev forfatteren i forordet, i juni, i Nykøbing.

Da bogen skulle genudgives i 1907, var clichéerne blevet tilintetgjort, og da der altså skulle begyndes forfra, blev bogen revideret - og billederne indsat i teksten. Ingen havde troet, at de 2000 første eksemplarer ville blive udsolgt. Men bogen genoptrykkes stadig i nye oplag.

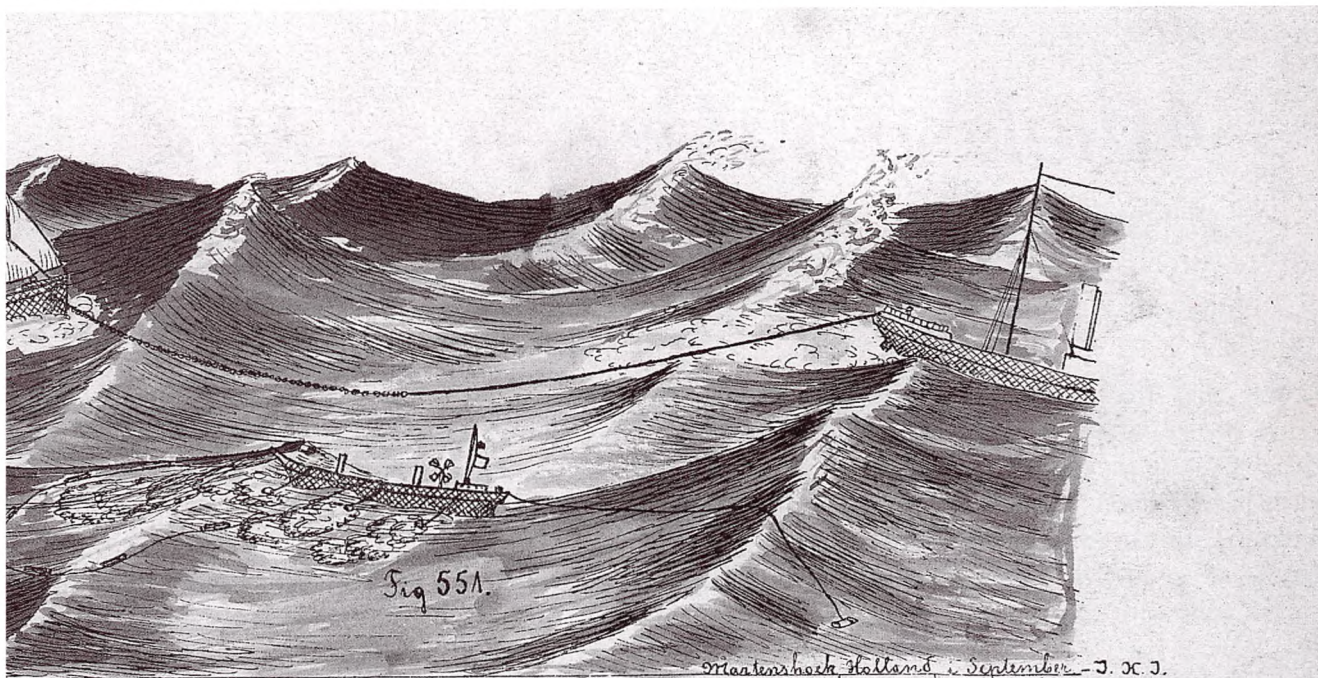
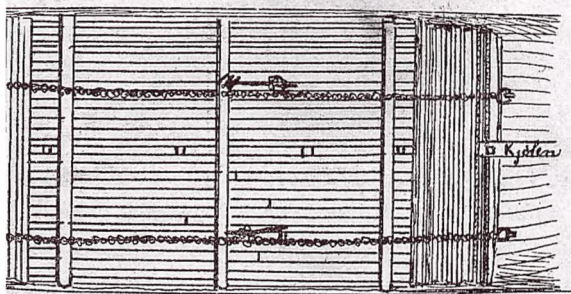


Fig. 551.

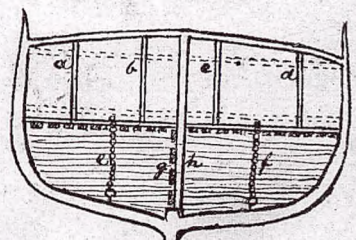
Maatsmaeck, Holland, i September - J. K. J.

roij Sø

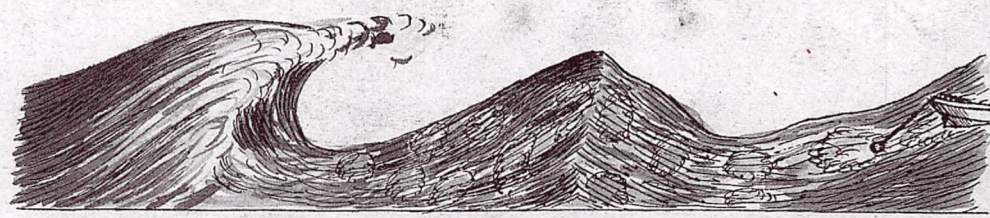
Habeltor anvendt som Drivanker, samt Olieposers Anvendelse og Nødsignal



af Ballast. Fig. 547.



Førstøbning af Ballast. Fig. 548.



Sæmper.

Oliens Virkning paa Søen. Fig. 549

FOTOLITH. PACTH & CRONE.  
 modtaget i Martens Hoel  
 den 12 Juli 1901. Prov. Exp.  
 Tavlerne er fremtillet ved Fototypi  
 2000 Exemplarer

# Afholdsbevægelsen på Mors

af Børge Jensen

Den 8. maj 1858 kunne man i Morsø Avis læse en ny annonce: »Baiersk Øl fra Jacobsens Bryggeri faaes paa Toldbod Viinhuus ved Havnen. I Morgen Søndag bliver en frisk Tønde anstukken«. Og den 17. maj: »I Morgen Tirsdag bliver en frisk Tønde anstukken«. Bajeren havde holdt sit indtog på Mors, men brændevinen - alene eller som kaffe-punch - var stadig meget billig. Seks år tidligere døde en mand på 57 år »tilforn Kjøbmand i Nykjøbing« af delirium tremens. Den næste døde mand i kirkebogen var en farversvend på 32 år, dødsårsag: delirium tremens. Naturligvis var det et tilfælde, at to mænd på samme tid drak sig ihjel, men mange familier havde smertelige erfaringer med alkohol, og det var let at finde et udskænkingssted. I 1885 havde Nykjøbing 9 gæstgivere og 18 værtshusholdere, og der var 20, der handlede med brændevin. En ny beværterlov 1912 skulle begrænse antallet af udskænkingssteder, idet en købstad nu kun måtte have en beværtning for hver 350 indbyggere. I Nykjøbing var der 40 beværtninger, og dette tal skulle halveres!

Beskatningen var blevet en politisk sag fra 1880'erne, og da ministeriet Estrup i 1890 ønskede højere beskatning af alkohol, blev afgiften i 1891 lagt på øl, hvorimod »den fattige mands snaps« blev reddet, takket være Venstre. Lægen Johan Hinding skrev utallige sange til møder og fester, i 1907 f.eks. »Den

fattige Mands Snaps«, hvor et af versene glimrede forklarer, hvorfor der opstod en afholdsbevægelse, der særlig fik tilslutning fra småkårsfolk:

»Den Brødet ta'er af Munden  
Paa Fattigmandens Barn.

Ja, Snapsen er i Grunden  
Et nederdrægtigt Skarn!  
Den giver Sult og Pjalter,  
Og hvad de Ofre led,  
Som blødte paa dens Alter,  
En Drankers Hustru ved«.

Og da melodien var: »Vift stolt« kunne vist alle synge med. Aksel Sandemose har ret, når han om Hinding siger: »Han var en af meget få fine, som havde sluttet sig til afholdsbevægelsen«. Han kunne dog også have nævnt dyrlæge Thomas Sørensen fra Solbjerg og sin egen broder Jacob Olai Nielsen (1884-1957), der fulgte faderen Jørgen Niensens afholdslinie. To af dennes brødre havde drukket sig ihjel som unge, og det bestemte Jørgen Niensens og Jacob Olais livførelse. J.O. Nielsen var maskinist og blev almindelig anerkendt som driftsbestyrer på Elværket i Nykjøbing gennem 46 år. Han blev en ledende skikkelse i afholdsbevægelsen på Mors.

De første afholdsforeninger var Nykjøbing og Sdr. Herreds afholdsforeninger i 1881, og derefter gik det stærkt. Alene i 1884 blev stiftet 6 foreninger. Afholdsbevægelsen henvendte sig til familierne, og ofte blev mand og kone indmeldt samtidig. Det blev ikke dyrere, for de fleste

foreninger optog konerne uden kontingentbetaling. Det var som nævnt jævne mennesker, der meldte sig ind, og da pengene var små, blev hver eneste sygedag og ledighedsperiode let en katastrofe. Og så måtte man spare, f.eks. ved ikke at betale kontingent og ved ikke at betale skatten. Den største forskel på afholdsforeninger og andre foreninger var afholdsløftet, som ethvert medlem måtte underskrive og overholde. Løftet gengives her fra Solbjerg-Sundbys løftebog: »Vi underskrevne forpligter os herved til at afstå fra alle Slags berusende Drikke - som Drik, og at søge ved alle Midler at virke for Drikkeondets Udryddelse«. Landsorganisationen Danmarks Afholdsforening formulerede senere et alment gældende løfte med definition på, hvad der var alkoholholdige drikke.

## Morsø Afholdskreds

Efter at de første afholdsforeninger var dannet, opstod tanken om, at man i fællesskab kunne opnå mere end ved at stå alene. 11. maj 1884 stiftede 10 foreninger med 550 medlemmer Morsø Afholdskreds. Et forretningsudvalg lagde stærkt ud med 3 skrivelser til forskellige myndigheder. I henvendelsen til herredsfogeden for Morsø herreder bad man om, at »al offentlig Dans med Udskjænkning af spirituøse Drikke maa blive forbudt. Det er vor Overbevisning, at Dansen i de allerfleste Tilfælde kun benyttes som Paaskud til at sælge be-

*Johan Christian Hinding (1852-1945) var i en årrække en af de ledende mænd i afholdsbevægelsen på Mors. 1889-1911 var han tillige medlem af Danmarks Afholdsforenings hovedbestyrelse.*

rusende Drikke«. Sognerådene skulle overvåge, »at al Smughandel med berusende Drikke anmeldes til Politiet«, og af byrådet ønskede man en tilføjelse til politivedtægten om, at »berusede Personer paa offentlig Gade anholdes og idømmes Bøder«. Ingen af disse ønsker blev imødekommet!

Afholdskredsen holdt halvårlige valgmandsmøder, hvortil de enkelte foreninger sendte beretninger og delegerede. I 1894 var der 21 foreninger med 1900 medlemmer, i maj 1898 havde 20 foreninger 2080 medlemmer, og der var i det forløbne år holdt 91 møder. Året 1898 var i det hele taget et stort år for afholdsbevægelsen på Mors, idet Nykøbing blev vært for Danmarks Afholdsforenings 18. årsmøde. Mødet åbnedes af formanden redaktør Henrik Fog, som gav ordet til afholdsbevægelsens førstemand Claus Johannsen. Nykøbing var den hidtil mindste by, der havde fået overdraget et så stort arrangement, og de mange gæster oplevede en udflugt til Højris, hvor haven og riddersalen var åben for dem. De blev transporteret i 149 vogne. Om aftenen gik et kæmpeoptog med 3000 deltagere og musik og faner i spidsen til festpladsen i Plantagen, hvor der blev holdt tre taler.

Fremgangen fortsatte. I 1902 var der 23 foreninger med 2400 medlemmer, i 1910: 25 med 2900 medlemmer. Det højeste medlemstal var vistnok i 1919 med 3362, men derefter blev det vanskeligere. I 1922 fik en beskeden kontingentforhøjelse på 15 øre pr. halvår en af de store mænd i afholdsarbejdet, tidligere østersforpagter Anders



Halse, på talerstolen: »Det er et Æg eller en Cigar. Folk er ved at blive sløje. De burde vaagne«. På landsplan stod Mors dog stadig stærkt. Morsø Afholdskreds var landets største, og blandt købstæderne lå Nykøbing på andenpladsen med 361 medlemmer.

### **Agitation**

Men hvad lavede kredsen til gavn for foreningerne? Først og fremmest må nævnes det store oplysnings- og agitationsarbejde, der blev organiseret af kredsen. Hvert år udsendtes talere, som gennemrejste øen og ofte kom igen og igen. Her er nogle få af utallige eksempler. J. H. Pedersen fra Lind fyldte Erslev skole til sidste plads i 1885 og fik 6 til underskrive afholdsløftet. I Ørding havde han lige vundet 7 for sagen.

De fleste agitatorer var mænd, men også kvinder rejste land og rige rundt. Blandt dem var fru Drøhse fra Randers, der i 1898 fik denne foromtale i Morsø Avis:

»Den blandt Afholdsfolkene som Frøken Thora Ingemann-Petersen, nu Fru Drøhse, højt anskrevne Forkæmperinde for Sagen, gjæster for Tiden Mors og virker ikke mindre ved sine kjønne, inderlige Foredrag end ved sit noble kvindelige væsen«. Fru Drøhse var også taler ved kredsens 30 års jubilæum i 1914. Festen holdtes den 12. juli under den spændte situation lige før verdenskrigens udbrud. Med 29 faner og bannere i spidsen gik deltagerne gennem byen, og de mange arrangementer lokkede 2000 ud i Plantagen. Her var tombola, koncert og gymnastikopvisning, og om aftenen dans på en 1000 kvadratalen stor dansestrade. Men forinden havde fru Drøhse talt til de 2000 - uden mikrofon - og især angrebet smugkroerne, de såkaldte »Sutter«, der var skyld i mændenes og hjemmenes ødelæggelse. Og hun anviste vejen: »Disse Smugkroer kan ikke eksistere, hvor der er en oplyst og selvbevidst Kvindebevægelse«.



*På en af fru Thora Drøhses hyppige rejser til Mors fik hun også tid til at aflægge fotograf C. Pedersen et besøg. Han var fotograf i Nykøbing fra 1897-1913.*

En anden populær gæst var Bertha Nielsen fra Thisted, som i november 1914 i Nykøbing selvfølgelig måtte omtale verdenskrigen: »Krige er forfærdelige, men det største Onde er dog de berusende Drikke«. Forhåbentlig ændrede hun opfattelse. At få en taler med fortid på Mors var selvfølgelig godt. Højskoleforstander P. Hansen fra Bramminge afholdt i 1921 på 12 dage lige så mange møder. Han havde været forstander for Galtrup Højskole 1901-1908. Det var vistnok en kvinde, der satte møderecord på Mors. I vinteren 1923 talte fru Kirstine Kristiansen fra Løgstør fra d. 3. til 23. februar ved ikke færre end 21 møder. Hun havde samtidig oplæsning på programmet, og hun formåede at samle i gennemsnit 80 deltagere. Helt uden evner har hun bestemt ikke været.

### **Udflugter på Mors og udenøs**

Enhver forening afholdt udflugter for sine medlemmer. Afstandene måtte være overkommelige, så for Faarup var Højris det mest nærliggende udflugtsmål og altid sikker på succes. I 1908 tog 90 deltagere til

Højris, og i 1913 havde 70 personer en vellykket tur til Ejstrup. I denne forbindelse må man huske på, at disse ture jo var for hele familien, og de betød en kærkommen afveksling i hverdagen for voksne og børn. Salgjerhøj var også et yndet mål for mange foreninger. I 1916 havde Faarup 50 deltagere på en tur til Salgjerhøj og Flade, og i 1920 gennemførte denne forening endda en tur til Vesterhavet. Solbjerg forening med 27 deltagere tog i 1928 helt til Svinkløv og Fosdalen!

I min artikel om redaktør Henrik Fog i Jul på Mors 1998 er omtalt to store møder: et afholdsmøde i 1892, hvor to dampskibe bragte 750 morskingsboere til Thisted og et møde i Nykøbing i 1894 som samlede folk fra Ålborg, Skive og Viborg. Jeg kalder det i artiklen det største møde i Nykøbings historie, og 8000 mennesker havde en festlig dag. Her skal yderligere nævnes en udflugt til Viborg, hvor den lokale afholdskreds fejrede 25 års jubilæum 13. juni 1915. Mødet begyndte kl. 2 med gudstjeneste i byens to kirker. Kl. 4 startede demonstrationstoget med 160 faner til Borgvold, hvor der var taler og sang. P.g.a. tiderne var der ingen dans eller gøgl. Fra Mors tog 250 med ekstratog kl. 8 og ankomst til Viborg lidt før middag. Hjemturen foregik også med ekstratog, og efter 3 timers rejse var man i Nykøbing lidt før midnat. Da man havde bestilt ekstratog, var der et krav om mindst 200 deltagere, men det klarede jo fint, skønt turen kostede 3 kr. tur/retur.

### **Faarup afholdsforening**

Som eksempler på afholdsforeninger ude på øen vil jeg bruge Faarup og Solbjerg. Med placeringen nær Nykøbing vil man ikke forvente den store tilslutning til en forening i Faarup, men den blev en af de mest livskraftige på Mors. Alleerede 11. november 1883 stiftedes Faarup og Omegns Totalafholds-

forening med en murer og en gård-ejer som de ledende. En del medlemmer boede i Nykøbing Landsogn. Møder afholdtes hos forskellige medlemmer eller i Lødderup og Elsø skoler. Sidstnævnte sted var der 27. januar 1884 »saa mange, som Skolen kunne rumme«, 9 personer underskrev afholdsløftet, og man enedes om at samles den følgende søndag for at danne en selvstændig forening »og helt bandlyse Spiritus fra deres By«. Den 22. maj var stillingen den, at af 52 var 5 udslettet for overtrædelse af afholdsløftet, og 10 havde udmeldt sig og dannet Elsø Totalafholdsforening. De tilbageblevne 37 valgte murer Jens Sauer som formand. Efter ansøgning om støtte fik foreningen 15 kr. fra Landsognet, mens Lødderup-Elsø med Niels Markvorsen som sognerådsformand afslog. Det gentog sig i de følgende år. I de første år sparede man penge til annoncer, og møderne blev varslet »med omløbende Bud«, i vinteren 1887-88 fik en dreng som omløbende bud 25 øre pr. møde. I 1887 rejste sig igen røster om at dele foreningen, og det skete 12. november, da Fredsø Afholdsforening skilte sig ud.

Et mål for enhver forening var at få sin egen fane, og i sommeren 1889 indviedes Faarups fane. Alt var dog ikke idyl, for ved et offentligt møde i december 1889 var der for få tilhørere. I forhandlingsprotokollen er grunden angivet således: »Beboerne i Faarup og Refshammer elsker saa højt den kære Bakkus, saa de er bleven noget trætte af disse hersens Afholdstaler«. Og pludselig ophører foreningen i 1891, og først i 1895 vækkes den igen til live.

Det var nogle energiske folk, der nu tog fat. De to store navne var murer Jens Hjorth og lidt senere murer C. Seiersen. Og minsandten om ikke Lødderup-Elsø sogneråd i 1896 gav 5 kr. i tilskud. Medlemstal-

let steg, og i 1896 lejede foreningen sig ind i et hus i Landsognet, så man havde eget afholdshjem. Her blev en bogsamling anbragt, men målet var eget hus, en aktietegning blev påbegyndt, og i 1898 købtes et lille hus på Dueholm Mark for 248 kr. Det indviedes med tale af Fog, tom-bola og dans. Et nyt initiativ var en spareforening, så medlemmerne fik råd til at holde jul. Efter at Seiersen var blevet formand i 1903, løstes lokaleproblemet med opførelsen af Faarup afholdshjem i 1904. En årlig succes var juletræsfesten for børn og voksne. 1907 deltog 116 voksne og 112 børn, som fik gaver. I årenes løb prøvedes nye former for underholdning: dilettant, salonskydning og cykelridning. Denne variation af ringridning blev brugt flere gange, men dans var nok det største trækplaster. I 1938 startede endda en danseskole for medlemmerne.

Krigsårene var gyldne tider, ingen forening kunne hamle op med Faarup. Medlemstallene røg op og ned, f.eks. begyndte 1943 med 371 og sluttede med 247. 7 var slettet for løftebrud men 177 for gæld! Var sandheden mon ikke, at folk blev medlemmer for at komme til bal, dilettant o.s.v. og så ikke betalte kontingent næste gang? I 1948 var der et minus på 138 medlemmer, hvoraf 1 var død og 137 slettet p.g.a. bortrejse og gæld. »Formanden trøstede sig med, at de tilbageblivende var de mere stabile«. Efterhånden lå foreningen næsten stille, kun juletræ og fastelavn blev stadig arrangeret. I 1961 fik foreningen en saltvandsindsprøjtning, idet flere fra Nykøbing ønskede at blive medlemmer i Faarup. Det var så kendte mænd som Vilhelm Hørning, Andreas Halse og Jesper Steffensen. Jens F. Søndergaard havde i disse vanskelige år holdt ud og gik imod foreningens ophævelse. Medlemstallet lå i de følgende år ret konstant: 24 i 1961, derefter svagt faldende til 18 i 1970 og 15 i 1971. Dødsfald var jo

uundgåelige. I 1970 solgtes afholdshjemmet, hvorved foreningen fik en årlig renteindtægt. Meget talende slutter foreningens forhandlingsprotokol i 1962.

### Solbjerg Afholdsforening

Den 13. januar 1884 stiftedes Solbjerg-Sundby Totalafholdsforening med 23 medlemmer. Hurtigt afholdtes møder, f.eks. i november, hvor 8 underskrev afholdsløftet efter have hørt murer Søren Jensen fra Nykøbing. Henrik Fog har skildret denne pioner: »Han var en fattig, ulærd Mand. Gang paa Gang vandrede han paa sin Fod om Vinteraftenerne ud paa Øen, talte ved Møder og samtalede med Folk«. Han var en af initiativtagerne til Morsø Afholdskreds. Dyrlæge Thomas Sørensen blev formand i 1887 og var en god taler. I 1888 vedtoges det at anskaffe en fane, og samme aften blev indsamlet 73 kr. Det var et meget stort beløb. Solbjerg-Sundby blev delt i 1890, begge med pæne medlemstal. Grunden til disse delinger var nok de geografiske forhold. Afstandene var store, når man skulle gå til et møde. I 1897 var der 126 medlemmer, og samme år indviedes Solbjerg Afholdshjem til en pris af 2.500 kr. Pengene var skaffet ved aktietegning.

I 1934 fejredes 50 års jubilæet med gæster fra en række foreninger. Den mangeårige formand fabrikant Jens Vestergaard mindedes de to stiftere murer Jens Lundorff og husmand Jens Johan Pedersen. Denne var tilstede med sin hustru, og de fik en sølvskål for 50 års medlemskab. Blandt talerne var to af de førende mænd fra Nykøbing Anders Halse og J. O. Nielsen. Fra 1930'erne søgte man nye veje: »Solbjerg Revy 1932«, dilettant og i stigende grad film. Og alligevel blev det sværere og sværere at få nye medlemmer. En bærende kraft i nedgangsårene var Jens Vestergaard, der havde egen virksomhed med fremstilling af landbrugs-

maskiner. I 1948 havde foreningen 38 medlemmer, i 1955: 20, og kun Nykøbing havde da flere. Mødevirk-somheden var forlængst ophørt.

### Afholdshjem

Nykøbings første afholdshjem var en tidligere beværtning i Toftegade. Snart blev pladsen for trang, og da blikkenslager N. M. Nielsen i 1889 opførte en ny flot bygning i Algade 20, indgik afholdsforeningen et lejemål for 10 år. I stuen mod gaden blev kortspil forbudt, og i hele hjemmet var der forbud mod at spille om penge. Flytningen fejredes med bazar, et flot musikprogram og stor tilslutning i de 3 dage festen varede. På førstedagen præsenteredes den nye vært proprietær Niels la Cour fra Trustrup. Mon ikke han havde skaffet dagens hovedtaler, broderen cand. mag. Poul la Cour fra Askov, der holdt »et fortræffeligt, klart og oplysende Foredrag om Naturkræfterne i Menneskets Tjeneste«.

Næste hjemsted for afholdsforeningen i Nykøbing blev Nygade 5. I 1898 blev enkefru Theodora Knudsens ret nye ejendom købt for 16.500 kr., og på nabogrunden blev opført en ny stor sal. Parkeringspladser skulle der også være, så der opførtes en stald til 36 heste. I haven blev anlagt en keglebane, og i november 1899 indviedes hele herligheden. I de første mange år var det let at få værter. I 1921 indbragte denne annonce 20 ansøgere: »Morsø Afholdshotel er til Leje snarest. Hotellet er godt beliggende og vurderet til 115.000 kr. Det bestaar af 1 stor og 1 lille Sal, 3 Restaurationslokaler, 3 Værelser Lejlighed, 22 Gæsteværelser samt Stald og Gaardsplads«.

1890'erne var kendetegnet ved, at afholdshjem blev nybygget eller lejet, så der i 1897 var 8 lejede og 3 foreningsejede hjem. Allerede det følgende år kom 3 nye til, men også nogle blev nedlagt. I 1885 var byens





Solbjerg Afholdsforenings første fane blev i 1929 afløst af denne fane som var broderet af fruene Jenny Nielsen og Emma Vestergaard (t.h.). Sidstnævnte var forkæmper for afholdsbevægelsen siden sin pure ungdom og blev gift med fabrikant og mekaniker Jens Vestergaard, som har fotograferet fremvisningen. På fanen står: Med Gud for Hjem og Fædreland.

2. forening blevet stiftet, som hurtigt åbnede et afholdshjem i Nørregade. Det var vistnok antipati mod Fog, der lå bag denne forening. Og i 1886 fik Nykøbing sin 3. forening »Fremad«, men efterhånden blev de 3 foreninger forenet under den gamle forenings ledelse.

Henrik Fog var afholdsmand, men han var også venstremand! Den 22. juli 1888 skulle der være afholdsmøde i V. Jølby skole. Sognerådets tilladelse til at låne skolen var indhentet, men da deltagerne indfandt sig, var skolen lukket. Et barn overbragte et brev fra læreren med følgende indhold: »Naar jeg i Dag har lukket vor Yderdør, saa ved De jo godt, at det ikke er for Afholdsmødets Skyld, thi til saadanne Møder er jeg jo ellers med. Nej, men De ved ogsaa godt, at det er for Henrik Fogs Skyld, jeg lukker Døren. Bare alle ærlige og paalidelige Venstremænd paa Mors vilde gjøre som jeg nu gjør. Lukke Døren for den Karl! De eneste, der har Grund til være glade ved ham, det er Højrefolk! Venligst H. Theodor Nybo«. Den næste dag sprang Fog naturligvis i blækhuset og klagede til provsten. Heldigvis var vejret godt, så mødet blev holdt i en nærliggende have. Det var forståeligt, at afholdsfolkene ønskede at være herrer i eget hus.

### En ungdomsforening

I 1911 stiftedes en ungdomsforening indenfor Nykøbing Afholdsforening. Den ophørte dog allerede efter 2 år, men 1921 forsøgte nye folk at samle de unge om møder og fester og nu med større held. Første formand blev den kun 16-årige kontorlærling Axel Pedersen og næstformand Johan Halses søn Andreas. I 1923 optrådte nogle medlemmer i Sindbjerg-Redsted Afholdsforening med oplæsning og solosang, og det følgende år samlede de over 1000 mennesker til en sommerfest i Sindbjerg. Om aftenen udfoldede sig » et broget Folkeliv paa Festpladsen. Der var godt Aftræk ved Tombola og ved Isvaffel- og Chokoladeboderne«. Referatet er fra den radikale avis Morsø Venstreblad og signeret »Ivan«. Axel Pedersen brugte i disse år kun for- og efternavn, men signaturen »Ivan« røber den senere folketingsmand, borgmester og afholdsmand Axel Ivan Pedersen (1905-85).

Et særligt initiativ fra de unge bør nævnes. I 1927 tilbød Ungdomsforeningen en aftenunderholdning til foreningerne. Axel Pedersen sendte et tilbud til bl.a. Jens Vestergaard i Solbjerg på 10 kr. + kørsel for et besøg af EHAPHS-turneen. Bogtrykker Emil Hattesen (EH) ville fortælle om sin deltagelse i 1. verdenskrig, Axel Pedersen (AP) ville

underholde med oplæsning og vævermester Steffensen (HS) med solosang. Solbjerg-medlemmerne fik en fornøjelig aften, og også andre foreninger tog imod det usædvanlige tilbud.

### Det frie Felt

I den socialdemokratiske arbejderbevægelse fandtes en afholdsorden Verdandi. Den 16. februar 1913 oprettedes i Nykøbing en afdeling af Verdandi med navnet Det frie Felt. Der var eet krav til medlemmerne: enten medlemsskab af en fagforening eller af Socialdemokratiet, men der ville ikke her være forskel på den faglærte og arbejdsmanden. Derfor var mottoet: »Afhold, Oplysning, Menneskeværd«. Efter et bal i Verdandi skrev Morsø Folkeblad: »Tilslutningen var ret stor! Slagsmålene ikke særlig ondartede! Udsmidningerne ikke meget omfattende! Berusede Personer var ikke i Flertal! Alt i alt en værdig Fest for Verdandi, der jo arbejder i Tilslutning til Socialdemokratiet«. Social-Demokratens redaktør Haurum kaldte det en »flabet Journalistik, skrevet af et skørhovedet Individ, maaske Redaktør Bårris selv?«

Det første store friluftsmøde var på Dyrskuepladsen den 2. juli 1913 med folketingsmand Peter Sabroe som taler. Som altid trak han mange tilhørere: 700-800. Formanden smed Rogert bød velkommen, arbejdsangerne gav et par numre, og så talte Sabroe som så ofte om børnene og »tordnede mod Druk-



*Morsø Afholdshjem var en smuk og harmonisk bygning, da det blev erhvervet i 1898. Til venstre ses den store sal, som blev bygget i 1899 med en meget flot facade. I 1912 byggedes en lille sal til, og både den og den oprindelige bygning fik 2 etager. Ombygningen kostede 25.000 kr. Dette vinterbillede viser altså Nygade for 100 år siden, men de sidste årtier har været hårde ved denne side af gaden.*

kenskab og Udskejelserne«. Det blev Sabroes sidste møde i Nykøbing. En anden af de store socialdemokratiske agitatorer A. C. Meyer talte senere i Arbejdernes Forsamlingsbygning for 300 kvinder og mænd. Meyer mindedes Sabroe, der lige var omkommet ved en trafikulykke, læste op af sine egne ting og deklamerede under stort bifald Drachmanns »Engelske Socialister«. Social-Demokraten skrev: »Det var et godt Afholdsmøde, der virker tifold bedre end de gamle udtrådte Afholdsprædikener«.

Verdandi havde også fuldt hus til en aften med Jeppe Aakjær - henlagt til Håndværkerforeningens store sal. Emnet for foredraget var »Menneskespild og Evnespild«. Aakjær læste også egne småhistorier og digte. Adgangen kostede 35 øre for et sanghæfte. Tømrer Ditlev Sørensen blev foreningens anden formand. Efter 1 år var medlemstallet 126, og 11. juli 1914 indviedes foreningens banner ved en festlig sammenkomst. Hovedtalen betonede, at »Socialismen aldrig vil sejre fuldt og helt, naar Alkoholen har frit Spil til bryde ned, hvad Socialismen bygger op«. Efter kaffebordet var der dans til kl. 2. Men som i de andre foreninger begyndte medlemstallet, der i 1921 var på 70, at falde, og flere gange fik foreningen nedsat huslejen i Forsamlingsbygningen. Begrundelsen var fald i medlemstallet.

### **Tørlægning**

Når der skulle gives beværterbevilling på landet, blev der afgivet udtalelser af politimester, amtsråd og

sogneråd. Under den radikale indenrigsminister P. Munch 1909-10 blev der mulighed for kommuneafstemninger efter nærmere regler. Spørgsmålet om spiritusbevilling meldte sig oftest i forbindelse med ejerskifte. Morsø Afholdskreds tog i flere tilfælde initiativet og arrangerede møder i kommunen.

I 1911 og 1920 drejede det sig om Sallingsund Kro. Lødderup-Elsø sogneråd var imod spiritusbevilling og blev støttet massivt af beboerne, d.v.s. de kommunale vælgere. I 1911 stemte 143 imod og 34 for bevilling til den nye ejer. Et nej krævede 25% af kommunens 502 vælgere, d.v.s. 126 stemmer. I 1915 anbefalede Vejerslev-Blidstrup sogneråd bevilling til en ny ejer af Vils Kro. Afholdskredsens indkaldte tidens mest berømte agitator redaktør Larsen-Ledet til at holde møder i Emb og Vejerslev, men tidsfristen for afstemning var overskredet. I 1925 var afholdsfolkene tidligt på færde, og et andragende fra 193 af 299 vælgere om at nægte bevilling

bevirkede, at Vils Kro var tørlagt indtil 1963. I det år afholdtes den sidste afstemning på Mors, og nu var stemningen helt ændret, idet 277 sagde Ja og kun 92 Nej.

Larsen-Ledet blev også tilkaldt i 1936 til et møde i Flade før en kommuneafstemning den 4. maj om spiritusbevilling til pavillonen på Salgjerhøj i månederne april-oktober. Da folk var begyndt at tale om turismens betydning, svarede Larsen-Ledet: »Kan en Turist ikke nyde Skønheden paa Salgjerhøj uden Bajer, staar Kommunen sig bedst ved at undvære ham«. Han roste Flade-Sdr. Dråby sogneråd, fordi det to gange havde afslået bevilling og nu ønskede afstemning. Valgdeltagelsen blev så høj som 69%, idet 370 af 534 vælgere stemte. Stemmerne fordeltes på 249 Nej og 114 Ja.

Også vælgerne i Solbjerg-Sundby var mødt flittigt frem, da der i 1952 blev stemt om bevilling til Ø. Vilsund Fægekro. Stemmeprocenten var 66, og resultatet syntes uafgjort: 246 stemmer mod 246. Kravet var da, at 35% af vælgerne skulle stemme for afholdelse af kommuneafstemning, men efter fintælling og flere undersøgelser blev så mange underskrifter forkastet, at der faktisk havde manglet 7 stemmer i, at en afstemning kunne foregå. Der krævedes nemlig personlig underskrift, og flere havde skrevet under for ægtefællen. Afholdsfolkene havde haft for travlt, og skuffelsen blandt nej-sigerne var stor. Denne sag er særlig interessant, fordi Indre Mission havde arbejdet energisk for et Nej. I et svar til »Ædruelighedsvennen« lærer Gunni Busk (og til pastor Winthereik!) skrev Carl Nør, Sundby: »Vi er mange, som ikke havde ventet at finde Modstandere blandt dem, der har deres Gerning i Kirke og Skole«.

## Storhed og nederlag

Afholdsbevægelsens glansperiode var fra 1880 til ca. 1920. Med enkelte undtagelser tiltrak bevægelsen

som nævnt mest småkårsfolk. Af 2247 medlemmer af kredsen i 1900 var de fleste tjenestefolk og unge, der boede hjemme. Store grupper var »husfolk« med 185 mænd og 134 kvinder, arbejdere uden jordbrug 131+78 og håndværkere 130+85. Af »lærerfolk« var der 10+10 og af »præstefolk« 1+1. Misbrug førte i de jævne klasser ofte til sociale problemer, og hvis skatten ikke blev betalt, mistedes valget. I 1909 blev 250 slettet af valglisten i Nykøbing, fordi de skyldte i skat! Intet under, at redaktør Haurum rasede mod Venstres »demokratiske« valglov fra 1906.

Økonomiske kriser i 1920'erne og 30'erne bidrog til faldende medlemstal. Men af stor betydning var også store sociale fremskridt i samme periode. Vel var der stadig arbejdsløshed og sygdom, men ingen stod længere helt uden hjælp. De gamle afholdsforeninger blev dog også udsat for konkurrence fra de såkaldte loger. Den ældste var Det Blaa Baand, stiftet 1894 med købmand Niels Faartoft som den ledende. Som medlem skulle man være afholdende men måtte gerne byde andre. Vist en praktisk ordning for en købmand? Endnu svagere var afholdspræget i tre andre loger, der sammen drev logebygning i Fjordgade 4. Her kunne enhver hæderlig kvinde og mand optages!

I 1950'erne sørgede Simon Spies og Eilif Krogager for, at folk begyndte at drikke vin - også i Danmark. Chiantien holdt sit indtog. Og samtidig åbnedes muligheder for medicinsk behandling af alkoholikere. Den danske medicinalfabrik Dumex udviklede antabus, og fremstiller stadig denne medicin. I 1952 kunne afholdsforeningerne da også glæde sig over, at antabusarbejdet gik nogenlunde i Thisted og Nykøbing under amtslæge Folkes og dr. Ovesens ledelse.

Afholdsbevægelsen kan i mange henseender minde om arbejder-

bevægelsen. Man hjalp hinanden, samledes til møder og demonstrerede enten under de røde faner eller afholdsstjernens faner og bannere. Og offerviljen var stor i begge bevægelser. Afholdsbevægelsens ideale mål, f.eks. formuleret af Jacob Olai Nielsen i 1931: »Et land rensset for berusende drikke« blev ikke nået. Måske også fordi de tider var forbi, hvor en mand kunne og ville drikke en ugeløn op. Spiritusafgifterne har selvfølgelig haft stor betydning for den større ædruelighed.

## Efterskrift

I Jul på Mors 1989 har Holch Andersen skrevet om afholdsbevægelsens første år på Mors. Her findes også flere gode billeder, der kan supplere denne artikel. Enkelte jubilæumshæfter er udgivet: »Morsø Afholdskreds 1884-1924« af Johan Hinding og Anton Kjølby og »Nykøbing Mors Afholdsforening 1881-1981«.

Denne artikel er et bidrag til belysning af den største af de folkelige bevægelser på Mors, men da afholdsbevægelsen blev den første og største taber, har der ikke været interesse for dens historie. Når det har været muligt at skrive om denne bevægelse, skyldes det de tre lokale dagblade Morsø Avis, Morsø Folkeblad og Morsø Social-Demokrat, som alle indeholder meget stof. Først og fremmest står Lokalhistorisk Arkiv og forfatteren dog i dyb gæld til de mange bestyrelsesmedlemmer, som har skrevet så mange protokoller og passet på dem i afholdsbevægelsens opgangs- og nedgangstider.



»Bjørneborg« nær Salgjerhøj som den oprindelig så ud. Træhuset var marketenderi ved kridtgravene i Erslev. Da hele øen var blevet kridtet af Morsø Kalkselskab, overlod entreprenøren i 1923 hytten til K.F. U. M. og K. Træhuset blev i 1975 erstattet af et mustenshus.



Skolepiger med forklæder fra Øster Assels, år og navne kendes ikke.

# Barndom og ungdom i Nykøbing 1920-1941

af Karen Gomard

I min første beretning til »Jul på Mors« 1999 fortalte jeg om familierne Stausholm, Jepsen, Krogh og Agerlin. Nu vil jeg berette om min barndom og tidligste ungdom på Mors.

Min far Axel August Agerlin blev født i 1885 i Frederiksværk. Han kom til Nykøbing i 1909 efter endt militærtjeneste, hvor han sluttede som sekondløjtnant. Han havde taget studentereksamen fra Frederiksborg Statsgymnasium i 1904 og var begyndt studiet ved Polyteknisk Lærestanstalt. Han ville gerne være ingeniør, han var en stor ma-

tematisk begavelse. Men han blev indkaldt til militæret, og derefter rejste han til Nykøbing Mors og fik job som lærer ved den private realskole. Her blev han til 1917, hvor han startede »Morsø Farvemølle«. Det var i Algade 5. Overfor, i Algade 6, boede mine morforældre, konditor Jepsens.

Min mor, der jo var den yngste af deres syv børn, var af og til hjemme på weekend. Hun var telegrafist på telegrafanlægget i Thisted. Hun var blevet uddannet i Nykøbing og tog eksamen i Fredericia i 1914, hvorefter hun kom til København for at ar-

bejde. Men presset var for stort under 1. Verdenskrig, så hun bukkede under og fik job i Thisted. Her fik hun tre gode veninder, Busse, Inger og Nico, den sidste var gift med hotelmanden på »Phønix«. Mor og far har nok fået et godt øje til hinanden, når mor var hjemme på weekend, i hvert fald blev de forelskede og forlovede sig i 1918. Far havde været lærer for mor i skolen, bl.a. var han censor i fransk til realskolen. Mor læste: »Ved kanten af vejen stod en araber«, det skulle have været et træ - »arbrø«, men hun var konfus og forlibt til op over begge ører. De blev gift ved kongebrev d. 23. juli 1919, far ville ikke vente de tre uger, det skulle tage med lysning. Ingen af deres forældre levede mere, så de giftede sig i Frederiksborg Slotskirke, uden at nogen fra familien var med.

Far havde en lejlighed i Nykøbing i »Castoniers Minde« på hjørnet af Grønnegade og Aagade, og her boede far og mor de første to år. Jeg kom til verden d. 21. juni 1920, og da købte far ejendommen Algade 1 af farvehandler K. Jensen. I 1922 flyttede han Farvemøllen derhen, hvor den blev slået sam-



Algade set mod Rådhusstræde,  
ca. 1930. Midt i billedet med lys  
facade ses nr. 1.

men med den bestående farvehandel, som i årene 1920-22 var blevet bestyret af malermester Holger Rasmussen. Han boede i Grønnegade med sin moster og onkel, og der havde far spist i pensionat. Holger Rasmussens moster kaldte jeg moster Kuk-Kuk, da hun havde et kukur. Hun og far havde været ivrige amatørskuespillere. Onkel Niels var ivrig jæger og udstoppede selv fugle og andet, og han var også kunstmaler og havde dekoreret trappegangen op til 2. sal med alskens jagtbilleder, fugle og andet. Det var meget spændende. Moster Kuk-Kuk blev en af mine faddere.

Far havde som ungkarl en gravhund, Pelle, som var bror til Tut hos maler Jensens. Vi har et billede af dem her på væggen. Da jeg var kommet, blev Pelle jaloux, så far måtte skyde den og grave den ned i moster Musses have. Her havde vi et stykke jord, hvor vi dyrkede jordbær, kartofler, ærter og andet godt. Far kørte hver sommerdag op om morgenen, inden han åbnede forretningen, og høstede, hvad der var siden dagen før.

I Grønnegade havde mine forældre haft både spisestue og herreværelse foruden soveværelse, og møblerne var for herreværelsets vedkommende lavet efter maler Jensens af snedker Ettrup. Men nu måtte spisestuen afskaffes, der var kun een stor stue i Algade 1. Stolene blev sat på loftet, så de kunne bruges som ekstra, når der var gæster. Algade 1 lå lige ud til Rådhusstræde, så der var god udsigt til alt, hvad der foregik, det var jo byens centrum. I ejendommen var der blandt andet to forretninger slået sammen til én, der var to indgange, og i den ene var der tapeter og tæpper, i den anden malerverker m.v. Far havde en benzintank, og benzinen blev pumpet op i et rør, hvorfra det løb ned i bilen. Det kostede 28 øre pr. liter! Der var en stor tank nedgravet i

indkørslen, og uden for bagvinduerne stod store balloner med saltsyre, salmiakspiritus og andet skrap.

Ved siden af var der et lille blomsterudsalg, som Overgaard havde, og derefter havde boghandler Fischer en lang og smal forretning med en lang bagbutik, hvor der til jul var udstillinger. Der var sidebygninger og baglokaler til det hele. I sidebygningen var der vaskehus med gammeldags gruekedel. Derefter var der to lagerbygninger, og i baghuset endnu en lagerbygning med 1. sal. I modsat sidebygning, der ikke var bygget sammen med de øvrige, boede sadelmageren. Han var kvartalsdranker, men lavede et fint arbejde. Han boede oven over den lille forretning. Det var egentlig et pakhus med hejseværk, ejendommen, der var bygget i 1836, havde været købmandsejendom. I baghuset boede en gårdskar og vognmand Marius Christensen med kone og to børn, den ene et år ældre og den anden et år yngre end jeg. Vi børn legede sammen. Der var das og pissoir i gården foruden mødding, men der kom nu snart skraldespande. Til den anden side var der kulkasser til alle lejligheder og forretninger. En dag Frode skulle tisse, lod han døren til pissoiret stå åben. Jeg så det og råbte op til mor: »Mor, mor, Frode tisser med en finger!«

Til Fastelavn satte mor urtepotter op med appelsiner under, på den måde slog vi katten af tøndem. En dag, da mor luftede sengetøj i gården, havde jeg åbenbart været næsvis over for en af fars ansatte, og så kom far farende ud, greb tæppebankeren og daskede mig en endefuld med den. Jeg hylede selvfølgelig, og jeg tror ikke rigtig, mor kunne bifalde den afstraffelse.

Da jeg var 5 år, var far og mor på cykeltur til Fyn, Tåsinge og Thurø, derfra over Samsø hjem. Jeg boede

imens hos frk. Lank, gift Præst, hun havde passet Overgaards udsalg i min fars ejendom, og boede nu i Jebjerg. Aldrig har jeg vist længtes så meget efter mor og far. Et andet år var jeg i Randers i otte dage, da var jeg vist 6-7 år. Mine kusiner Tove og Edith samt fætter Ole var dengang hjemme. Morbror Nicolaj havde en cykelforretning, han var uddannet smed på Jernstøberiet og var udlært hos Scandia. De havde en stor villa, »Vossevangen«, med en stor have til, som vi alle hjalp med at rive og luge om lørdagen. Vi fik vasket hår og fik uldne huer på om natten. Jeg havde fået 50 øre med i lommepenge, og jeg var så egoistisk, at jeg hver dag købte en 5 øres isvaffel til mig selv i stedet for at byde de andre. Jeg skulle selvfølgelig have haft at vide hjemmefra, at jeg burde have delt med dem. De havde det småt, en dag jeg fulgtes med en pige, sagde jeg til hende, at jeg ikke troede, de havde mere end ti kroner. Mor sendte hvert år til jul og fødselsdag 20 kr. til dem, det var mange penge dengang. Tante Amanda var tysk og havde en dag sin mor på besøg. Jeg husker, vi fik gode ben, de smagte herligt.

Jeg var kun lige fyldt seks år, da jeg kom i skole i den private real-skole i 1926, hvor også min mor og hendes søskende havde gået. Jeg var stadig enebarn, og der fandtes ingen børnehaver på den tid. Jeg havde dog gået i syskole på Vesterbro, det resulterede i broderede pyntehåndklæder til mor og ditto barbersmække til far. Den sommer lærte far mig at cykle på mors cykel, hvor sadlen blev sat ned foran på stangen. Vi øvede på havneområdet, og jeg tog en tur på hovedet, så jeg fik hudafskrabninger.

En dag havde mor taget rutebilen til Thisted for at besøge sin veninde, og så fandt far på, at han og jeg skulle cykle derover til kaffetid, det var 28 km, men vi havde sodavand med. Mor blev selvsagt meget over-

rasket, og om aftenen tog vi rutebilen tilbage til Nykøbing. Vi kørte ofte ud på øen om aftenen - solnedgangstur - ligesom vi kørte til Legind om søndagen medbringende sodavand og kage. Det var herlige ture, og til min 7-års fødselsdag fik jeg en flunkende ny cykel, som stod i mit værelse, da jeg vågnede.

I sommeren 1926 var mor og jeg i København og besøge mostrene, vi skulle bl.a. se moster Pulles nye 4-værelses lejlighed på Strandvejen. På vejen derover, hvor man jo skulle sejle både over Lillebælt og Storebælt, var vi slemt søsyge. Vi var i Zoologisk Have, også i Tivoli, hvor moster Pulle imponerede mig med at have bananmad med, det havde jeg aldrig smagt før. Jeg kørte i karrusel og var i en grotte med Robinson Krusoe. Vi var også inde på Strøget og hilse på tante Annas søster, Moster Gunhilda, og onkel Thorvald. De havde en stor og fin skotøjsforretning, og han forærede mig et par fine laksko, som var sortternede på overlæderet.

Vel hjemme igen kom jeg i skole i august. Jeg sad ved siden af Ruth Lehmann-Degn, som var et år og én dag ældre end jeg. Hun boede i Rosenholm, og der boede også maler Jeppesens, hvis ældste datter In-

ger blev min bedste veninde. Vi kom til hinandens fødselsdag tre dage i træk - Inger 19. juni, Ruth den 20. og jeg den 21. Inger og jeg var begge fra 1920. Ruth og hendes forældre flyttede i 1927 til Horsens. Ruth døde i januar 1999.

I første klasse fik jeg om vinteren difteritis, og jeg kom på Sygehuset på epidemifdelingen. Vi skulle have havregrød om morgenen, det var ikke min livret. Vi fik hovedbunden rensed med sublimatvand, men jeg havde nu ikke lus. Alt hvad jeg fik fra familie og venner, som ikke kunne desinficeres, måtte jeg ikke få med hjem fra Sygehuset. Jeg fik dog en fin rød bold af tante Karo, den kom hjem. Da jeg var hjemme igen, sad der en stor porcelænsdukke på mit bord med lyslilla hækket tøj på, som mor havde lavet. Dukken var fra moster Kuk-Kuk, hun gav mig altid så spændende gaver.

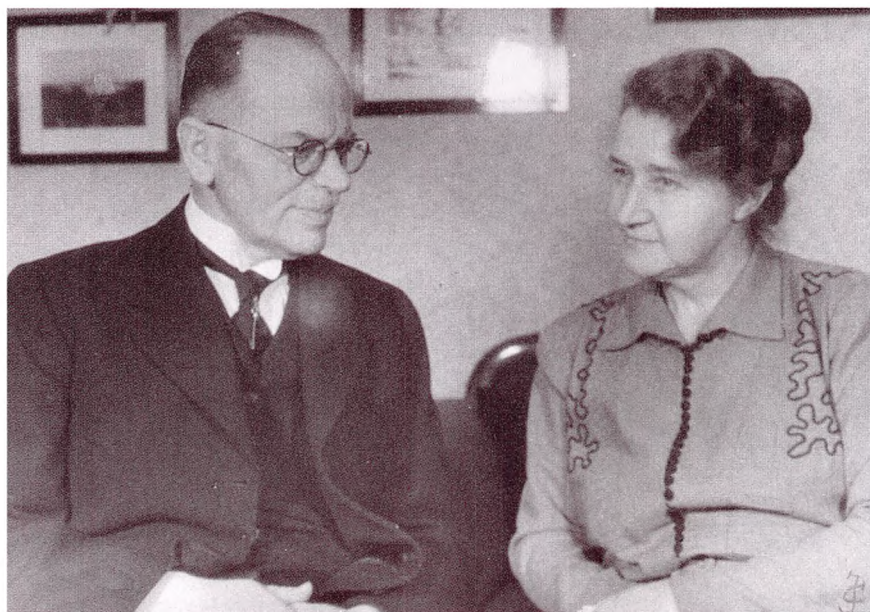
Som lille fik jeg en stor mahogni-dukkeseng, som herr Højberg, der var ansat i Magasin, havde syet puder, dyner og madras til. Den havde været moster Musses, og var lavet til hende omkring 1890 af snedker Ettrup, som også lavede fars møbler. Moster Musse havde fået syet betræk til puder og dyner, og der

var blonder i. Den har været alle mors søstres, så min kusine Steffis og derpå min. Senere min datter Kirstens, og senest har mine børnebørn leget med den og med dukkekomfuret, der også først har tilhørt min mor og hendes søstre.

Min bror Jørgen er syv år yngre end jeg. Den dag, han blev født, kom tante Anna over og spurgte, om jeg ville over at sove hos hende og morbror Jørgen om natten. Jeg var vant til at få lov til at sove der, når der var »to søndage i en uge«, så dette var helt usædvanligt. Jeg ser for mig mor stå i en »stor« grå kjole. Jeg anede intet om, hvad der forestod. Det var egentlig synd, jeg kunne jo længe have glædet mig til den lillebror. Jørgen blev født kl. 21 om aftenen, assisteret af dr. Friis og jordemoder Andersen. Jeg vågnede, da bagersvendene kom kl. 4 og skulle have nøglen til bageriet, og da lå jeg ikke »i revnen«, men i tante Annas seng. Da jeg spurgte, hvor tante Anna var henne, sagde morbror Jørgen: »Hun er ovre hos din mor, du har fået en lillebror!« »Jeg vil over og se ham!«, sagde jeg, men den gik ikke. Jeg måtte pænt vente til kl. 7. Jørgen var helt sorthåret og havde en masse hår, hvilket var lidt uretfærdigt: Jeg var yderst tyndhåret og som lille helt skaldet. Men mor syede fine solkyser til mig eller strikkede uldne huer om vinteren.

Jeg var lykkelig for min lillebror. Da han skulle døbes i Elsø kirke, havde jeg en brun taftkjole på, syet om af en af moster Pulles, storter-net. Det passede slet ikke til en lille pige. men det var småt med økonomien, så jeg fik altid omsyet tøj. Så kom frk. Brun et par dage, og da jeg var mindre, syede mor det selv. Jør-

*Kordegner Axel Agerlin og hustru Johanne Marie, født Jepsen, i julen 1947.*



gen skulle jo »kaldes op« efter morbror, og da præsten spurgte efter navnet, sagde mor: »Jørgen ... Agerlin!« Hun var så optaget af at se på morbror Jørgen, så hun var ved at glemme efternavnet. En dag da Jørgen var et par år, mødte jeg vores unge pige og ham i Aagade. Jeg løb ham henrykt i møde, men han stødte mig fra sig - »væk!«, sagde han. Det blev jeg meget ked af, det var jo af lutter kærlighed, jeg ville have givet ham et knus. Da Jørgen var lille, var han som jeg meget glad for at bade, vi havde en legevogn, som mor kørte ham ud til stranden i, jeg gik selv. I vognen var badetøj, skovl og spand. Når Jørgen som lille skulle på wc, samlede han sit legetøj, især et yndet grønt trælokomotiv, sammen, så vidste mor, hvad klokken var slået!

Far og mor kom sammen med Brandts, Møgelvangs, Hildens og dr. Friis'. Holger og Rigmor Friis Rasmussen var kommet til Nykøbing i 1926, og da vi dengang havde dr. Olivarius, som jeg var bange for, og hvis schæferhund havde væltet mig på vej til skole, skiftede vi læge. Friis' havde en pige, Else, på tre år. »Esse Fiis Hassemussen, te år«, sagde hun, når man spurgte, hvad hun hed. Senere fik de Karen, et halvt år efter at mor havde fået Jørgen. Far var fadder til Karen.

Karen Friis kom hver dag og legede med Jørgen i gården og haven. Vi fik noget stof af melsække, som sadelmager Kjeldsen syede et telt af, der findes et luftfoto, hvor vi kan se det i haven.

Som lille gik jeg en årrække til dans hos Jessie Lund. Hun kunne være ret så hysterisk, men var dygtig til at få os til at makke ret. Jeg dansede med bl.a. Carl Otto Møgelvang, og vi byttede slik, jeg fik én lakridscigaret for tre saltpastiller, det var hvad man fik for én øre. Så det gik skam retfærdigt til! Jeg fik 15 øre i ugepenge. På skole-

vejen skulle man forbi slikmutter i Nygade. Her kunne man få kabalje, en slags karamelstang, for fem øre, det var om at passe på tænderne. Til afdansningsbal om foråret syede mor en lyserød crepe de chinekjole til mig, og jeg fik en guldrose på skulderen. Jeg husker Else Friis med en laksefarvet kjole, men den var færdigkøbt og ikke nær så fin. Jeg havde guldbroncerede balletsko på, og vi skulle danse på scenen med en lyserød blomstergren i hånden. Det har været et gribende syn, jeg var alt andet end graciøs. Far og mor sad jo i »kødranden« og klappe pligtskyldigt.

Vi havde en lille have parallelt med Apotekets, og mor satte blomster overalt, hvor der var en bar plet. Fru apoteker Sonne sagde til mor: »De har mange flere blomster i Deres lille have end vi i hele vores store!« Langs havegangen var der på den ene side en kant af blå viola cornuta, på den anden side hvide nelliker, som duftede herligt. De blå var vore fødselsdagsblomster, vi havde en rød metalkrans, som blev fyldt med blomster indeni, og så var der røde lyseholdere i kanten.

I 1929 blev far kordegn, han kunne ikke få ferie, så i 1930 blev der indrettet havehus i baghuset, og der blev sat en dør i ud til haven. Der var et lille rum med indgang fra gården, hvor der blev bygget to køjesenge til Jørgen og mig. Far sov på en divan i stuen og mor i en pufseng hos os. Fars skrivebord stod i det lille værelse, og der var et lille blåmalet køkken ud til haven. I havestuen fik vi lavet et stort grønt bord med slagbænk langs de to vægge og taburetter udenom. Vi fik en gyngestol formedelst 35 kr., og mor havde arvet en grønmalet dragkiste fra sine forældre. Så var der et strå-tæppe og et par små borde og en sort bornholmer, der stod i hjørnet ud mod gården, og vi fik sat en lille ovn op, hvor vi om aftenen sad og

holdt mørkning og så på gløderne i ægbriketterne. Der var rullegardiner med motiver af danske herregårde, det var skam fint. Køkkenet var lyseblåt, og på døren dertil havde Holger Rasmussen malet en fin sommerfugl i strålende farver. På bjælken, der bar loftet, stod på den ene side: »Ej komme inden disse døre, hvad hæsligt er at skue eller høre«. Da dr. Friis så det første gang, sagde han til sin kone: »Rigmor, Rigmor, dette er ikke noget for dig!«. På den anden side stod der: »Stakket er stridens glæde, trætte og kiv gør stakket liv!«

Det havehus forekom mig som barn at være et eventyr. I haven blev sat et gyngestativ op med gyng, trapez og ringe, og der var tørreplads. Om morgenen løb jeg ud i nattøj og gyngede, og der var også en sandkasse, da vi var små. I de første år var der en hønsegård for enden af haven. Senere groede der fløjsaurikler, jeg var om søndagen ovre hos tante Anna med en buket. Der var et år 450 darwin-tulipaner, talte far, og på hækken ind til apotekerens havde vi et væld af latyrus. Det var min yndlingsblomst, bordet var pyntet med latyrus til min konfirmation, og jeg havde latyrus i min brudebuket.

Jeg kom meget hos Inger Jepsen (senere gift Middelboe) i Grønnegade 41. De boede lige ved siden af onkel Eriks og moster Musses familie. Deres have var stor og fin, og vi sad ofte dernede og fik kaffe og syltetøjsmadder. Jeg var med til alle tre børns konfirmationer, og jeg skrev min første sang til Ingers - bistået af far. Til min egen konfirmation skrev jeg sang til far og mor, bistået af tante Anna. Hun hjalp mig med mange ting. Som lille sad jeg på gulvet, når hun sad med sit stoppetøj; hun sang »Ak, kæreste herr guldsmed, jeg har kun sorg og savn« - og »Og jeg har otte kærester«. Hun havde en piedestal, hvor der var legetøj i skuffen. Og så



havde hun et gadespejl, der var betydelig større end vort.

Jeg blev en del mobbet i skolen, jeg havde dog en veninde, Sysse G. K., datter af overretssagfører G. K. Petersen. Hun og jeg havde vekslet venskabsringe, men en dag satte Adda Iversen mig stolen for døren og tvang mig til at levere ringen tilbage til Sysse. Da tante Karo hørte det, fik hun så ondt af mig, så hun købte en venskabsring til mig. Sysse kom altid for sent, når vi skulle til børnefødselsdag, hendes mor skulle enten sy en ny kjole til Sysse eller brodere et lommetørklæde som gave. Jeg har selv haft et meget fint lyslilla med roser. Jeg havde arvet moster Musses lange støvler, men de fandt heller ikke nåde for kammeraternes øjne. De kaldte mig også Karen Skrap, Knagerlin og Agerhøne.

Som stor pige ville jeg gerne have været spejder ligesom mine kusiner Aase og Ellen, men mine forældre mente ikke, ledelsen var god, så jeg fik ikke lov. Ligeledes ville jeg gerne have været i Roklubben, men det var ikke noget for en pæn pige, mente min far. Men jeg var i svømmeklub og tog broncemærke efter at have svømmet 250 meter og dykket for at bjerge en anden. Ligeledes livredning lærte vi. Jeg var en stor vandhund, og Inger Jeppesen og jeg kappedes om, hvem der havde været i vandet flest gange på en sommer. En sommer blev det til mere end 90 gange! Vi havde badekort - der var to badehuse, et til damer og et til herrer. De blev sat op i maj og pillet ned til 15. september, og jeg badede første gang 10. maj et år. Da var vandet ti grader!

Det år, jeg blev konfirmeret, var jeg i vandet d. 28. september og gik i vintertøj d. 30. september. Vi festede i havehuset, min konfirmation blev holdt dernede, vi sad 28 tilbords, og Inger var med. Min hvide konfirmationskjole og silkeskoene blev senere farvet vinrøde

og brugt til fest. Da vi gik til præst var vi kun tre, de andre var konfirmeret om foråret. Vi gik bagefter op til mor, hvor vi fik mælk og chokolademadder på vejen til skole. Det var Sysse, Karen Aarup og jeg. Vi kom hos hinanden i vore hjem, og en dag, da Karen og jeg vidste, vi skulle høres i naturhistorie hos bestyreren, ville vi ikke op, da vi ikke var så godt forberedte. Vi skubbede hinanden i pløre og måtte hjem, først til den ene, så til den anden og skifte tøj og i bad. Men så gik hele timen på den måde. Og vi slap for at blive hørt i lektien.

Et år var Inger og jeg på ferie samtidig i København, jeg hos moster Grethe og hun hos sin mormor, som boede lige i nærheden. Vi var en dag i biografen og så »Mille, Marie og mig« med Marguerite Viby. Det var Mogens Kilde, der spillede på kinoorglet i Palladium, tidligere havde det været Bobby Pagan.

Mor vikarierede en periode på telegrafstationen i Nykøbing og tjente til to medaljonstole, hvor Jørgen og jeg nu har hver sin. De er antikke og kostede dengang 50 kr. stykket. De blev betrukket med gobelin. Fars økonomi var noget anstrengt, jeg husker, at jeg som barn hver dag skulle ned i forretningen at bede om tre kroner til husholdning. Men alligevel mindes jeg aldrig, at vi ikke på alle måder skulle have haft det godt.

Far var medlem af mange foreninger, Pionerforeningen, Handelsstandsforeningen (hvor han blev æresmedlem) og Håndværkerforeningens Sangkor for at nævne nogle. I 1918 blev far optaget i Frimurerlogen »Cimbria« i Aalborg. Der var ingen egentlig loge i Nykøbing, men de holdt møder hver uge. Far blev brugt som foredragsholder, var bl.a. i Skive, hvorfra han kom hjem med en bronzefigur af smeden »Tubalkain«. Den var han lykkelig for. Far var kaldet

til 6. grad, da han blev syg og døde, det var synd, han ikke opnåede den grad, han var et oplagt emne.

Efter endt realeksamen i 1935 havde jeg efter translokationen alle 26 klassekammerater med hjemme til smørrebrød i haven, der var dækket ved pakkasser. Mor havde frk. Stjernholm til at hjælpe med at smøre al den mad, og midt i det hele kom onkel Hjalmar og tante Jenny uanmeldt. Onkel Hjalmar, min fars yngste bror, var arrestforvarer i Hillerød og skulle ofte rejse med en fange til Viborg eller Horsens. Det var jo tjenesterejse, så han havde gerne tante Jenny med. Hun var selv ferm i et køkken, så hun blev sat i sving med at smøre mad, vores appetit var jo enorm. Bagefter var vi på udflugt til Legind med nogle af lærerne. Så kom jeg i huset hos mor i ca. 5 måneder.

Jeg ville så gerne have været farmaceut, men dertil krævedes studentereksamen, og da der på den tid ikke var gymnasium i Nykøbing, skulle jeg have været til Viborg, og det havde far ikke råd til, selv tjente jeg jo ikke penge. Men det gav sig selv, idet apoteker Sonne ikke ville tage kvindelige disciple, så havde han ikke tilført faget nogen arbejdskraft, sagde han. Fem måneder efter realeksamen kom jeg i lære som defektrice, som det hed den gang. Min løn var 12,50 kr. om måneden for den halve dag. Kort efter blev jeg ansat hele dagen til 25 kr. pr. måned.

Som barn hadede jeg historie og matematik, men det var nok fordi »Bette Søren« kun beskæftigede sig med de dygtigste. Os andre gav han »nødder« med en kno i hovedet. På Handelsskolen elskede jeg de fag og blev dygtig til dem alle. Jeg fik også undervisning i maskinskrivning, og forstanderen ringede til mig og sagde, at jeg havde fået rent ug. Sidste vinter i Nykøbing gik jeg iøvrigt også til stenografi på Han-



delsskolen, men fik bare et bevis, da jeg rejste før eksamen.

Den første vinter, jeg var i lære, syede jeg sammen med Sysse hos Aagot Sonne, der var datter af apotekeren. Hun var dameskrædderinde og meget dygtig, og lønnen for mit arbejde var, at Aagot syede en balkjole til mig i lyseblå taft i meget flot facon. Den skulle jeg betale 15 kr. i syløn for, til trods for at jeg havde hjulpet hende. Vi var til nytårsbal i Håndværkerforeningen 1. Nytårsdag. Året før var jeg blevet forelsket i Jørgen Aarup, vi dansede meget sammen, og de efterfølgende dage mødtes vi til stævnmøder ved Epidemistranden.

Vi var også til ungdomsselskab hos Hans Jørgen Brandt, Jørgen Aarup og jeg, og vi dansede til den lyse morgen. Vi fik som andre voksne peanuts og saltmandler. Jørgen Aarup og jeg spillede tennis om morgenen, når han var hjemme på ferie, han læste på Steenhus Kostskole. Han blev student i 1938, han var to år ældre end jeg. Jeg gik i klasse med en af hans søstre, han

havde fem - nej, seks af slagsen. De boede i en stor villa i Østergade over for Messerschmidts lige ved Kanalen. Der løb vi på skøjter om vinteren, ligesom vi også i særlig strenge vintre løb på Klosterfjorden. Jeg husker flere gange, hvor fjorden var islagt, så man kunne gå helt til Glyngøre. Klosterfjorden var ikke rar, den lugtede fælt om sommeren, idet der var udløb fra Slagteriet.

Det forekommer mig, at det altid var rigtigt vintervejr dengang. Vi kælkede på kirkegårdsbakken og ned ad trappen! Om søndagen var vi i Legind, hvor Post-Hansen havde en stor kælk, han gav os mange ture ned ad bakkerne. Der var især én bakke, der var ret så stejl. Han havde en lang bambusstang, og han kørte vist til lige så fornøjelse for sig selv. Vi var altid en større flok dernede. Da jeg var 14 år, lærte min kvartfætter Erik Nicolajsen mig at stå på ski, der var en mindre bakke kort før Salling-sund, han ville nok ikke gerne, at nogen skulle se ham sammen med en yngre kusine. Jeg kom hurtigt ef-

*Ungdomsforeningens Sangkor i Legind Bjerge, Pinsemorgen 1939.*

ter det med skiene og var dernede hver søndag, vi havde jo tre strenge vintre i træk, 1939/40, 1940/41 og 1941/42. Mens jeg gik på handels-skole om aftenen, kom en kammerat til min kollega på Apoteket og hentede mig, og så gik vi til Salling-sund kl. halv ti om aftenen og hjem igen til midnat. Mor var nok lidt bange for at vide mig så sent ude, hun tog imod mig i døren, hvor jeg stod med iskrystaller i håret og blussende kinder og havde moret mig herligt. Vi havde en søndag en konkurrence i skiløb, og min kollega vandt en porcelænsifugl. Vi spiste skipperlabskovs på kroen formedelst 2 kr. pr. hoved. Sikke en appetit - herlig kartoffelmos til. Det var min store livret. På Apoteket havde jeg søndagsvagt hveranden søndag, og det gav en fridag hveranden mandag. Så drog jeg alene på ski hele dagen medbringende en madpakke.

I en del år var jeg medlem af Ungdomsforeningens Sangkor under ledelse af lærer Larsen, og vi underholdt adskillige gange i foreningen. Den sidste vinter, jeg var i Nykøbing, var jeg blevet valgt ind i Ungdomsforeningens bestyrelse, men det blev ikke af lang varighed, idet jeg forlod Nykøbing til april 1941.

Der foregik adskilligt både i Ungdomsforeningen og i Håndværkerforeningen, bl.a. mange interessante foredrag. Ingwald Lieberkind kom flere gange og fortalte om mange forskellige dyr - det var jo hans store speciale - og bl.a. kom Hakon Mielcke gang på gang med sine rejseforedrag. Professor Vilh. Andersen kom i Håndværkerforeningen. Desværre husker jeg ikke rigtig, hvad hans foredrag handlede om, kun at han altid var meget interessant at høre på. I Håndværkerforeningen var der også koncerter, bl.a. husker jeg en meget dygtig violinist, jeg tror, han var kgl. kammermusikus. Han hed vist Peder Møller, også han var der flere gange. Samme sted kom Det Kgl. Teater i min meget tidlige ungdom og opførte »Elverhøj«, og det var selvfølgelig en meget stor oplevelse.

Ungdomsforeningen opførte - på Håndværkerforeningens scene - »En søndag på Amager«, hvor jeg var en af Amagerpigerne. Jeg har et par billeder derfra. Det var festligt at være med i, omend det kun var en lille rolle. Der var nytårsbal i begge foreninger, især var det meget festligt i Håndværkerforeningen, hvor der blev spillet af Albert Petersens orkester, - måske var det også dem, der spillede til bal i Ungdomsforeningen. I Håndværkerforeningen var der også julebal med stort juletræ og slikposer til børnene.

Vort sangkor havde pinsemorgen udflugt til Sallingsund, og jeg mener at huske, at vi havde sangerhuer på. Vi havde det altid morsomt

sammen, - var også indimellem ude at danse i Strandpavillonen, hvor man kunne sidde en hel aften over en sodavand eller to. Bagefter gik måske en stor flok måneskinstur rundt om stranden, arm i arm på en lang række. Således gik vi en gang ud på de små timer i en hel række tværs over Algade, hvor jeg så skulle hjem. En af de unge mænd råbte højt: »Hils din far, Agerlin!« Jeg havde måske været lidt beklemmt ved at komme så sent hjem, og nu ville han nok drille mig ved at råbe så højt, at mine forældre hørte det - men de lod sig nu ikke mærke med noget. Senere kom jeg i »St. Clemenskoret«, ledet af organist Sennels. Det var et kor - masser af gode stemmer. Bl.a. opførte vi en julekantate, som Sennels havde komponeret, og hvortil min far havde tilrettelagt juleevangeliet, - sikke en oplevelse. Det har vist været til Julen 1940.

Sennels kom meget hos os, han var dengang ugift, og mor havde altid, i den tid far havde været kordegn, taget Kirkens ugifte medhjælper under sine vinger. Når far og Sennels f.eks. kom hjem fra en begravelse i de kolde vintre, kom de bagefter op til mor. Sennels hamrede på døren og råbte: »Kaffe, og varm - og nok af den!« Han kunne være en stor filur. Sennels holdt også jul hos os, indtil han blev gift. Han var lige kommet til Nykøbing kort før krigen brød ud i 1939, - jeg kan se ham sidde hjemme hos os med ansigtet skjult i hænderne: »Det er forfærdeligt, det er forfærdeligt!«, sagde han gang på gang.

På det tidspunkt krigen brød ud i 1939, lå morbror Jørgen på sit yderste. Ellen med de to børn var hjemme hele sommeren, han var uheldeligt syg af mavekræft. Ellens mand Gunnar gik jo alene i København den sommer, og Ellen havde sagt til ham, mens jeg var på ferie hos moster Grethe, at han

skulle tage mig med ud en aften. Han hentede mig på Aurehøjvej, og vi tog ind på Ungarsk Vinhus og spiste herlig gullasch. Bagefter tog vi på Dyrehavsbakken, hvor jeg aldrig havde været. Vi dansede tioresdans og var i rutsjebanen. Og vi så de »uartige« syngepiger.

Morbror Jørgen døde 6. oktober og blev begravet den 10. Det var min første begravelse, og jeg var ved at bryde sammen af sorg, jeg elskede ham jo. Man havde slet ikke fortalt morbror Jørgen om krigsudbruddet, det havde han ikke kunnet bære. Han blev begravet i familiegravstedet, som nu er sløjftet.

Den 9. april 1940 kom tyskerne tidligt om morgenen. Jeg var jo på Apoteket, vi havde åbnet kl. halv otte, og om vinteren i de fem mørke måneder åbnede vi kl. otte. Vi fik mørklægningsgardiner op overalt, og vi gik med hvide armbind. Det var jo slemt med kolde isvintre tre år i træk. Jeg husker, far måtte tøj det udvendige nedløbsrør op med kogende vand hver morgen. Vi havde i stuen en såkaldt døgnbrænder, hvorfra der gik et langt rør gennem køkkenet og en ventil til soveværelset og mit værelse. Da Jørgen var blevet for stor til at sove i soveværelset hos mor og far, fik han mit værelse, og jeg kom på loftet i et dejligt lille værelse med vindue i gavlen og udsigt til Rådhusstorvet. Her fik jeg forhæng for seng, servante og garderobe på stribe, og så havde jeg et skrivebord med en skuffe i, desuden stol og en kurvestol, et skab med reol samt sejlarnstæppe på gulvet. Fars ejendom var gammel, og jeg kunne høre rotterne pibe i skunken ved siden af, hvor min seng stod. Det var ikke hyggeligt, men der blev vel gjort noget for at udrydde dem, jeg husker det i hvert fald ikke som vedvarende.

Miss Smith, min og Jørgens spillelærerinde, som også havde været min mors, var ulykkelig over at vide sit elskede England i krig. Hun havde nok haft en ulykkelig kær-



lighedsaffære og var så rejst til Danmark og havde bosat sig her. Hun boede hos en svigerinde, enke efter en fætter, i en villa på Strandvejen, men hendes værelse var ganske lille, og der var meget koldt. Inger Jeppesen og jeg læste også engelsk hos miss Smith en aften om ugen. Hun lavede mate, en grøn te, som man fik i Argentina, jeg ved ikke, hvor hun havde den fra. Vi havde en musikklub, miss Smith, Inger Jeppesen, Inger Østergaard, Elly Schou, Inger Bodil Kibsgaard og jeg, en overgang var også Lillian Schmidt med. Vi kom på skift hos hinanden en gang om ugen. Så fik vi boller og hvad man ellers kunne byde på. Der var jo hurtigt knaphed på alt, næsten alt var rationeret og kom på mærker. Det var specielt sukker, smør, kaffe, brændsel, te, rugbrød og meget andet. Også tøj og tråd var det knapt med, der blev lavet celluldstøj og maximaltøj. Jeg husker, far fik et sæt maximaltøj, og da vi senere fik Kirsten, havde vi celluldsbleer til hende. Mange ting kunne man ikke få i årevis, men man lærte at klare sig.

Sommeren 1940 holdt jeg en uges ferie hos Aase, jeg fik skibslejlighed med en skipper til Aalborg, og herfra cyklede jeg mod Hjørring, hvor Aase var oldfrue på Centralsygehuset. Hun var kørt mig imøde, og vi plukkede kantareller på tilbagevejen. Dem ristede hun i smør og fløde, og vi fik dem til aftensmad. Det smagte herligt, det kendte jeg jo ikke hjemmefra. Jeg havde fået syet et par korte bukser, som frk. Brun havde lavet, og de var gode at cykle i. På hjemvejen kørte jeg over Brovst og overnattede hos pastor Lykkegaards. Jeg kørte videre til Løgstør, hvor jeg overnattede hos Inger, som var discipel på apoteket der, og da jeg næste dag skulle hjem, fordi ferien var forbi, fik jeg skibslejlighed hjem til Sallingsund. Så kørte jeg til Nykøbing og blev modtaget med åbne arme og kaffe. Mine forældre havde nok været lidt beklemt ved at vide mig alene på landevejen i en hel uge, men det skulle blive meget værre! Jeg havde nogen tid forinden søgt job, bl.a. på Himmelbjerg-apoteket i Silkeborg, men det blev nu hos »Danmarks

*Ungdomsforeningen opfører  
»En søndag på Amager«.*

rareste apoteker« i Ringe. Jeg skulle tiltræde d. 1. april 1941, men det var far meget om at gøre, at jeg rejste ud d. 31 marts, dagen efter Jørgens konfirmation. Jeg græd mine modige tårer, da jeg vinkede farvel på færgen. Havde nogen sagt mig, at den dato tre år senere skulle blive min bryllupsdag, havde jeg nok ikke troet dem. En repræsentant fra et stort medicinalfirma havde fået til opgave at finde en defektrice, som foruden apoteksarbejdet også kunne lave regnskab. Og det blev så mig. Det var en grim skæbne, der ventede mig, den forrige var rejst til januar, så regnskabet var tre måneder bagefter! Men efterhånden fik jeg det da indhentet. Apoteker Sonne var ikke glad for, at jeg ville rejse, men det blev jo bogstavelig min skæbne, idet jeg senere traf min mand i Ringe. Men jeg fik en meget fin anbefaling, som jeg har endnu.



»Nygaard«, Johanne og Kristian Nygaard Riis' ejendom i Møllerup.



Humøret var helt fint, den dag fotografen var på besøg i Ø. Jølby skole, o. 1960. Lokalhistorisk Arkiv søger hjælp til »navngivning« af eleverne.



Et vinterbillede fra Ørding. Bemærk den ikke helt almindelige vindmølle.



»Skibsdalgaard« i Øster Assels, ejet af Glintborg. Stuehuset er fra o. 1914.



Søren Chr. og Ane Blaabjerg har taget deres børnebørn med i marken på ejendommen i Skærbæk, 1917. Fra venstre sidder Anna Andersen, Elna og Søren Chr. Blaabjerg, Søren Andersen, Alma Blaabjerg samt Agnes Andersen.

---

# Herremanden og hans urolige husmand

af Niels Vestergaard Larsen

Efter en del års arbejde med slægts- og lokalhistorie, støder man ind imellem på personer, der skiller sig ud fra den almindelige grå masse. Som en sådan usædvanlig person kan med sandhed nævnes husmanden Niels Villadsen i Skarum, der levede i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-tallet. I det efterfølgende skal berettes om nogle tvistigheder og sammenstød, Niels Villadsen havde med sin hosbonde, kammerråd Stadel på Ullerup. Det endte i en langvarig proces ved Morsø Herredsret, men først må vi have en nærmere præsentation af de to personer.

Herremanden, kammerråd Jens Stadel den ældre, var født 1745 i et fattigt borgerhjem i Ringkøbing, og begge hans forældre døde, mens han endnu kun var i konfirmationsalderen. I sine ganske unge år fik han ansættelse hos amtmand Hauch på skriverstuen på Højris Gods, og her udviste han så store evner, at amtmanden efter nogle år flyttede ham til amtstuen i Thisted, hvor han efter kort tids tjeneste avancerede til fuldmægtig. 1771 købte den unge fuldmægtig, med amtmandens hjælp og for lånte penge, 228 tdr. hartkorn bøndergods på Mors, som førhen havde tilhørt enkefru Klingenberg. Kort tid derefter købte han den store gård Sø i Sejerslev Sogn på 19 tdr. hk., og det nyindkøbte bøndergods blev nu lagt under denne gård, der herefter

fremstod som Sø Hovedgård. Han og hustruen tog ophold på Sø Hovedgård, og i årene fremover udvidede og konsoliderede han sine besiddelser: I 1785 købte han hovedgården Ullerup i Galtrup Sogn på 32 tdr. hk. og 175 tdr. hk. bøndergods. I 1786 flyttede han og familien op på Ullerup Hovedgård. I slutningen af 1700-tallet var han den største jorddrot i Thisted Amt. Jens Stadel d.æ. var en dygtig og stræbsom person, der til egen gunst havde forstået at udnytte den viden, der tilflød ham, som fuldmægtig på amtsstuen. Han var en dygtig administrator, der forstod at drive de 2 store godser, og han var på ingen måde en hård og uretfærdig herremand, men han krævede redelighed, orden og arbejdsomhed. Jens Stadel d.æ. var hermed grundlægger af dette godsimperium, og den første af 4 generationer af Stadel-familien, der gennem henvend 150 år sad som ejere af hovedgårdene Sø og Ullerup.

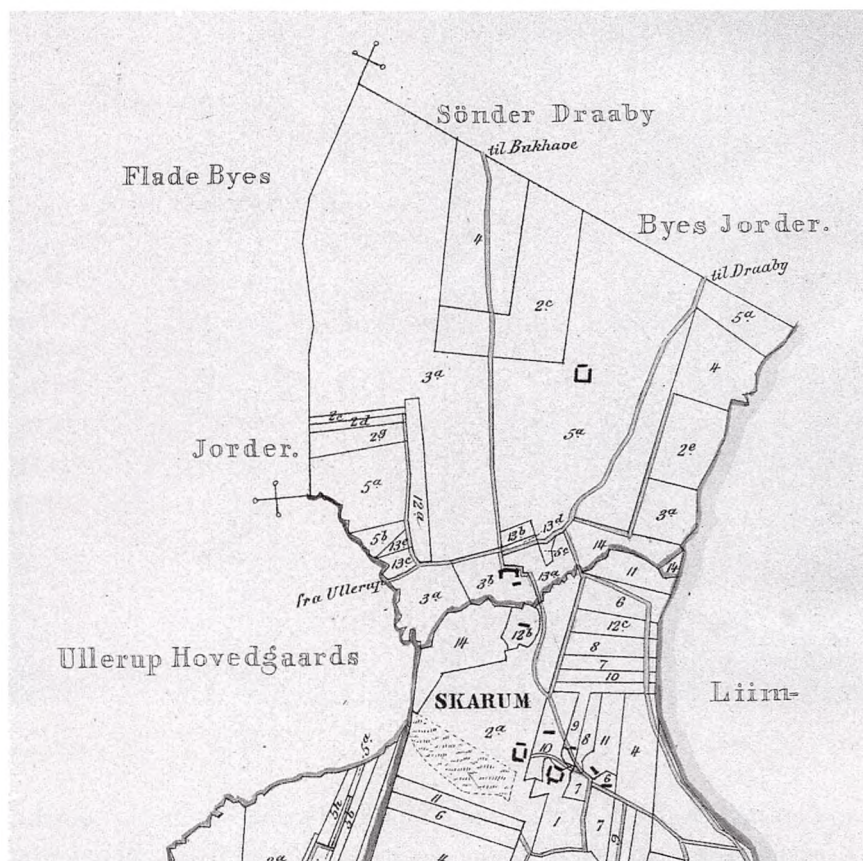
Husmanden, Niels Villadsen i Skarum, var født 1751 på en gård i Elsø, hvor hans forældre var fæstebønder under Ullerup Gods. Da forældrene senere overtog fæstet af en anden Ullerup gård i Skarum, flyttede han med dertil. Ullerups daværende ejer, kammerråd og kaptajn i Sø-Etaten Cort Adeler, havde anlagt en bro med bom over åen på vejen fra Skarum og til Ullerup, og tæt derved havde han

opført et husmandssted, som bolig for en brovagt. I 1781 fæstede Niels Villadsen dette husmandssted, men allerede efter 2 års fæste måtte han stå skoleret for Cort Adeler. Niels Villadsen havde tilsyneladende ikke overholdt sine indgæede forpligtelser som brovagt, nogle af hans kreaturer var kommet ind på hovedgårdens mark, og han måtte, for at undgå at blive sat fra sit fæste, underskrive et nyt og noget strengere fæstebrev. Dette har nok rystet Niels Villadsen, for det nye fæstebrev er underskrevet »med påholden pen«, skønt han dog både før og siden normalt underskrev »med egen hånd«. Niels Villadsen var efter den tids målestok ikke nogen almindelig husmand, men nærmest en slags »tusindkunstner«. Udover at være husmand og brovagt benævnes han i folketællingen 1787 som »vandkiger«, d.v.s. han var brøndgraver og kunne »vise vand«, hvilket også bekræftes af vurderingslisten i skiftet efter hans død, idet der da anføres et fuldt udstyr til dette håndværk. Han var også tækkemand og tømmermand, og derudover fungerede han som egnens dyrlæge, og vurderingslisten melder om hele 4 sæt ladejern til åreladning. Måske har han ikke blot været dyrlæge, men har også været en slags »klog mand«, der kunne foretage åreladning på personer. Jagt og fiskeri har han også drevet - måske ikke altid fuldt le-

galt, men han ejede både bøsse og kugleform, og af fiskeudstyr nævnes en lyster, to stangjern, en fiskeruse, to nedgarn og en issav. Han var pengeudlåner i mindre målestok og udlejede desuden bilæggekakkelovne. Han kunne læse og skrive og ejede briller og pennekniv, hvilket ikke var almindelig for en husmand på denne tid. Han har tilsyneladende været intelligent og godt begavet og fulgt med i de strømninger og tiltag til bondestandens frigørelse og oplysning, der netop i slutningen af 1700-tallet gik over landet. Når han fik for meget brændevin, hvilket ikke skete så sjældent, havde han tilbøjelighed til at blive kværlantisk, og så ævlede han og kritiserede alt og alle. Ind imellem brugte han tilsyneladende også sin begavelse og åndelige overlegenhed over de andre fæstebønder til at binde dem en eller anden historie på ærmet, så de blev til grin, og måtte bøde for det. Derfor har de sikkert godtet sig under den retssag, hvor han nu selv kom i klemme, og hvor han, trods al sin veltalenhed, træskhed og forsøg på udsættelse og undvigelse, dog måtte bide i det sure æble og til sidste ende stå skoleret og betale.

### Møde ved en bro

Anledningen til processen indtraf den 4. april 1788, hvor ladefogden på Ullerup, Jens Kjærgaard, med et par af gårdens folk og tømmermand Poul Fisker fra Jørsby var nede ved den gamle vandmølle i Skarum, for at udbedre nogle skader på mølledæmningen og istandsætte broen over »flødgyden«, - den rende der ledte vandet fra mølledammen til møllehjulet. Skarum Vandmølle var god tnok nedlagt for et par år siden og kværnene flyttet op i en nyopført vindmølle ved Ullerup Hovedgård, men man havde bibeholdt dæmningen og stemmeværket, så man kunne regulere vandstanden i kærerne og der-

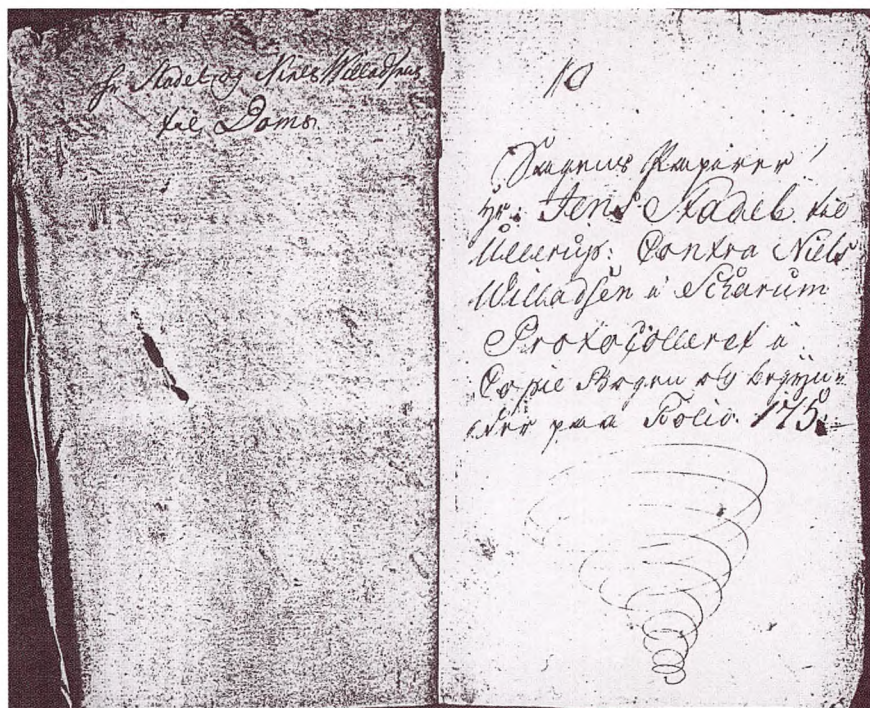


med opnå en bedre høavl. Det var blevet hen på eftermiddagen, og godsejer Jens Stadel var gået ned til den gamle mølle for at se, hvorledes arbejdet skred frem. Mens han var der, samlede efterhånden en del bønder og andet godtfolk, og der kom også et par Skarum mænd sydfra og ville over broen. Det var ungkarlen Søren Jensen Nørgaard og husmanden Niels Villadsen, der begge boede på nordsiden af åen. De havde været til bryllup omme i Skarum By og var nu på vej hjem for at se til kreaturerne. De var begge i opløftet stemning, især Niels Villadsen bar præg af, at han ikke havde holdt sig tilbage, da der blev udskænket bryllupsdramme. Ved broen mødte de arbejdsfolkene fra Ullerup, og Niels Villadsen kiggede lidt på arbejdet og henvendte sig så med høj røst til ladefogden og bebrejdede denne, at istandsættelsen af broen ikke var ordentlig udført, og at den ikke kunne godkendes ved en offentlig

*Fra Skarum - Udsnit af kort trykt i 1860'erne. Husmandens ejendom var matrikelnummer 12a.*

synsforretning. Jens Stadel spurgte, hvad det var Niels Villadsen snakkede om. Denne gentog sin kritik og sagde, at broen flere gange havde været i så dårlig stand, at han og hans familie havde været forhindret i at komme til gudstjeneste og altergang i Alsted Kirke. Jens Stadel svarede, at han ikke var forpligtet til at holde broen istand, ville Niels Villadsen ikke gå over den, kunne han gå længere østpå over vadestedet, og ellers kunne han jo selv lave en anden bro, hvor han lystede. Niels Villadsen svarede, at så ville han allerede i morgen lave en sådan bro, men han ville gerne have Stadel's forsikring om, at denne i så fald ikke ville nedrive den igen. Niels Villadsen vedblev at ævle om dette og kritisere broarbejdet, og efter et stykke tid sagde de





»Sagens Papirer! Hr. Jens Stadel til Ullerup contra Niels Villadsen i Skarum.« Omslag til akterne.

andre tilstedeværende til ham, at han skulle holde sin mund. Stadel sagde til ham, at han skulle gå hjem og i seng, og var der noget, han var utilfreds med, kunne han komme op på Ullerup i morgen og tale derom. Det var dog umuligt at stoppe Niels Villadsen, han vedblev sit verbale overfald, og til sidst vendte Jens Stadel ryggen til ham og gik hjem til Ullerup.

Jens Stadel har sikkert været godt irriteret over at være således tiltalt og kritiseret af en af sine husmænd i de andre fæstebønders overværelse. På vejen hjem til Ullerup har han gået og spekuleret på, hvorledes han een gang for alle kunne få lukket munden på Niels Villadsen og måske slippe af med denne uregerlige husmand, som han havde fået med i handelen, da han købte Ullerup Gods. Han havde før haft kontroverser med Niels Villadsen, og ladet det ligge for at undgå videre ballade og uro blandt fæstebønderne, men nu var bægeret fyldt, og der måtte statures et eksempel, at de andre fæstebønder ikke skulle gå hen og få lignende ideer. En godsejer kunne på denne tid dog ikke uden videre

opsige et lovligt fæstemål, - kun ved dom, og da kun hvis fæsteren groft havde overtrådt sit fæstebrev, f.eks. ved ikke at have betalt sine fæstefgifter m.m. Jens Stadel vidste, at Niels Villadsen ville forsvare sig med næb og klør, og han var klar over, at episoden ved mølledæmningen ikke alene kunne give anledning til dom over ham for forbrudt fæste. Derfor måtte han finde andre af Niels Villadsens fejltrin frem, og her var der tilsyneladende nok at vælge imellem.

### Stævning

Nogle dage efter episoden ved mølledæmningen mødte to Ullerup folk op i Skarum hos Niels Villadsen og læste en stævning op for ham: »Herved indstævnes I Niels Villadsen i Skarum at møde ved Morsø Herreders Ret mandagen den 28. april næstkommende, for at modtage saggivelse, samt at afhøre vidner, stævnte og ustævnte, og derefter at lide dom for Eders fæstes forbrydelse, samt for denne sags omkostninger og anden vilkårlig straf, fordi I i mange måder har forset Eder imod Eders fæste, såle-

des bestående: - 1. At I ikke i mindelighed har villet betale resterende afgifter af Eders ifæstehavende hus. - 2. At I har brugt utilladelig fiskeri ved opgangen i Skarum å og Mølledammen. - 3. Uagtet at Eders fælleslod er Eder tydelig udvist, har I dog dumdristet og uden nogen tilladelse gravet og hjemført fladtørv af den lod, som er henlagt til ler og til Skarum Mølledæmning. - 4. Har I ej passet Ullerup Bro, som ske burde; thi endskønt jeg har ladet låsen istandsætte og Eder nøglen tilbragt, med den advarsel, at I måtte erindre Eders fæstebrevs pligter, så har I dog bestandig ladet den stå åben til fri passage for andre. - 5. Endskønt kongl. allernådigste anordninger tydelig befaler, at bønderne skal vise deres hosbonde sømmelig ærbødighed og agtelse, har I også undseet Eder for at vise en særdeles uanstændig ordgyderi mod mig, som Eders hosbonde, sidstafvigte 4de april ved Skarum Mølledæmning, hvor I, uden foregående tiltale, fandt for godt at indvælte Eder med en hob grove og tossede indfald, - iblandt andet påstående, at jeg skulle være pligtig at holde gangbroen vedlige over Skarum Mølleå, til fri overgang for Eder og andre. - Da I en gang tilforn, for utro og svingagtig omgang, har forbrudt Eders fæste, og derfor har modtaget nyt fæste, på de vilkår, at om I, Eders hustrue eller børn, begår nogen svingagtig omgang, eller tilvender Eder det allermindste, af hvad slags være må, Eders hosbonde til fornærmelse, skal Eders fæstebrev være forbrudt. Derfor er Eders forbemeldte strafværdige forhold desmere at laste og ej at undskylde, og jeg må nødes til at søge Eder afstraffet efter fortjeneste, andre til eksempel. J. Stadel«.

Dermed havde Niels Villadsen virkelig fået problemer og noget at spekulere på, men her viser han, at han ikke er nogen almindelig underkuet husmand. Hvor enhver anden af den tids husmænd, dagen efter episoden, sikkert ville have begivet sig op på Ullerup og med huen i hånden ydmygeligt have givet godsejeren en undskyldning og bedt om tilgivelse for deres forseelse, så vælger han at lade sagen gå sin gang, og han agter selv at forsvare og føre sin sag ved retten.

### Møde i retten

28. april 1788 indledtes så tingsvidnesagen, og der fortsattes den 13. maj og 9. juni. Under disse retsmøder lod Stadel afhøre en del vidner, herunder bl.a. om Niels Villadsens verbale overfald på ham ved mølledæmningen den 4. april 1788. Derudover om Niels Villadsens forhold som brovagt, og her vidnede bl.a. ladefogden på Ullerup, Jens Kjærgaard, som forklarede, at han godtnok ikke havde set Niels Villadsens fæstebrev, men hans hosbonde havde sagt, at det var Niels Villadsens pligt at holde Skarum Bro lukket og ikke åbne den for andre end dem, der havde ærinde til og fra Ullerup, herunder især Ullerups bønder, der skulle til hove. Undertiden havde broen stået åben 8 til 14 dage i træk, men hvem der havde lukket bommen op, kunne han ikke forklare, - dog var det undertiden sket, at bommen var brækket op med vold af rejssende bønder, som ikke havde villet gå tilbage til Niels Villadsens hus, skønt det kun lå en agerslængde fra broen. Sidste vinter, da låsen for bommen havde taget skade og var blevet repareret, havde han selv sat låsen for bommen igen og afleveret nøglen til Niels Villadsens kone med ordre om, at de skulle holde opsyn og passe på, at bommen blev holdt lukket. - Niels Villadsen spurgte lade-

fogden, om ikke dæmningen og gangbroen over flødgyden, i de 3 år siden mølleren kom fra Skarum Mølle, ofte havde været overskyttet og var så forfalden, at folk ikke havde kunnet gå derover. - Ladefogden indrømmede, at det var sket flere end een gang, siden Hr. Stadel kom til Ullerup, at mølledammen ved højvande var brækket ud og ikke havde kunnet istandsættes, før alt vandet var løbet ud, og i disse perioder havde gangvejen derover været vanskelig og besværlig.

### Fæstebrevet

Da der forrige retsdag havde været spørgsmål angående Niels Villadsens fæstepligter fremlagde Jens Stadel 13 maj Niels Villadsens fæstebrev, hvoraf fremgik, at i 1783 havde Theodorus Adeler til Ullerup og Overgård, efter at Niels Villadsen ved svigagtig omgang havde forbrudt sit fæste, udstedt et nyt og strengere fæstebrev, som Niels Villadsen lovede ubrydelig at skulle opfylde.

Niels Villadsen beklagede hertil, at han var blevet for højt forpligtet ved indgåelsen af dette fæstebrev, og alle disse pligter og påbud havde det været umuligt for ham at opfylde.

Hvad angik Niels Villadsens gæld og restance, så fremlagde Stadel regnskabsbogen for Ullerup Gods, der viste, at Niels Villadsen havde en restance på 3 rigsdaler 4 mark og 6 skilling, som han hidtil ikke i mindelighed havde villet betale. - Niels Villadsen mente, at denne restance stammede fra den forrige ejer Hr. Adeler tid på Ullerup, og at han forlængst havde betalt dem.

Om Niels Villadsens ulovlige fiskeri vidnede forhenværende møllekarl Mads Madsen og kusken Peder Christensen, at for nogle år siden, medens Stadel endnu boede på Sø Hovedgård, brød mølledammen ud igennem dæmningen, og Mads Madsen havde da set Niels Villadsen med en brejl fiske i

mølledammen. Samme dag havde han i et lynghul sønden for mølledammen fundet en mængde fiskede skaller, og da kusken Peder Christensen fra Sø netop var kommet med hest og vogn, læssede de skallerne på vognen for at køre dem ned på Sø. Medens de arbejdede med dette, kom Niels Villadsen tilstede og bad dem, at de ikke ville fortælle det til godsejeren, og om de ikke nok ville lade ham beholde nogle af fiskene for hans umage, hvilket sidste de dog nægtede. - Niels Villadsen spurgte vidnerne, om ikke hans ord dengang faldt således og var sådan at forstå, at hosbonden skulle have fiskene, og de ikke måtte bringe hosbonden på de tanker, at han ville have stjålet fiskene. - Vidnerne mindedes dog ikke, at ordene var faldet således og fastholdt deres vidnesbyrd.

Om den ulovlige tørvegravning vidnede Søren Jensen Nørgård endvidere, at Niels Villadsens ejendom ved Udskiftningen var tillagt fælledlod ved sit hus, og norden for Skarum å, noget længere nordpå, ud mod fjorden, var udlagt et stykke jord for hele byen at tage ler i, og i dette stykke jord lod Niels Villadsen sidste sommer grave og hjemføre 2 læs fladtørv, som vidnet sammen med en af Niels Villadsens brødre var med til at grave. Han havde godt nok overfor denne ytret tvivl, om de nu også havde ret til at grave tørv der, men denne havde sagt, at han påtog sig ansvaret. Niels Villadsen var da ikke selv tilstede, men han kørte senere tørvene hjem til sit hus.

Niels Villadsen lod ved slutningen af retsdagen d. 13. maj fremlægge sit skriftlige, personlige indlæg: »Ved stævnmål af 9de april sidst har min hosbond, Hr. Stadel til Ullerup, ladet mig indkalde til Morsø Herreders Ret med en del beskyldninger, at jeg mit fæste skal have forbrudt, - det jeg dog ikke ser mig i nogen måde skyldig eller for-tjent udi.«

## Gode råd

Ved retsdagen den 9. juni vidnede Niels Christensen Lynggård i Skarum, at da han i fjor flyttede sin gård nordud på Skarum Mark i forbindelse med Udskiftningen, var Niels Villadsen hos ham for at takke, og vidnet havde da givet udtryk for, at det var økonomisk trangt for ham at slå sig igennem dette år, hvortil Niels Villadsen da havde sagt, at vidnet kunne lade være med at gøre hoveri til hovedgården, så længe han byggede på sin gård. »Således står der i Kongens Forordninger«, sagde Niels Villadsen og fortsatte: »Jeg haver hjulpet dig noget her, og mere ville jeg hjælpe dig, om du kunne blive fri for hoveriet«. Niels Lynggårds hustru Johanne Christensdatter vidnede også, at da hun og hendes mand sidste sommer flyttede deres gård ud fra Skarum By, havde de samme forår omtrent midt i såtiden, det uheld at miste en af deres heste. Fra den tid fritog Hr. Stadel dem for det meste af hoveriarbejdet, således at de siden ikke gjorde mere hoveriarbejde, end at de bjergede deres tørve- og høskifter, og tilsidst, da det trængte med høsten, høstede de også nogle af deres kornskifter, medens hosbonden selv havde ladet de første høste. Hosbonden havde desuden, både i fjor og i år, lempet sig efter deres fattige vilkår med udgiften af gården.

I fjor høst takkede Niels Villadsen på deres gård, og da sagde han til hende og hendes mand, at de burde blive fri for at gøre hoveri, så længe de byggede, det ville han være ansvarlig for. Det skete også herefter i samme høst, at de blev bojede til hove, men de mødte ikke, og således blev de bojede vel 3 gange.

Siden forhørte de sig hos deres værge og præst, som forklarede dem, at det ikke kunne gå an, og derefter indfandt de sig atter til hoveriet. Under samtalen de derefter førte med Niels Villadsen desangå-

ende, sagde han blandt andet: »Det nytter ikke at hjælpe jer noget, thi I er nogle stakler, og det vil I vedblive at være«. Engang senere havde Niels Villadsen været i deres hus og sagde da, at den meste fortræd han havde, den havde han for hende og hendes mands skyld, hvorefter han tilføjede: »Den ko som giver mælk hver gang man malter den, den bliver en helmis, - og sådant går det også med jer« - Niels Villadsen spurgte nu Johanne Christensdatter, om ikke hun til ham havde klaget sig over, at hoveriet var så strengt, og de intet havde til føden, og om han ikke da havde hjulpet dem. Dertil svarede hun, at hun måske nok havde klaget sig i fjor, da de byggede, at det var så tungt at bringe føden tilveje, fordi høsten året før led stor skade af det hårde vejr, og Niels Villadsen havde også engang lånt hendes mand 1 rigsdaler eller forstrakt ham den, og gjort ham andre tjenester, men samme var betalt, således at Niels Villadsen havde fået vederlag derfor.

## Fortsættelse følger

Hermed sluttede den indledende tingsvidnesag, og Jens Stadel har vel håbet, at Niels Villadsen kunne indse, at hans sag var håbløs, og han derfor ville betænke sig og prøve at få et forlig istand. Stadel lod derfor sagen henstå i nogle måneder, men Niels Villadsen var ubøjelig. Om han ikke forstod situationens alvor og regnede med at vinde sagen, eller han blot på grund af stolthed og stædighed nægtede at se kendsgerningerne i øjnene, vides ikke, men først den 22. marts 1789 lod Stadel sagen optage til dom og fremlagde sit afsluttende indlæg i sagen: »I de mere end 17 år jeg har været jordegodsejer, og i de sidste åringer største godsejer her i amtet, har jeg ikke haft en eneste rettergangssag med nogle af mine bønder, før jeg nu må nødes at føre sag mod min utro og urolige husmand, Niels Villadsen i Skarum, for

hans utroskab, - der, fordi han ej kunne nøjes med sit eget, var af forrige Ullerup ejer saggivet, som dog ved mindelighed blev afgjort, men var en anledning til, at hans fæstebrev blev skærpet og indskrænket, i forventning, at sådant skulle afskrække ham fra flere forbrydelser; men det har gået med ham, som ordsproget lyder, - »at en ond vane ej er så god at aflægge, som et gammelt klædebon«, - en sætning som ganske nøje kommer overens med denne persons - »ej for sine dyder bekendt, men for sine øvrige egenskaber«. Herefter gennemgik Stadel de enkelte poster og beviste, at Niels Villadsen havde overtrådt dem næsten alle, og han sluttede sin påstand med at anmode dommeren at dømme ham for følgende: - 1. At have hans fæste forbrudt. - 2. At betale den hidtil på hans fæstehus hæftende restance 8 Rdlr. 4 Mk. 5 Skl. - 3. Straffen for hans begangne forseelse, med hensyn til tørvegravning og ulovlig fiskeri, burde vel søges i lovens 6te bog, men kan hans forbrydelse uden straf på kroppen afsones, vil jeg derfor moderere min påstand, at han tilfindes at betale til Justitskassen 6 Rdlr. og lige så meget til Alsted Sogns fattige. - 4. At betale denne sags omkostninger med 10 Rdlr.

Derefter fremlagde Niels Villadsen sit afsluttende skriftlige indlæg: »Denne hele sags oprindelse og sammenhæng i et og alt kan slet ikke ansees for andet end trættekærhed og begærlighed efter at ruinere en fattig bonde; thi alt det, som jeg beskyldes og søges for, er ikke af noget menneske bevist at være i nogen måde til skade, enten for min hosbonde Hr. Stadel eller nogen anden. Dette fæstebrev som forrige ejer af Ullerup, Hr. Kammerråd Adeler, har så godt som tvunget mig på, er hverken jeg eller nogen anden istand til på det yderste at efterkomme, og jeg tvivler noget på, at sådant et fæstebrev kan kaldes lovligt efter allernådigste anordnin-

ger, der sigter til bondens opmuntring udi landvæsenet, - hvilket dette fæstebrev ikke kan, men snarere giver frygt fra sig end kærlighed.«

Og da jeg ikke under denne sag har haft nogen prokurator, som sagen fra min side, ved vidnernes førelse, har dem kunnet contraqvæstionere (udspørge), såsom mine evner ikke har været dertil, så vil jeg håbe efter min enfoldighed, at der nok denne gang er demonstreret. - Dog må jeg endnu lægge dette til, at min hosbonde Hr. Stadel har selv ageret som tingskriver i denne sag, - hvilket stokkemændene kan være vidner til, og at der er udelukket noget af det, som vidner har ført, som kunne være min hosbonde til hinder, hvilket også ses i Justitsprotokollen, hvor hans håndskrift er kendelig nok. - Iøvrigt protesteres imod alt ulovligt og ubegrundet, som fra min hosbonde Hr. Stadels side måtte fremkomme, - og således indlader jeg sagen under dom, og ikke, uden anledning, deri agter mere fornødent at svare. Dette mit indlæg begjærer jeg ærbødigst læst og protokolleret. / Niels Villadsen.

Dommeren spurgte så Niels Villadsen, om han havde mere at fremføre i sagen. Hertil svarede han først »nej«, - men efter nøjere overvejelse sagde han, at han ville ansøge kongen om beneficium paupertatis (fri proces p.g.a. fattigdom) til yderligere forsvar, og han bad derfor om at få sagen udsat i 4 uger. Jens Stadel havde intet imod denne udsættelse, men forbeholdt sig dog ret til nærmere tiltale og påstand mod hans »urolige« modpart. Stadel indrømmede, at han med rettens tilladelse havde hjulpet rettens skriver med at skrive i protokollen i tingsvidnesagen, men han nægtede aldeles, at endog det ringeste skulle være udeladt af, hvad den respektive dommer havde dikteret, - og mente Niels Villadsen det modsatte, erklærede Stadel sådant for åbenbar løgn.



### Endelig dom

Efter 4 ugers udsættelse til 20. april 1789, mødte Stadel op for at høre, hvad Niels Villadsen havde at fremføre i sagen, men denne var dog ikke selv mødt, eller nogen på hans vegne, og Stadel begærede derfor, at sagen uden flere opsættelser måtte optages til dom, hvilken begæring retten tiltrådte.

25. maj 1789 faldt så den endelige dom. - Dommeren indledte med at gennemgå sagen og gav sine begrundelser for den endelige dom. Stadels tiltale blev inddelt i 2 klasser. Til 1ste klasse hørte de forseelser, der ikke direkte havde forbindelse med Niels Villadsens fæsteplichter, nemlig det påståede ulovlige fiskeri og tørvegravning på Skarum mark, og at han havde indbildt en af Ullerups bønder, at han midlertidig kunne være fri for hoveri. Endvidere at han engang i en let rus havde indtrængt sig i en samtale med hosbonden og hans arbejdsfolk, hvorved hosbonden fandt sig fornærmet. Til 2den klasse hørte de poster i søgsmålet, som havde relationer til fæsteplichterne, nemlig de restancer, som fæsteren skulle have pådraget sig, samt hans manglende opsyn med Skarum Bro og hegnet derved. Angående de bemeldte restancer, da anså dommeren dem for at være ubetydelige, især fordi ca. halvdelen stammede fra en misforståelse om afregning

Hovedgården Ullerup på Stadels tid.

fra den forrige ejers tid, og han skønnede det for hårdt at dømme husmanden fra sit fæste af denne årsag. Angående tilsynet med Skarum Bro, som husmanden klagede var for hårdt, hvad fæstebrevet også syntes at bekræfte, at han havde ladet sig for højt forpligte. Af vidnerne var forklaret, at bommen undertiden havde stået åben, og fremmede høveder undertiden var set på Ullerup mark, men det var dog ikke bevist, at sådant var sket med Niels Villadsen vidende og forsæt, eller at der var sket nogen skade, eller det havde været Niels Villadsens egne høvder, som var kommet over på Ullerup mark. Derfor fandt dommeren det også betænkeligt, for denne post, at dømme fæsteren fra sit fæste.

For det øvrige kendtes herfor for ret: »At fæstehusmanden Niels Villadsen i Skarum bør til hosbonden, Jens Stadel på Ullerup, at betale den pligtige restance med penge 8 Rdlr. 4 Mk. 5 Skl., samt for denne processes omkostninger at betale til Hr. Stadel 6 Rdlr., hvilket han alt bør efterkomme at betale inden 15 dage efter denne doms lovlige forkyndelse, under nam og udlæg i hans bo og videre adfærd efter loven. Fremdeles tilfindes Niels Villadsen for de

*opregnede forseelser, som han imod hosbonden og sine bymænd har begået, hvoraf ingen til pengeværdi er ansat, at betale til Nørreherreds Fattigkasse i mulkt 6 Rdlr., hvilken mulkt han straks bør at betale, under eksekution og tvang efter Forordningen af 1743.«*

Hermed havde retten talt, og Niels Villadsen fik en mild dom, idet han slap for at blive sat fra sit fæste, og hans egentlige straf bestod alene af 6 rdlr. i bøde, som han skulle betale til fattigkassen, og 6 rdlr. til dækning af Stadel's omkostninger i forbindelse med sagen. Restancen, som han dømtes at betale, var jo penge, han i forvejen skyldte Stadel. Det fremgår af sagens akter, at dommeren tydeligvis har været imponeret over denne husmand, der på en så dygtig og snu måde forstod at føre sit forsvar, at selv en dreven mand som Jens Stadel, der i sin tid som fuldmægtig havde ført hundredevis af sager for amtet ved domstolene, måtte anstrenge sig til det yderste for at få så meget hold i sin bevisførelse, at han kunne få modparten dømt.

## I langdrag

Niels Villadsen var noget af en gni'er, der hellere ville modtage end udgive penge, og han viste endnu engang sin vrangvillighed ved at trække betalingen af bøden i langdrag. Formanden for Fattigkassen klagede til amtmanden, der gav herredsfogden ordre til at inddrive de 6 rdlr., og såfremt Niels Villadsen ikke ville eller kunne betale, da at lade ham indsætte i tinghuset på vand og brød i 4 dage. Herredsfoged Spliid sendte derfor sognefoged Peder Jensen i Alsted ned til Niels Villadsen med en besked, at mødte han ikke op hos herredsfogden og betalte inden 8 dage, ville denne selv komme og eksekvere hos ham, og da ville der påløbe yderligere omkostninger. Niels Villadsen betalte dog stadigvæk ikke,

og 12. februar 1790 mødte herredsfogden op i Skarum hos Niels Villadsen med 2 vidner for at gøre udlæg i hans gods og bohave. Der var nu løbet yderligere omkostninger på de oprindelige 6 rdlr., nemlig 2 rdlr. til herredsfogden for hans ulejlighed og 12 skl. til hver af vidnerne. Niels Villadsen var dog stadig ikke villig til at betale, og de begyndte på udpantningen. Først udtog de en brunmalet kiste og nogle andre ting, men denne udpantning passede dog tilsyneladende ikke Niels Villadsen, for langt om længe begyndte han at finde penge frem, og da herredsfogden så eftergav ham den ene rdlr. af sit salær, fandt han også resten af pengene og betalte, mens han dog ymtede noget om, at han ville anke sagen til højere instans.

Niels Villadsen havde dog stadig ikke betalt Jens Stadel, hverken for omkostninger eller restancen af fæsteafgifterne. Han har sikkert håbet, at Stadel efterhånden var træt af sagen, og ved at trække betalingen i langdrag kunne han måske slippe helt eller delvis. Men her havde han dog gjort regning uden vært, for Jens Stadel, der var kommet fra fattige kår og nu var den største jorddrot i Thisted Amt, vidste udmærket, at ville man arbejde sig op fra bunden, så skulle man tage hver eneste skilling med, som man kunne tilkomme. Han sendte derfor 30. juni 1790 et brev til herredsfogden med følgende ordlyd: *»Da år og dag nu næsten er forløbet, siden jeg erhvervede dom over min fæstehusmand Niels Villadsen i Skarum, for adskillige forbrydelser imod hans fæste, og han endnu ikke efter dommen, som er ham lovlig forkyndet, har rettet for sig, så må jeg ærbødigst anmode Deres Velædelhed, at De i morgen ville behageligst umage Dem op til Skarum, og der hos bemeldte husmand æske dommen opfyldt og eksekutionsomkostningerne betalt, eller i mangel deraf at gøre lovlig ud-*

*læg derfor i hans bo. - Ullerup den 30te juni / J. Stadel«.*

Dagen efter mødte herredsfoged Spliid så atter op hos Niels Villadsen. Og flyt Han erklærede, at han ingen penge havde, og bad om henstand, indtil han var bevilget »fri proces«, som han havde ansøgt om, og som han vidste var kommen til Viborg. Stadel kunne dog ikke bevilge denne henstand, da sagen om få dage ville falde for forældelsesfristen (hvilket sikkert også havde været Niels Villadsens hensigt), og han begærede derfor at udlægsforretningen blev fortsat, hvilket også skete. Der blev da udskrevet følgende effekter: - En jern-bilægger kakkelovn med skuffe over og under for 9 rdlr. - Et stue-viserur med overkasse og blylod for 2 rdlr. 4 mk. - Et grønt hængeskab med lås og nøgle for 1 rdlr. og 4 mk. - En gl. sort-hjelmet ko, med kalv til Mortensdag, for 4 rdlr. - De udlagte effekter skulle efter aftale forblive hos Niels Villadsen til den 23. juli, hvor de ville blive stillet på offentlig auktion, hvis ikke han forinden med penge havde indløst dem igen. Det er desværre ikke lykkedes mig at finde ud af, om denne auktion virkelig fandt sted, eller Niels Villadsen i sidste øjeblik har fundet pengene frem, men da hans kone døde i 1813, havde de i huset både jernbilæggerkakkelovn, stueviserur og hængeskab, - så mon ikke Niels Villadsen har fundet pengene.

## Nye broer

Hermed synes denne sag afgjort, og Stadel har vel håbet ved at ramme Niels Villadsen på pengepungen med både bøde, omkostninger og restance, at han nu fremover kunne holde sig i ro og ikke være en stadig kilde til uro og spektakel blandt fæstebønderne. Niels Villadsen har vel også holdt sig i ro en tid, men da det stred mod hele hans natur, er han vel efterhånden begyndt på sine obsternasigheder og træsk-

heder igen. Han har sikkert til stadighed gået og rumsteret med tanker om en bro over åen - brobyggeri ligger jo danskerne i blodet - for af Morsø Herreders Politiprotokol fra 1808 fremgår, at Niels Villadsen i Skarum og godsejer Jens Stadel på Ullerup den 12. januar mødte i Politiretten, efter en klage fra Stadel: »Til Hr. Bye og Herredsfoged Schumacher. - Ærbødigst pro memoria! - Endskiønt Vejforordningens 81de § udtrykkelig byder, at ingen måe driste sig til egenrådlig at foretage sig nogen forandring med vejene, i hvad hensigt det end måtte være, har den bekiendte husmand Niels Villadsen i Skarum, dog fundet for godt, først at kaste huller i den rette vej ved Skarum Aa, hvorved folk lettelig kunde komme til en ulykke; men fandt dog siden, at dette nok ikke ville gåe ham godt; hvorpå han igien rettede fejlen, men dernæst har han foretaget sig at forandre vejens gang over Skarum Aa og lagt på egen regning broe derover med bom for, og gjort vej på min ejendom sønden åen, hvor ingen vej er udlagt. Sådant er ikke aleene til skade for mit eendeels fiskerie, da hans broe er lagt så nær til grunden, at fiskene derover vil standse i deres opgangsfart, men endog er en ulovlig og dumdristig handling, som bør afstraffes, helst han af mig er advaret om at optage broen, men alligevel lader den ligge. - Jeg må derfor ærbødigst bede, at bemeldte Niels Villadsen må udkaldes for en Politiret at lide tiltale og dom for berørte hans forseelse, og som vidner i sagen bedes indvarslet Søren Jensen Nørgaard i Skarum og Mads Thøgersen på Ullerup. - Ullerup d. 6 Jan. 1808 / Stadel.«

Politiprotokollen melder videre: »Klageren Hr. Proprietær Stadel var mødt og vedgik sin udgivne klage. Indklagede Niels Villadsen var ligeledes mødt, og efter at have påhørt klagens indhold tilstod han, at han

havde lagt den omtalte bro, dels i den hensigt selv at bruge den, og dels for at andre kunde køre derover, når vinteren gjorde vejen over det sædvanlige vadested besværlig. På spørgsmål, på hvis grund broen var anlagt, tilstod han, at den på den ene side lå på det skifte, som han har i fæste af Ullerupgård, og den anden side ligeledes på Ullerupgaard's ejendom, som haves i fæste af Peder Villadsen i Skarum, og hvor ellers ingen vej er. Forinden videre passede forsøgte retten, i overensstemmelse med Forordningen af 25. marts 1791, at bringe sagen til mindelig afgørelse, der også med begge parter samtykke blev truffet, således at Niels Villadsen i Skarum forbandt sig til, for sin egenrådige opførsel, at betale til Alsted Sogns Fattigkasse 1 rdlr. inden denne uges udgang under eksequationstvang og ligeledes 1 rdlr. i sagens omkostninger, samt straks at borttage den pågældende bro. Af pengene betalte han straks i retten 1 rdlr. og lovede at forskaffe vedkommende sognepræsts kvittering for den anden rigsdalers bekostning. Hvormed denne sag således er afgjort. / Schumacher.«

Herefter synes Niels Villadsen endelig at være faldet til ro, og der har tilsyneladende fremover været et rimeligt godt forhold de to parter imellem. - Senere omkring 1820 opstod der særdeles tætte relationer mellem efterkommerne af de to familier, idet 2 af »stridsmændenes« børn, nemlig Jens Stadel's søn, Frederich Hauch Stadel d.æ., som da havde overtaget Ullerup og Sø, og Niels Villadsens datter, Ane Nielsdatter, havde så godt et forhold med hinanden, at de fik 5 »uægte« børn sammen. Der findes i dag på Mors mange efterkommere efter disse 5 »uægte« børn, og vi er nogle få stykker, der på grund af vores interesse for slægtsforskning er klar over vor familiemæssige tilknytning til såvel Niels Villadsen som Jens Stadel, men for de flestes vedkommende er dette dog endnu ukendt. Måske denne artikel kan vække interesse for efterforskning af ens aner, og dertil har vi jo her på Mors et godt sted at begynde, nemlig på Morsø Lokalhistoriske Arkiv.

»Den urolige husmand« Niels Villadsens underskrift, 1788.

The image shows a handwritten document in cursive script, likely a legal or official record. The text is written on aged, slightly stained paper. The signature 'Niels Villadsen' is prominent at the bottom right. The date 'May 1788' is clearly visible. The text appears to be a formal statement or declaration, possibly related to the historical context provided in the surrounding text.

---

# *Doktor Lieberkind – og hans kolleger*

af Martin Horsted

## **Folkeuniversitetet**

I 1867 holdt den senere professor i Cambridge James Stuart forelæsninger for en gruppe kvinder i Manchester og trodsede derved en kollegas advarsel. Denne havde ment, at kvinderne ikke ville forstå eller få noget ud af de 8 astronomiske forelæsninger; men de blev så stor en succes, at han året efter holdt 6 forelæsninger for arbejdere i Crewe, og gennem hans fortsatte virke blev kimen lagt til University Extension Movement, stiftet i 1873. Til Danmark kom idéen ikke mindst takket være artikler i Højskolebladet og Vor Ungdom, der op gennem 1890'erne skrev fyldigt om bl.a. et universitets-sommerkursus i Uppsala. Prof. i filosofi, dr. phil. Cl. Wilkens anses for at have givet stødet til stiftelsen af Folkeuniversitetet i Danmark, idet han 14. marts 1897 holdt forelæsningen »Universitet og Folkedannelse« i Studentersamfundet; men først fra september 1898 kan man tale om et dansk FU.

Til Nordjylland kom FU allerede i 1898, da der i december blev stiftet en Foredragsforening for Aalborg og Omegn og en Folkeuniversitetsforening for Hjørring og Omegn; men virksomheden ophørte i hhv. 1919 og i 1910 for dog at blive genoplivet i hhv. 1948 og 1929.

Mors fik de Folkelige Universitetsforelæsninger i 1919; men det har ikke været muligt at finde arkivalier om ophavsmændene, idet forhandlingsprotokollen fra Nykøbing Mors Ungdomsforening er mangelfuld for et par år. Fra 1919 til 1960 stod denne for arrangementerne. Protokollen nævner såre sjældent, hvorfra forelæserne rekvireres; men i langt de fleste annoncer og avisreferater får Den Folkelige Universitetsforening en parantes. (Det skal ikke glemmes, at Ungdomsforeningen havde et beundringsværdigt righoldigt program ud over universitetsforelæsningerne).

Protokollen siger, at på et møde 14. november 1919 hos M. Valentin blev en virkeplan for tiden 1. januar til foråret 1920 vedtaget - i alt 16 arrangementer! »Det vedtoges gennem Universitetsforeningen at søge om at faa P.A. Rosenberg til at tale om Holberg, Frk. Panum til at forevise og spille paa gamle indiske Musikinstrumenter, Geolog Madsen til at tale om Sønderjylland og Sønderjyder.« Hos den utrættelige faktor E. Christensen vedtog man 19. april 1922 »...at rette Henvendelse til Universitetsforeningen med Anmodning om ogsaa i Aar at faa tilsendt en Plan over Foredragsholdere og deres Emner.«

Da Nykøbing Mors Ungdomsforening holdt 25-års jubilæum 27. september 1933, skrev Morsø Avis, at det var på lærer Søndergaards initiativ, der i 1919 blev skabt kontakt til Folkelig Universitetsforening, »...hvilket har været en stor Støtte for Foreningen og stadig maa betegnes som dens Styrke.« Morsø Venstreblad priste også samarbejdet: »...kendte Mænd paa Folkeoplysningens Omraade ... har skabt Foreningen stor Tilslutning fra Kredse, der ellers næppe var kommen i Tale.« Morsø Folkeblad: »Sammenkomsten sluttede med Sangen »Fred hviler over Land og By«. - Salen blev saa ryddet til en Svingom.«

I FU's beretning ved årsskiftet 1936/37 kan man læse, at der var 63 lokale foreninger mod 57 året før, at der var blevet holdt i alt 101 forelæsninger: 18 i København, 80 i købstæder, 3 i landkredse - og Nykøbing tegnede sig for 6! Dertil kom 26 radioforedrag. Statstilskudets nedsættelse gjorde, at kun de store foreninger ville få talere, blandt dem København, Viborg og Nykøbing!

I forbindelse med forelæsningerne kunne tilhørerne frem til 1957 købe Grundrids (493 i alt), som indeholdt synopsis og littera-

turhenviisninger, normalt på 16 sider. De lokale foreninger aftog dem for 10 øre pr. stk og videregav dem for 20 øre.

Følgende gennemgang af Ungdomsforeningens FU-aktivitet er stort set ukommenteret, idet den morsingske presses referater siger en masse om datidens uspolerede interesse, nysgerrighed, mødeiver, benovelse, blomstrende sprog m.m. Det ses, at især fjerne lande og dyreliv trak stort publikum, og at dette havde visse forelæserfavoritter. Ungdomsforeningens FU-arbejde fandt sted frem til 1960, da foreningen lukkede; men i denne artikel er der sat en grænse ved 9. april 1940, 20 år efter samarbejdets begyndelse. Efter 12 års FU-stilstand blev Morsø Folkeuniversitet stiftet i august 1972.

### **Holger Rosenberg (1869-1960)**

Før flyet revolutionerede rejselivet, havde globetrotteren Holger Rosenberg set ufattelig meget. Som ung var han korrespondent fra De olympiske Lege i Athen i 1896, og i 1908-09 tog han turen til fods fra den burmesiske grænse til Yangtze-kiang, over 2500 km, sejlede ad den til Shanghai og drog videre til Peking, Korea og Japan - for bare at nævne en smule! Mange i dag husker ham som fast bidragyder til Familie-Journalen, hvor hans arvtager blev Hakon Mielche. - Uforståeligt, at han fik tid til at holde i alt 15 foredrag i Nykøbing! Han holdt den første serie folkelige universitetsforedrag på Mors med 3 aftener om Sibirien i 1919. Året efter havde han igen 3 foredrag, »Manden og Kvinden i Japan«; men først i 1926 findes der referater fra hans 3 Kina-aftener: »Hr. Rosenberg skildrede meget livligt og klart Forholdene i Kina.«

»Centralafrika« var titlen 3 gange i 1931. Der kom mange tilhørere

den første aften - trods konkurrence fra Håndværkerforeningen; men den anden aften var der fuldt hus: »Det var interessant at høre Hr. Rosenbergs Udtalelser om de mange Dyrearter, farlige eller ufarlige, og om Afrikas Myriader af Insekter, som er en plage for Menneskene.« Den sidste aften hørte publikum, »...at den hvide Mand, der er en Personlighed, kan vinde Negrene, men de fleste hvide, der kommer til Afrika, er i mange Tilfælde optaget af at udnytte Landet og dets Befolkning, som de nok vil hjælpe, dog ikke for Kulturens, men for Kolonisationens Skyld.«

»Blandt indiske Bønder og Brahmaner« kom publikum i Nykøbing 3 gange i 1932. »Hr. Rosenberg begyndte sit Foredrag med en spøgfuld Bemærkning om, at da han jo endnu ikke var kommet hjem, burde han ikke rejse rundt og holde Foredrag, hvilket selvfølgelig var en Hentydning til de Artikler, »Illustreret Familie-Journal« for Tiden offentliggør fra hans Afrikarejse.« Under hans og hustruens rejse i Indien måtte de på landet tage til takke med »...Boliger, hvor der til Tider findes Skorpioner, Edderkopper saa store som Graaspurve, Myrer, Tusindben, Væggetøj, Lopper, Lus og Rotter. Tilhørerne morede sig meget over at høre, hvordan Samkvemmet med disse mange forskellige Væsener kan spænde af.« Endvidere gav han »...en mindre hyggelig Skildring af, hvorledes de i Indien skaffer sig af med deres døde, ligesom Taleren på en effektfuld Maade fortalte om Dyrelivet med Elefanter, Tigere, Krokodiller, Vildsvin, hellige Køer, Slanger, Papegøjer o.s.v. Forsamlingen hilste Hr. Rosenbergs Foredrag og Lysbillede med vedvarende Bifald, og der sluttedes med en Sang.« Ugen efter måtte han tale siddende, »...idet han under sin seneste Afrikarejse havde paadraget

sig en Benskade ved at styrte ned i en Mine, og det har særlig efter Hjemkomsten generet ham en Del.«

Efter det 3. foredrag, hvor »Hr. Rosenberg sluttede med at udtale sin Sympati og Medfølelse for den indiske Bonde, der er tynget af Skatter og lever under elendige Forhold..«, »...var der Kaffebord i den lille Sal, og der blev stillet forskellige Forespørgsler til Taleren, bl.a. af Kredslæge Vogel, Postassistent Jacob Hansen og Bankdirektør Noring-Riis. Hr. Rosenberg besvarede Spørgsmaalene paa fyldestgørende Maade.«

### **P. A. Rosenberg (1858-1935)**

Som sand polyhistor virkede Peter Andreas Rosenberg på mange områder. Matematik-studiet opgav han efter at have hørt en filosofisk forelæsning, og i 1874 tog han magisterkonferens i religionsfilosofi; men litteraturen havde fået et fast greb i ham. Han fik udgivet digtsamlinger, opført »Fantomer«, en slags modstykke til Ibsens »Et Dukkehjem«, i Kristiania, oversatte, bearbejdede og iscenesatte en lang række stykker - bl. a. i kraft af venskabet med teaterdirektør C. Riis-Knudsen. Hans sprogøre viste sig i oversættelser fra fransk og russisk. Dertil kom arbejdet som redaktør af og medarbejder ved Store nordiske Konversationsleksikon og udgiver af værker af Grundtvig; men alligevel var det som foredragsholder og oplæser han blev kendt over det ganske land.

Som foredragsholder havde han sin debut på Bendix Hotel, hvor dog kun få indfandt sig; men senere kunne han glæde sig over et stort, trofast publikum, når han gæstede byen som folkelig universitetsforelæser, i alt 16 gange i årene 1922-34. I 1922 (3 aftener) talte han om »J. L. Heiberg og hans Skole«: »Forelæsningerne foregik i Afholds-



hotellets store Sal. Tilslutningen var stor, også blandt udenforstaaende, som havde Adgang for 50 øre.« »Shakespeare« var hans emne i 1925 (3 aftener), igen for fulde huse, for »Klart og smukt er Hr. Rosenbergs Sprog, og han gav sine Tilhørere et levende Billede af Shakespeare, der ikke kendte meget til Danmark og Danskerne. Han har måske nok på en Havnebeværtning, hvor han ofte tilbragte Tiden, siddet og hørt en dansk Sømand fortælle. Han har ikke kunnet forstaa, hvad han sagde, men har siddet og set ham ind i Øjnene, og ud fra dette har han givet det hidtil bedste Billede af Danskeren med det bløde, tungsindige Væsen. - Han har gættet det danske Væsen med sit geniale Instinkt.« Den tredje aften viste han digteren sin store respekt som »Skaberen af Tragedien på kristen Grund, og dermed er han Skaberen af den højeste Kunstform, der overhovedet eksisterer.«

Som foredragsholder vendte Rosenberg tilbage 3 gange i februar 1930 med »Søren Kierkegaard« og konstaterede, at »naar et stort Antal af unge Præster er blevet grebet af Barthianernes Lære, skyldes det for en stor Del Kierkegaard.« Morsø Avis skrev efter første foredrag, at »Forsamlingen takkede Hr. Rosenberg med et livligt Bifald,« hvilket utvivlsomt også skete anden aften, for igen »gik Hr. Rosenberg på sin sædvanlige friske og letanskuelige Maade lige til det centrale i Foredragets Emne,« der bl. a. »handlede om Æstetikerens Syn på Kvinden, og her er Kierkegaard særdeles giftig.« Kvinddekønnet behandledes også sidste aften: »Deres Gerning bestaar i at trække Manden ned, at materialisere ham.«

Allerede i oktober kom P. A. Rosenberg igen til Mors og talte om Molière, hvis betydning er uvurderlig, »idet han var Holbergs store

Lærer«. Kun i Japan fik han ikke disciple, da det ikke tåles, »at de ældre drejes en Knap«. »I sin Ungdom var Taleren kommet en del paa Blidstrup, og her havde han af og til holdt en lille Oplæsning, og mens hele Selskabet havde moret sig over eet af Molières Stykker, fandt den gamle Etatsraad det uværdigt at drive spot med de gamle og udtalte sig nedsættende herom... Trods stærk Forkølelse gennemførte Hr. Rosenberg en udmærket Oplæsning af »Scapins Skalkstreger« og de mange Tilhørere kvitterede herfor med et velment Bifald.« Anden aften kom henvend 200 tilhørere, men sidste gang ikke helt så mange, »hvilket antagelig skyldtes Underholdningen i Haandværkerforeningen.«

Om det første af 3 foredrag i 1932 skrev Morsø Avis, at »Naar man erfarer, at der til Universitetsforedrag i Vejle og Byer af lignende Størrelse kommer ca. 30 Mennesker..., maa det siges at være en anselig Forsamling, der ... overværede Censor Rosenbergs Foredrag om Goethe.« Alle aftener »deklamerede Hr. Rosenberg nogle Digte og Scener af Faust.«

Særlig personligt var foredraget 1. marts 1934, idet Herman Bang havde været hans sidekammerat i skolen, og Rosenberg gav en livfuld skildring af, hvordan Bang snørede Etatsråd Knudsen for kr. 500. Efter P. A. Rosenbergs død, 18. maj 1935, skrev Morsø Avis om hans særlige forhold til Mors, hvor han siden sine unge år havde haft sommerophold hos vennerne Johan og Chr. Riis-Knudsen, sønner af Etatsråden. Under et besøg på Blidstrup døde en datter af en smitsom sygdom og blev begravet dér. Som forelæser var han enestående: »En Aften i hans Selskab var en aandelig Berigelse, fordi han med sit gode og rige Sind gav sine Tilhørere noget, som det kun lykkes de færreste at give.«

## Aage Meyer Benedictsen (1866-1927)

Selv om Aage Meyer Benedictsen studerede slavistik i adskillige lande, blev han ikke filolog, men etnolog og een af sin tids mest berejste mænd, hvilket resulterede i et omfattende forfatterskab og udstrakt foredragsvirksomhed på højskoler og i folkelige universitetsforeninger. Dansk Biografisk Leksikon skriver om ham, at »..han evnede som næppe nogen anden at holde tilhørerne fast ved sin anskuelige fortælling, der forenede overdådig stofrigdom med enkle idéer og støttedes af hans særprægede og vindende personlige fremtræden.« Han var den tredje folkelige universitetsforelæser i Nykøbing med emnet »Den muhammedanske Verden og Europa«, holdt over 3 aftener i november 1919. Han sagde bl.a.: »Tanken om, at Gud har en Søn, er til Forargelse for dem. Gud er ikke saaledes beskaffen, at han kan have en Søn...Gud behøver ingen Hjælp.«

»Østerland og Vesterland« var titlen på hans 3 foredrag i 1923. Efter første aften skrev Morsø Avis: »Foredraget, der var rigt paa selvstændige Iagttagelser og holdt med den berejste Forfatters sprudlende Veltalenhed, holdt Tilhørernes Opmærksomhed fangen fra først til sidst.« 6. december fik han afsluttet med bravour, for man ser »..hans fuldkomne Herredømme over Stoffet. Det er fuldkomment til-dannet, ikke halvfordøjet som hos mangfoldige andre Talere...Ikke blot har han studeret mere end de fleste; det afgørende er, at han har set mere, oplevet mere...Det, han har oplevet, har han optaget i sit Sind; det er indgaaet i hans Personlighed; den er vokset derigennem.«

Altså må det trofaste publikum have set frem til 3 møder i november 1926, da emnet var »Ruslands Sammenbrud«: »..til Trods for, at der i denne Uge er tre Teaterfore-

stillinger og en Koncert, var der fuldt Hus til det indledende Foredrag. «Det andet» drejede sig om Bolschevikerne og deres voldelige Omdannelse af det russiske Samfund til en kommunistisk Stat. Taleren gav en malende Skildring af Forholdene, som de udviklede sig under Krigen, Hærens Opløsning, Fabrikernes Overgang til Samfundseje og den vilde planløse Ledelse af disse, indtil Industrien endelig blev delvis ødelagt. Aage Meyer Benedictsen vendte ikke tilbage til Nykøbing. Den 27. oktober 1927 udtalte faktor E. Christensen mindeord om ham, »...som flere gange havde fængslet denne Forening ved fine Foredrag. (Forsamlingen gav sin Tilslutning, øjensynlig med største Oprigtighed, ved at rejse sig).«

### Ingvald Lieberkind (1897-1972)

I 1937 gjorde disputatsen, som var et studium af hæfteorganerne hos haletudser og deres betydning for paddernes slægtskabsforhold, Ingvald Lieberkind til doktor; men han afbrød sin videnskabelige karriere, da han samme år ikke vandt et professorat i København. Til gengæld vandt han senere stor popularitet igennem sit virke i fjernsynet, hvor han arbejdede allerede fra 1956. I 1958 opnåede han at blive kåret som årets mest populære TV-stjerne, hvilket skyldtes hans runde fremtoning, gebærderne, den gnækende stemme og evnerne som tegner; men berømmelse havde han allerede opnået som radiomedarbejder, forfatter af Dyrenes Verden, 16 Ota-bøger og foredragsholder. I årene 1933-1937 henrykkede den lille mand morsingboerne 7 gange.

Hans første foredrag på Mors fandt sted i oktober 1933, da Magisteren med »Vore nærmeste Husbeboere« fik det til at kruble og kravle...Fluerne fik en særlig Omgang. Denne Husbeboer opholder



sig lige saa meget udenfor som inden for Dørene, og det er kun et Tilfælde, om den besøger Lagkagen før eller efter at have været paa Visit i en Hestepære! Skal man endelig kæle lidt for Fluerne, maa det være for Julefluen, for den kan nemlig alligevel ikke overleve Vinteren, hvad mange dog ganske vist tror!«

I Biografen viste Lieberkind i februar 1934 »Hvad Mikroskopet afslører«, »Livet bag Æggeskallen« og »Blomsternes Hemmelighed«, »Tre smaa Films, mere spændende og langt interessantere end ti af de største Filmssensationer«, for »Den lille livfulde, humørsprudlende Magister

Avisudklip af nogle af Nykøbing Ungdomsforenings arrangementer.

lovede at vise Væsner fra en Dyreverden mere mærkelige og fængslende end selv de drabeligste Safari-Oplevelser...« »Passionerede Ostespisere blev ikke saa lidt betænkelige ved overvære en stormende Generalforsamling af fede velnærede Ostemider, en Generalforsamling, der forøvrigt afholdtes paa een af de saakaldte gangbare Oste-sorter!« »Paa sin velkendte cause-rende Facon forklarede Lieberkind



Johan Chr. Wøller, der holdt foredrag om Java, var født i Nykøbing 1878, og søn af købmand F. M. Wøller. Johan Wøller var militærlæge i „Hollandsk Indien“ fra 1904-1933. Han skrev flere bøger herom, der dog også alle har afsnit om Mors. Denne illustration er fra bogen „Fra Limfjorden til Borobodur“, 1935.

man sidder med vaagne Sanser og følger hans aandrige populærvideenskabelige Foredrag.« Også i 1936, da han gæstede Afholdshotellet med »Havets Hemmeligheder«, morede publikum sig: »Det var en Festforstilling at høre Magisteren fortælle om Søstjerner.. Deres Yngel er saa elegante i deres Bevægelser, at Ulla Poulsen er en ren Bryggerhest ved Siden af dem!« (Man må formode, at Den Kongelige Ballets Primaballerina ikke læste den morsingske presse). »Paa Strejftog i Naturen« kom publikum i 1937, og »Foredrag og Film hilstes med hjerteligt Bifald af den hundredtallige Forsamling.«

Den kendte ornitolog og senere deltager i Galathea-Ekspeditionen, dr. Finn Salomonsens »Fuglenes Træk« trak ikke så mange af huse i 1939, hvilket et avisreferat tilskriver foredragets »specielle Karakter«. Dette kan overraske i dag.

### Geografi og etnografi - især Grønland

Interessen for Grønland må have været stor, når man ser på antallet af foredrag om landet. 3 aftener i 1924 talte dr. phil. **V. Nordmann** om »Grønland, dets Natur og Folk«. »Paa en frisk og fornøjelig Maade skildrede Statsgeologen Grønlændernes Karakter, Klædedragt og Boliger... De talrige interessante Smaatræk føjede sig sammen til et overordentlig klart Billede af det mærkelige Folk... Taleren gav en fornøjelig Skildring af Eskimoernes sjælelige Egenskaber. De var

videre om Forplantningens Mysterier.« Intet under, at »Forsamlingen kvitterede for den megen Lærdom med kraftigt Bifald.« I oktober sluttede Lieberkind for en stuvende fyldt sal med ordene: »Naar De nu til næste Sommer igen ser Honningbierne, vær saa ikke bange for dem, men betragt dem med Interesse og tænk saa paa den Smule, jeg har lært Dem om Bierne.« »Da Magister Lieberkind forlod Talerstolen, rungede Bifaldet.«

Igen i januar 1935 var scenen for naturfilm henlagt til BIO, hvor Lieberkind viste »Gøgens Mysterium«, »Springfyrene«, »I Spindelandsk« og »Sommerfuglen« - »Latte-

ren bølgede gennem Salen, naar han uden at fortrække en Mine i sit gemytlige Ansigt fortalte om Gøgens formodede »Fler-hanneri« eller »manderi«, om Kaalormens Grovæderi eller Edderkoppehunnens farlige Frieri, der ofte ender med, at den udkaarede satte en kærlig Gifttand i Frieren og fortærede ham med god Appetit!«

I november 1935 skulle Lieberkind have vist »Fra Urskovens Dyb«; men filmen var blevet fejl-adresseret så publikum i BIO måtte »nøjes« med Magisteren: »..naar han taler, er han som et Festfyrværkeri, han sætter Sagerne på Spidsen, han ægger sit Publikum, og

gennemgaaende skikkelige, interesserede og lærenemme Folk. De kunde spørge fornuftigt og undertiden rette Spørgsmaal, der ikke var nemme for Europæere at besvare.« I sit andet foredrag sagde han, at »Det karakteristiske for Grønlændernes gamle Samfundsforhold er den komplette Mangel på Respekt for Ejendomsretten. Grønlændernes Samfundsopfattelse er kommunistisk; de er dog ikke Bolscheviker, men meget fredsommelige...«, og han sluttede med »Haabet om, at Danmark altid maatte bevare Grønland. Det er et interessant Land, men det kunde aldrig og burde aldrig udnyttes som Koloni.«

Konsulent ved Fiskeriundersøgelserne i Grønland, cand. mag. **Poul Hansens** afsluttende »..levende Billeder adskilte sig fra de mest gængse Billeder...derved, at de viste os et smilende Grønland i Sommer og Sol, og det saa virkelig meget mere tiltalende ud, end mange sikkert havde forestillet sig efter at være blevet proppet med Is- og Snebilleder deroppefra. («Paa Fangst og Fiskeri ved Vestgrønland«, i 1933).

I 1935 tog han tilhørerne med »På Rejse langs Vestgrønland«, for »Grønlænderne er et interessant Folkefærd, som man ikke kan blive træt af at lære nærmere at kende. Deres Levevis og de daglige Omgivelser er saa vidt forskellige fra vore, at det altid har Interesse at se og høre nyt deroppe fra Verdens største Ø.«

Da Poul Hansen vendte tilbage i 1938 med »Det moderne Grønland«, så publikum en film, der »..viste Bjergenes vidunderlige Formationer, de blomsterrige Tundraer, de store Jagtmarker, det herlige Farvespil i Bræernes blaagrønne Brudflager og de rige Fiskepladser«, og »...enten det var de Gamle eller Ungdommen og Børnene i deres fineste Stads, ...saa var det lidt for-

legne Smil og Glæden over at blive filmet fælles for dem alle.«

Afholdshotellets sal var fyldt, da Magister **Prosper Bovien** talte om Java i 1933: »Javaneren...er ret svag af Karakter, høflig og med stor Respekt for nedarvede Traditioner. Han er nøjsom, men ikke sparsommelig. Udpræget Fatalist. Madureserne...er arbejdsomme og sparsommelige, men meget uslebne af Væsen. De er ærlige af Naturen, men utrolig heftige og hævner helst en Fornærmelse med Kniven, hvorfor de ogsaa kaldes »Østens Korsikanere«.«

Med overretssagfører **H. F. Ulrichsen** kom publikum med på »En Rejse gennem Jugoslavien« i 1934. Han sluttede med ordene: »...Agrarreformerne, den videre Udvikling af Samfærdselsmidlerne, den øgede Velstand og Anvendelsen af moderne Maskiner og Redskaber vil antagelig i Løbet af nogle Aar ændre Landets økonomiske Fysiognomi og give Jugoslavien den plads i det økonomiske Liv, som dets rige Natur og dets nøjsomme, kraftige Befolkning berettiger til.«

Da dr. phil. & scient. **Kaj Birket-Smith**, Nationalmuseet, talte om »En Sommer i Alaska«, i 1934, var der næsten fuldt hus - som ogsaa i 1938, da han holdt et mindeforedrag om rejsefællen Knud Rasmussen, »...jævnbyrdig med de største Forskere i Verden.«

Dr. phil. **Ditlev Nielsen** havde været »Med en engelsk Expedition i Nordarabien« og viste 3 gange i 1935, at »...et tilsyneladende tørt emne som Arkæologi i Virkeligheden er yderst interessant at studere lidt nærmere.«

Lektor **Einar Storgaard** forelæste om Abessinien i 1935 og havde bl.a. denne observation: »Addis Abeba er en ikke ringe By, større end Aarhus.« I 1936 morede »..ikke mindst den talrigt mødte Ungdom sig kongeligt...«, da han talte om Malacca-

Halvøen. Dagen efter tog han 13 kvindelige seminarister fra København på cykeltur til Hanklit og Salgjerhøj, hvor der spistes frokost, derpå til Ejerslev Molerværk og Skarrehage. Sidstnævnte stillede en rutebil til rådighed til hjemturen til Nykøbing. Ved afrejsen udbragte »...Lektor Storgaard et Leve for de flinke Værter, og de unge Piger sluttede sig med Jubel hertil!«

»Sahara« var etnografens emne i 1938: »Ekspeditionen raadede over 35 Kameler og indfødte Førere, Tuareger og Negre«. Han gjorde den erfaring, at det er usandt, at kamelridt kan give søsyge: »Kamelene er Pasgænger, men det vides ogsaa, at Heste, der var udsete til at bære Damer, uddannedes som Pasgængere, og det kan da ikke have været for at genere Damerne!« 1. februar 1940 stod »Peking« for tur: »Kineserne er et intelligent Folk og paa mange Maader Europæerne overlegne, men man regner ikke med dem, og derfor nærer de Had til alle Fremmede.«

»Alle disponible Stole paa Afholdshotellet maatte tages i Brug, og endda var der en stor Kreds af Ungdom, som maatte nøjes med en Staaplads«, da dr. phil. **S. A. Andersen** talte om »De forenede Staters Nationalparker« i 1936. (Hvem tør byde på dette emne i 21. årh.?)

Et stort publikum hørte ogsaa geologen, dr. phil. **Victor Madsen** med »Hvorfor er der en jydsk Halvø?« i februar 1936. »Tunis« var emnet i november, da han betegnede »...Tunis som et næsten lukket Land, idet der er flere Havne i Danmark end i Tunis«. I 1937 talte han om »Spanien og spansk Marokko« og pegede på »..et højst ejendommeligt Træk ved Spanierne, deres Lyst til at se Tyrefægtningerne... at der nu og da gaar en Tyrefægter med i Løbet, forstyrrer ikke deres Nydelse af Skuespillet. Dette, at Menneskeliv ikke spiller saa stor en Rolle...giver i nogen Maade en Nøgle til For-

staaelsen af, at Borgerkrigen kan finde Sted.« Blandt dennes årsager fandt han, »...at en Mængde Bolscheviker var kommet ind i Landet.« Lysbillederne viste »Slotte saa pragtfulde, at man maa forundres«. Ved kaffebordet var »Dr. Victor Madsen det livlige Midtpunkt.« For Morsø Lærerkreds havde Victor Madsen et 3-dages geologisk kursus i 1936: Ekskursioner til Frøslevvang, Blegeskridtgrav, Erslev Mose og Kalkleje, Hanklit, Gullerup, Vildsund, Sundby, Skarrehage Molerværk, Feggeklit, Ejerslev - og aftenforedrag.

Museumsassistent dr. **Gunnar Thorson** tog publikum med »Paa Strejftogter i den persiske Havbugt« i 1939: »Taleren skildrede ved Veltalenhed... det fjerne Rige,... og man fik et godt Indtryk af mangt og meget, som det er interessant at høre om, ligesom ... man præsenteredes for...dets mærkelige Folketyper.«

20-årsdagen for Islands selvstændighed havde man fejret 1. december 1938 med et mindre eksotisk emne, »Vatnajökull« v/ dr. **Niels Nielsen**.

Om »Det gamle og det moderne Java« talte dr. **Johan Wøller** i 1937: »Java er et Bjergland - naar man om Danmark siger, at man ikke kan finde et Sted, hvorfra der ikke kan ses en Mejeriskorsten, saa kan dette for Java omskrives til, at man ikke ret mange Steder ikke kan se en Vulkan - knap saa hyggeligt! ...mange af Tilhørerne korsede sig uden Tvivl - i hvert Fald Damerne - ved at høre om de mange uvedkommende og mærkelige Væsener, man maa dele sin Bolig med!« Foredraget om Østen sluttede med »Der staar et Slot i Vesterled...«

Bla. 40 elever fra Galtrup Højskole overværede astronomen **Luplau-Janssens** »Beboede Verdener« i 1939 og »...fik en belærende Gennemgang af de væsentligste Grundregler for Stjerneuniversets Opbyg-

ning særlig med Henblik paa Muligheden af, om der kan tænkes at eksistere Liv paa andre Kloder end vor Jord. ...Denne Jord udsprang af Solens Moderskød og var i sin Ungdom en lysende Dampkugle.« Det må have imponeret de unge at høre, at »Amerikanerne har ... fremstillet en Kæmpekikkert, der har kostet lige saa meget som Lillebæltsbroen.« - Og aftenen sluttede med sangen »Lette Bølge«.

### Litteratur og kunst

Det kan overraske, at efter P. A. Rosenbergs litterære foredrag kom der såre få af slagsen. Prof. **Ejnar Thomsen** gæstede Nykøbing 3 gange. I januar 1937 talte han om »Den litterære Situation omkring Johs. V. Jensens Debut« og sagde indledningsvis, at »...Aftenen vilde forme sig som en Film med Række flimrende Enkeltheder.« Desværre var der ikke »...saa mange Tilhørere, som man kunde forvente, naar en saa fremragende Videnskabsmand fører Ordet.« 4. november var han tilbage med »Optimisten Johan Skjoldborg«: »Foredraget var glimrende tilrettelagt og gav en udtømmende Beskrivelse af selve Digterens Liv og de Datidens Strømninger, der paavirkede ham.« Valdemar Rørdam var emnet i februar 1939, da Prof. Thomsen omtalte digteren som »...en Mand, der vaagent følger Døgnets Begivenheder og stræber efter at tjene sit Land og sit Folk. ...en Del kender ham kun som den fanatiske Chauvinist, hvis Sange man har strøget af Sangbøgerne paa Grund af deres militaristiske Anstrøg. ...Hans Trang til national Selvhævdelse staar i Modsætning til det vege, der er en Svaghed i den danske Folkekarakter.« - Og så sluttede man aftenen med fælles-sangen »Du danske Mand af al din Magt«.

Valdemar Rørdam blev ingen Sejrr. Hans stærke nationalisme førte ham ind i DNSAP, og i 1941

skrev han et hyldestdigt til Hitler, hvorfor Forfatterforeningen ekskluderede ham efter Befrielsen. I dag synges kun hans »Danmark i Tusind Aar«; men den sang får aldrig rang af nationalsang, som der engang var på tale.

Kærlighed til Jylland bragte inspektør ved Statens Museum for Kunst **Erik Zahle** til Mors i 1937 med »Ny dansk Malerkunst«: Publikum »...fik i hvert fald et Indblik i, hvad Meningen er med de Billeder, de før overhovedet ikke har kunnet finde nogen som helst Mening i.« 9. marts 1939 stod »Fynboerne« for tur, blandt dem Fridolin Johansen, den tidligt døde, der havde gode ophold på Overgaard i Faarstof på Mors.

»Charles Dickens' Humor« var titlen i 1933, da mag. **Chr. Top** definerede humor som »...en Karakteregenskab, der ser Livets Modsætninger, komiske og tragiske, i munter Belysning.« Derefter sang man »Løft dit Hoved, du raske Gut« og gik hver til sit

Arkitekt **Robert V. Schmidt** talte om Frederiksborg Slot i 1933.

### En filosof fra Mors - og teologi

**Kort K. Kortsens**, født 1882 i Hesselbjerg som søn af boelsmand Niels Kortsens og Margrethe Larsen Haaning, talte 15., 22. og 29. oktober 1931 om »Forholdet mellem Sjæl og Legeme«. I 1903 fik han lærereksamen i Ranum, hvorefter han underviste i Fakse og København; men i 1907 tog han studentereksamen, og efter 5 års studier havde han magisterkonferens i filosofi, hvilket førte ham frem til doktorgraden med disputatsen »De psykiske Spaltninger« i 1916. Før han i 1928 blev den første professor ved Aarhus Universitet, var han omkring Island som lektor i dansk på Universitetet og dansk attaché!

Til hans foredrag på hjemøen var næsten alle pladser i Store Sal opta-



Kort K. Kortsen (1882-1939), født i Hesselbjerg, professor ved Aarhus Universitet.

get, »... og der saas bl.a. en Del ude fra Øen.« Mange havde måske forestillet sig et utilgængeligt emne; »... men det er netop Formaålet med en Del af Universitetsforedragene, at Taleren behandler videnskabelige Emner paa saa anskuelig Maade, at der ikke forudsættes akademisk Uddannelse hos Tilhørerne.« Prof., dr. phil. Kort Kortsen sluttede sin tredie forelæsning med at besvare »...Spørgsmaalet om Udødelighed, der kan tænkes paa den Maade, at den menneskelige Aand efter visse Love og under visse Omstændigheder bevarer sin Udødelighed og fortsætter sin Tilværelse.« Kort Kortsen døde i 1939 og blev begravet i Sejerslev.

Stiftsprovst **C. J. Scharling**, Ribe, hvis fader havde skrevet så livligt om livet i »Nøddebo Præstegaard«, trak ikke mange til »Karl Barth og Barthianismen« i 1934: Salen var »..kun godt halvfylt, og det var væsentlig ældre, der var mødt op. De unge maa aabenbart have fundet Emnet for vanskeligt og tungt.«

## Historie, samfund og kultur

Efter museumsdirektør, dr. phil. **Fr. Poulsens** foredrag om »Rom i Kejserertiden« sang forsamlingen »Langt højere Bjerge« og » Jeg elsker de grønne Lunde«. Dr. Poulsen havde om romerne sagt, »...at Kejserne forgæves søgte at interessere Folket for Skuespilkunsten; de ville hellere se Cirkusforestillinger og Gladiatorkampe. Teatrene blev efterhaanden kvalt i Konkurrencen, akkurat som vore Dages Teatre bliver kvalt af Biografteatrene!« Efter hans tredie foredrag, i 1927, takkede Ungdomforeningens formand redaktør Martin »Foredragsholderen for de tre interessante Aftener og berømede Dr. Poulsen som den ansete Videnskabsmand og Oldtidshistoriker.«

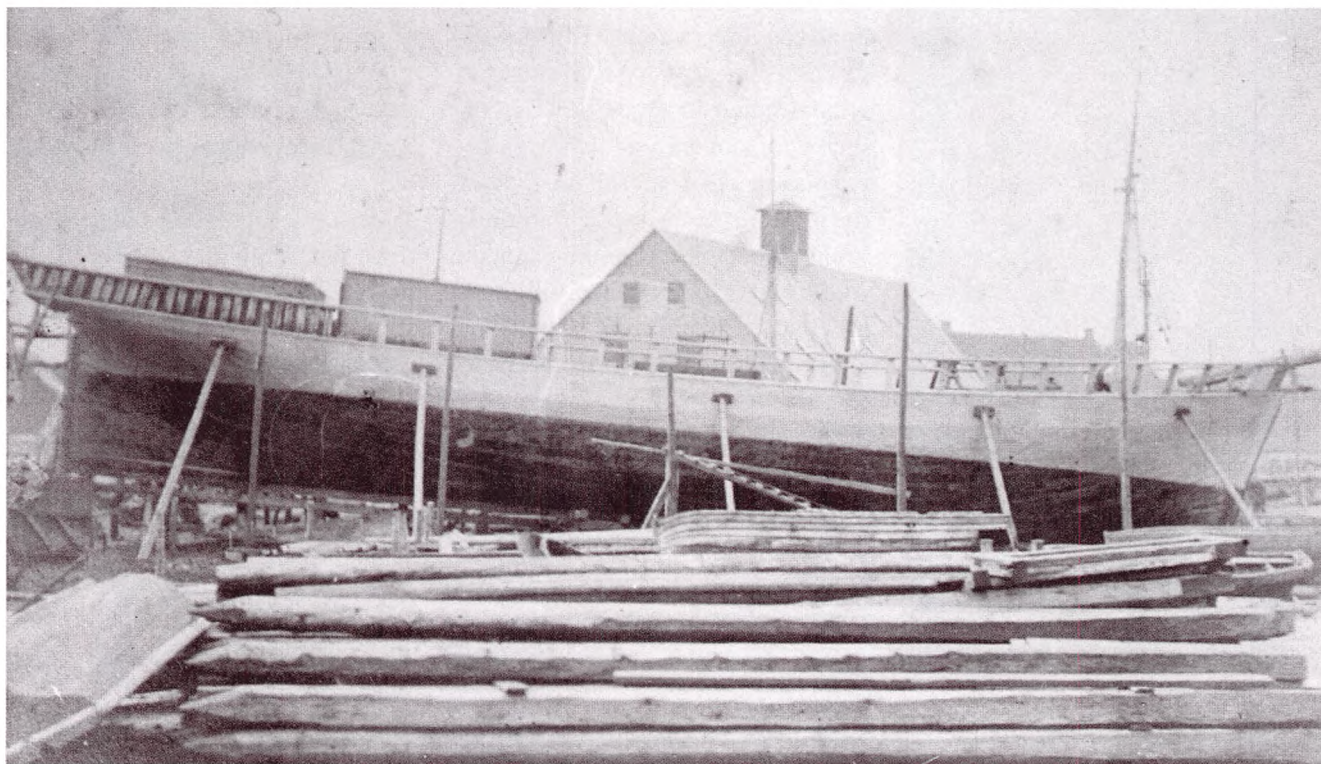
Prof. **J. Østrup** talte i 1933 om, »Hvad Europas Kultur skylder Østen«, prof. **J. T. Lundbye** i 1936 om »Udviklingen af Danmarks Samfærdselsmidler fra de ældste Tider« og Museumsinspektør **Therkel Mathiasen** i 1938 om »Danmarks ældste Beboere«. Fra Aarhus Universitet kom 15. februar 1940 prof. **Stender-Petersen** med »Folk og Mennesker i Sovjet-Rusland« og viste lysbilleder »...i et passende hurtigt Tempo, og man fik i smaa Rids en interessant og livlig Forklaring af de russiske Forhold og Tilstande.«

Især mange unge var mødt frem i 1938, da mag. art. **Poul Bahnsens** emne var »Ungdommens Valg af Livsstilling«. »Ved Valg af Livsstilling er Helbredet af allerstørste Betydning, herefter i Rækkefølge Evner, Interesse og passende Karakteregenskaber. I 1938 var Drengedrømmen at bliver Mekaniker, medens Pigerne ønskede at bliver Ekspeditricer i Stormagasiner, arbejde i Huset, som Syersker og Damefrisører. Sygeplejen savner Tilgang; men her kræves uendelig meget af den unge Pige.« De unge tilhørere kom på prøve med opgaver, »...og det lod til at interessere dem, og de

skilte sig kvikt herfra.« I 1939 var Poul Bahnsen tilbage med »Betingelserne for at opnaa Tilfredshed med sit Arbejde«. Han konkluderede, at »...Vigtigst af alt er Samarbejdet, fordi enhver her kan yde sit Bidrag. Maalet er et loyalt Samarbejde under gensidig Respekt til Gavn for Samfundet og til Styrkelse af Arbejdstilfredsheden og Lykkel følelsen hos den enkelte.«

**Jens Rosenkjær**, højskolemand, afdelingschef ved Danmarks Radio, kemiker(!), var een af landets mest efterspurgte foredragsholdere. I 1937 talte han i Nykøbing om »Brydningen mellem Øst og Vest« og gav »...i flimrende brogede Billeder...et fortræffeligt Indblik i mange af de Ting, der gør den gule Fare til et af Øjeblikkets brændende Spørgsmaal...«. »Koloniproblemer« var titlen på hans foredrag 4. april 1940: »Den Ufred, der hersker Verden over, er altsaa om at erhverve Kolonier, og der er Kapløb om at erhverve sig Magten ud over egne Grænser, og det er trist Tidens Tegn, at saa mange Mennesker Jorden over lider Nød, naar der let kunne blive nok til alle, men det er Fordelingen, det er galt med.« I erindring om Rosenkjærs indsats i Radioens tjeneste stiftedes i 1963 Rosenkjær-Prisen. Dansk Biografisk Leksikon skrev: »Hans levende tale ... var båret af en ukuelig og i grunden religiøs tro på det godes kraft til at overvinde smålighed og snæversyn i en verden, hvis farer han aldrig bagatelliserede.«

En uge efter Jens Rosenkjærs foredrag skulle der have været generalforsamling med en »Vigtig dagsorden, hvorfor stor Tilslutning forventes, ogsaa af ældre«; men Protokollen meddeler lakonisk, at mødet blev aflyst på grund af Besættelsen 2 dage forinden. Denne skulle dog ikke afholde Ungdomsforeningen fra et righoldigt program i de 5 mørke år.



Skonnerten »Fanny« af Nykøbing - tilhørte og blev ført af kaptajn A. P. Rasmussen, senere havnefoged i Nykøbing. Øverst ses Fanny på beddingen hos skibsbygger Melchior - dagen før stabelafløb i marts 1876. Nederst er hun i havn, fuldt rigget og klar til fart, knap 20 år senere. I begge tilfælde ses i baggrunden pakhuset, nu Havnen 3-5. MEN der er faktisk tale om to forskellige skibe. Morsø Avis meddelte i januar 1882, at skonnert Fanny af Nykøbing, ført af A. P. Rasmussen var blevet påsejlet af en damper og sunket ved Messina-strædet. Besætningen blev reddet. Fanny II blev bygget i Rostock - og var lidt mindre end Fanny I - 80,5 mod 102 brt. Hun blev i 1893 omdøbt til Sophie og flyttede til Marstal.





Færggården på Sillerslevøre. Overfarten til Nymølle varer ca. 20 min. ned motorbåd - oplyste Turistårbogen i 1944. Kun cyklister og vandrere kunne benytte sig af tilbudet, og driften blev indstillet i 1958. Færgeriet er antagelig lige så gammel som øens øvrige - det nævnes første gang på skrift i 1598.

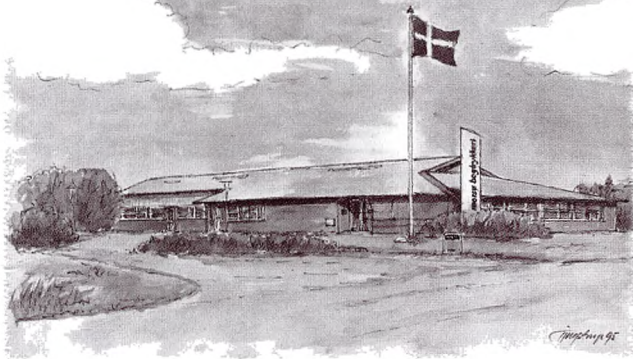
Laura og Johannes, børn af Kirsten og Morten Rolighed, Redsted, fotograferet af Chr. Legind i Nykøbing, omkring 1900.



Fest på Havnen - og bassinet fyldt af lystsejlere - måske »Limfjordsdag« - kapsejls i 1950'erne?



**Det gamle trykkeri  
med nyeste teknik**



**morsø  
bogtrykkeri i/s**

*Poul og Jakob Nyborg  
Færøvej 2 · 7900 Nykøbing Mors  
Telefon 97 72 10 44*

**MOLLERUP  
MØLLE**

*ønsker  
glædelig jul og  
godt nytår*



*– et korn bedre*

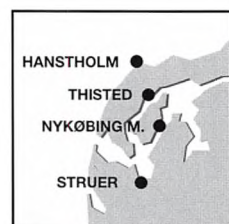
Tlf. 97 74 43 11, 7900 Nykøbing Mors  
Tlf. 97 76 25 00 Redsted, 7970 Redsted  
Tlf. 97 76 23 22, 7960 Karby

*Vi ønsker vore kunder  
en glædelig jul og et godt nytår!*



**TOMMERGAARDEN**

Silstrupvej 89 · 7700 Thisted · Tlf. 97 92 05 44 · Fax 97 92 32 44  
Industrivangen 2 · 7730 Hanstholm · Tlf. 97 96 10 99 · Fax 97 96 27 99  
Soltoften 3 · 7900 Nykøbing M · Tlf. 97 72 14 55 · Fax 97 72 21 99  
Fælledvej 23 · 7600 Struer · Tlf. 97 84 01 00 · Fax 97 85 17 89





## TØMRER OG SNEDKER

v/ Jørgen Dissing  
Grønlandsvej 3 · 7900 Nykøbing Mors  
Værksted: 97 71 05 33  
Kontor/priv.: 97 72 20 21  
Biltelef.: 20 83 32 33

# GEISLER

ønsker  
glædelig jul og  
godt nytår

## KUNSTNERARTIKLER



Oliefarver · Acrylfarver  
Akvarelfarver · Kunstnerpensler  
Stafelier · Malerlæred

Byens FARVEHANDEL

### Ellingsøe & søn

Havnegade 11 · Nykøbing Mors

## Vi ønsker alle

læserne af »Jul På Mors«  
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med  
tak for den tillid,  
der blev vist os i det år, der er gået.  
Som i 2000 vil vi fortsætte  
i 2001 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i  
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,  
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.

### NYKØBING FLISEFABRIK I/S

Bakkegårdsvej 9 · Telefon 97 72 05 11

### MORSØ MØRTELVÆRK I/S

Næssundvej 218 · Telefon 97 72 05 11

*Kig på årets nye bøger!  
Kig på vore mange fagbøger!  
Kig på bøger til børnene!  
Kig ind i ...*



# BOG HAN SEN

H. Hansens Boghandel  
v. Grete & Kai Steen Nielsen  
Gågaden 10, ved Kirketorvet  
7900 Nykøbing Mors

TELEFON  
97 72 17 77  
TELEFAX  
97 72 21 89

**Hama**   
*-perlen blandt legetøj*

– et kvalitetsprodukt fra

*malte haaning*   
**PLASTIC/A/S**  
Nykøbing Mors

**Gas og  
Oliefyr Service**

**Aut. Gas og  
VVS installatør**

den lokale varmforsyning

**Brændselsforeningen** 

Havnen . 7900 Nykøbing M . Tlf. 97 72 08 33

## **M. N. Overgaards Handelsgartneri**

Etableret 1839



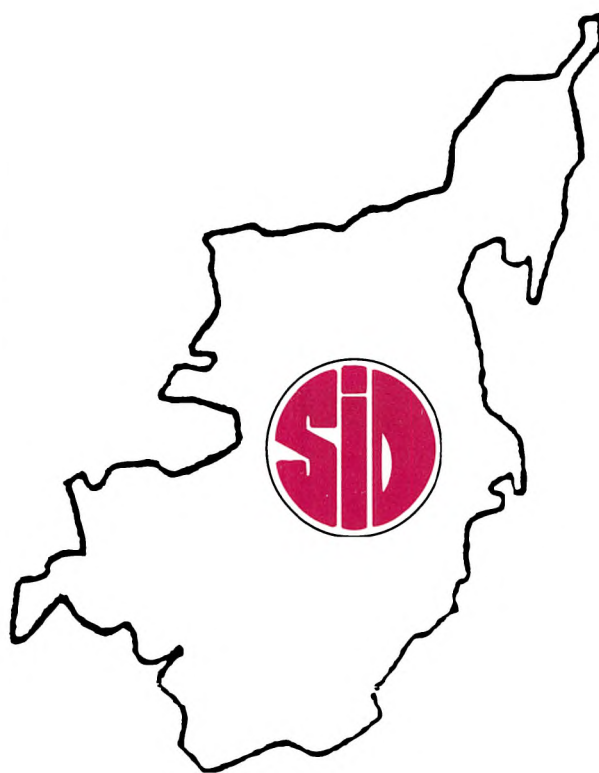
Østergade 36 . 7900 Nykøbing Mors  
Telefon 97 72 00 29



**BØGER  
FOTO  
KONTORARTIKLER**

Indenrigsagentur for **SAS**  
Telefon: 97 72 07 00  
Telefax: 97 72 04 27

**MORSØ BOGHANDEL**



Deltager aktivt i  
lokalsamfundet

# BØGER OG FILM

Om Mors og morsingboerne.  
Om natur og kultur, fortid og nutid,  
menneske og samfund.  
Alle bøger er rigt illustrerede.  
Brug dem som gave eller  
glæd dig selv med en bog  
eller film.

Bøgerne kan du købe hos  
boghandleren eller museums-  
butikkerne.  
Morsøfilmene kan **kun** købes i  
**museumsbutikkerne**

1864 og Morsingboerne  
Nykøbing-borgerne og deres kirke  
Vilsund-overfarten  
Nykøbing Mors i tekst og billeder 1800-1940  
Morsø-fabrikken  
Interiørbilleder fra Mors 1900-1950  
Byens havn  
Mors - Kort og godt 1 - Om moleret  
Mors - Kort og godt 2 - Om Dueholm  
Mors - Kort og godt 3 - By og Ø

Oprøret på Mors - FILM  
om Danmarks første frimenighed.

**NYT!  
NYT!**



Ny videofilm nr. 8  
i serien af Morsøfilm.  
"Nykøbing M. købstad 700 år"  
Mange begivenheder er filmet  
i løbet af jubilæumsåret.  
Pris 148,- kr.

Ældre udgaver af  
**Jul på Mors** kan  
endnu erhverves i  
museumsbutikken



**OBS!**

Mors Kort og godt nr. 4  
er på vej i 2001  
"Oldtiden på  
Mors"

**Dueholm Kloster**  
7900 Nykøbing Mors  
Tlf. 97723421  
[www.dueholmkloster.dk](http://www.dueholmkloster.dk)  
E-mail:  
[dueholm@museum.dk](mailto:dueholm@museum.dk)

## Fra Morsø Lokalhistoriske Forlag

**SPAR**



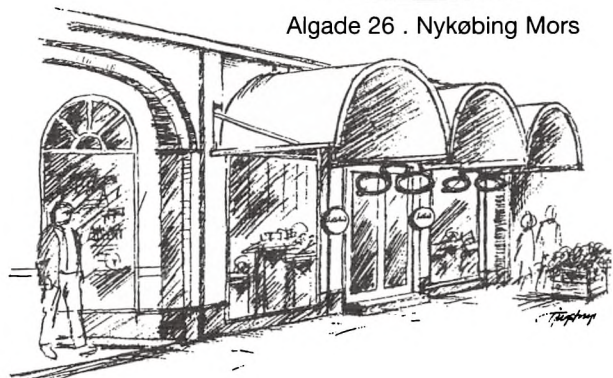
Velkommen i vor moderne butik med  
GAMMELDAWS service.  
Vi er altid parate til en go' handel!

Fruevej 41  
7900 Nykøbing Mors  
Tlf. 97 72 02 97

Gågaden  
7900 Nykøbing Mors  
Tlf. 97 72 00 30



Algade 26 . Nykøbing Mors



# LIVSNYDERE!



**Pia, 27 år**  
Studerende, mistede sit ene ben efter en trafikulykke.  
Tegnede gruppeforsikring i 1996.

**Søren, 40 år**  
Førtidspensionist, gled i badekarret og beskadigede ryg og ben.  
Oprettede gruppeinvalidereforsikring i 1996.

**Hanne, 35 år**  
Mor til 2 børn, mistede sin mand for 2 år siden.  
Tegnede gruppeforsikringer i 1993.

**Frank, 33 år**  
Førtidspensionist, har dissemineret sklerose og sidder i kørestol.  
Tegnede gruppeinvalidereforsikring i 1994.

**Gerda, 63 år, og Hans, 67 år**  
Pensionistægtepar med tid og penge til at dyrke fritidsinteresserne have og gammel bil.  
Oprettede pensionsopsparing i 1962.

## Fremtiden kan planlægges men ikke forudsiges

Hvad fremtiden bringer, er der ingen der ved, men vi kan hver især lægge planer, forsøde alderdommen med en pensionsopsparing og rent økonomisk sikre os ved sygdom og ulykke med de nødvendige forsikringer. Du kan få det hele i Morsø Sparekasse. Kom ind og lad os hjælpe dig med at lægge planer, som kan sikre dig en god tilværelse. Hele livet.

**1 MORSØ SPAREKASSE**  
[www.morsoesparekasse.dk](http://www.morsoesparekasse.dk)



**Morsø Bank**

86 97 72 14 00

Ønsker alle en  
glædelig jul.

Vi er ikke lokalbank for ingenting